

अनुक्रमणिका ।

काव्यमाला ।

महाकविश्रीबाणभट्टविरचितं
चण्डीशतकम् ।
टिप्पणसमेतम् ।

ना भाङ्क्षीर्विभ्रमं भ्रूरधर विधुरता केयमास्यास्य रागं
पाणे प्राण्येव नायं कलयसि कलहश्रद्धया किं त्रिशूलम् ।

---

१. वात्स्यायनवंशोद्भवो महाकविः श्रीबाणभट्टः कान्यकुब्जाधिपतेर्हर्षवर्धनस्य
यामासीदिति हर्षचरितात्प्रतीयत एव. ख्रिस्तसंवत्सरीयसप्तमशतकपूर्वार्धे
न् त्सङ्ग्'- (Hiouen-Thsang) नाना कश्चन बौद्धश्चीनदेशाद्भारतवर्षे
गतः उवास च बहूनि वर्षाणि भारते वर्षे. स च प्रत्यहं स्ववृत्तं लिखितवान्.
न्समये हर्षवर्धनो राज्यं कुर्वन्नासीदिति तद्वृत्तान्तपुस्तकादाधुनिकैर्महापण्डि-
धिगतम्. तस्माद्बाणभट्टोऽपि सप्तमशतकपूर्वार्ध एवासीदिति निश्चितमेव. सांप्रतं
भट्टकृतिषु (१) कादम्बरीपूर्वभागः, (२) हर्षचरितम्, (३) चण्डीशतकम्,
पार्वतीपरिणयनाटकम्, एतच्चतुष्टयमुपलभ्यते. तत्र पार्वतीपरिणयकर्ता कश्चि-
णो बाणकविरयमेव वेति संदेहः. विचारम्भरिप्योऽपि कश्चन शब्दचन्द्रिका-
र्ता बाण आसीत्. विस्तरेण बाणभट्टवर्णनं तु हर्षचरिते डॉक्टर्पीटर्सन्मुद्रित-
दम्बर्युपोद्घाते च द्रष्टव्यम्. श्लोकबद्धा कादम्बरी, मुकुटताडितकनाटकं च
णभट्टेन प्रणीतमित्यपि ज्ञातम्, किं त्वेतद्ग्रन्थद्वयं नाद्याप्युपलब्धम्. २. अस्य
कस्य धनेश्वरसूनुधनेश्वरप्रणीतैका, कर्तृनामरहिता चापरा, एवं टीकाद्वयमुप-
लब्धमस्माभिः. किं तु टीकाद्वयमप्यतीव तुच्छं वृथा समासादिभिः पल्लवितमस्ति.
अपरं च तत्पुस्तकद्वयं चातीवाशुद्धं मध्ये मध्ये त्रुटितं चेति अपूर्णं टीकामुद्रणमु-
चितं टीकाद्वयोद्धृतं स्वल्पं टिप्पणमेवात्र गृहीतम्. बाणभट्टस्य चण्डीशतकनिर्माणे
कारणं मानतुङ्गप्रणीतभक्तामरस्तवजिनस्तुतिटीकाकर्तृभिर्गुणाकरगणचन्द्रादिभिः
स्वटीकारम्भे लिखितमस्ति, तच्च कपोलकल्पितमिति नात्रास्माभिरुद्धृतम्. शत-
कस्य शार्ङ्गधरपद्धति-सरस्वतीकण्ठाभरण-वाग्भटप्रणीतकाव्यानुशासन-अर्जुन-
देवप्रणीतामरुशतकटीकादिग्रन्थेषु श्लोकाः समुपलभ्यन्ते.

इत्युद्यत्कोपकेतून्प्रकृतिमवयवान्प्रापयन्त्येव देव्या
न्यस्तो वो मूर्ध्नि मुष्यान्मरुदसुहृदसून्संहरन्नङ्घ्रिरंहः ॥ १ ॥

देव्या अङ्घ्रिश्चरणो वो युष्माकमंहः पापं मुष्याद्धरतु । किं कुर्वन् । मरुदसुहृदसून्देववैरिप्राणान्संहरन् । कीदृशोऽङ्घ्रिः । मूर्ध्नि न्यस्तः । अर्थान्मरुदसुहृदो महिषासुरस्यैव । किंभूतया देव्या । इत्यमुना प्रकारेण उद्यत्कोपकेतूनाविर्भवत्क्रोधचिह्नानवयवान्निजाङ्गान्प्रकृतिं पूर्वावस्थां प्रापयन्त्या इव । इति कथम् । हे भ्रूः, विभ्रमं विलासं मा भाङ्क्षीः मा आमर्दय । हे अधर ओष्ठ, केयं विधुरता किमिदं वैकल्यम् । हे आस्य मुख, रागं लौहित्यमस्य क्षिप । 'असु क्षेपणे' । हे पाणे हस्त, अयं महिषः प्राण्येव चेतनावानेव न । कलहश्रद्धया सङ्ग्रामवाञ्छया त्रिशूलं किं कलयसि । यद्वायं ना पुरुषः प्राण्येव जन्तुमात्रोऽयमस्मत्पादतलाघातमात्रसाध्यः, तत्किं युष्माभिरसमय एव वृथा कोपाकृतिरास्थीयते, स्वस्था भवन्तु भवन्तः । उत्प्रेक्षालंकारः ॥

हुंकारे न्यक्कृतोदन्वति महति जिते शिञ्जितैर्नूपुरस्य
श्लिष्यच्छृङ्गक्षतेऽपि क्षरदसृजि निजालक्तकभ्रान्तिभाजि ।
स्कन्धे विन्ध्याद्रिबुद्ध्या निकषति महिषस्याहितोऽसूनहार्षी-
दज्ञानादेव यस्याश्चरण इति शिवं सा शिवा वः करोतु ॥२॥

सा शिवा भगवती वः शिवं कल्याणं करोतु । सा का । इत्यज्ञानादेव यस्याश्चरणो महिषस्यासून्प्राणानहार्षीत् । किंभूतश्चरणः । विन्ध्याद्रिबुद्ध्या असन्निधासोऽयं विन्ध्यपर्वत इति धिया स्कन्धे अर्थान्महिषस्य आहितो न्यस्तः । किंभूते च स्कन्धे । विन्ध्याद्रिबुद्ध्या निकषति कण्डूत्यपनयनार्थं निकषणं कुर्वति । श्यामत्वाद्देवीचरणस्य तस्मिन्महिषस्कन्धस्यापि विन्ध्याद्रिभ्रमो जातः । अत एव घर्षणं करोति । इति किम् । महति न्यक्कृतोदन्वति तिरस्कृतसमुद्रघोषे हुंकारे अर्थान्महिषस्य नूपुरस्य शिञ्जितैर्जिते सति । स्कन्धनिकषणेनैव नूपुरध्वनिः समुत्पन्नः । हुंकारेण महिषोऽयमिति ज्ञातुं न शक्यः । हुंकारस्य नूपुरशिञ्जिततिरस्कृतत्वात् । अन्यच्च श्लिष्यच्छृङ्गक्षतेऽपि क्षरदसृजि गलद्रुधिरे [अर्थाद्देव्याश्चरणे] निजालक्तकभ्रान्तिभाजि स्वकीयालक्तकभ्रमयुक्ते सति । एवमुपन्यस्तहेतुत्रयाद्भ्रान्तिः समुत्पन्ना ॥

1. 'स्थापयन्त्येव'.

जाह्नव्या या न जाता[1]नुनयपरहरक्षिप्तया क्षालयन्त्या
नूनं नो नूपुरेण ग्लपितशशिरुचा ज्योत्स्नया वा नखानाम् ।
तां शोभामादधाना जयति नवमिवालक्तकं पीडयित्वा
पादेनैव क्षिपन्ती महिषमसुरसादाननिष्कार्यमार्या ॥ ३ ॥

आर्या देवी जयत्युत्कर्षेण वर्तते । कथंभूता । नवमलक्तकमिव पादेनैव पीडयित्वा महिषं क्षिपन्ती । पादेनैवेति नियमेनान्ययोगव्यवच्छेदः । पुनः कथंभूता । तां शोभामादधाना धारयन्ती । [अर्धाञ्चरणे ।] तां काम् । यानुनयपरहरक्षिप्तया प्रसादनतत्परमहादेवप्रेरितया अत एव प्रक्षालयन्त्या । [अर्धाच्चरणम् ।] जाह्नव्या गङ्गया न जाता । नूनं नूपुरेण या शोभा नो जाता । नखानां ज्योत्स्नया कान्त्या वा नो जाता । ग्लपितशशिरुचा इति जाह्नवीनूपुरज्योत्स्नानां विशेषणम् । कथंभूतं महिषम् । असुरसादाननिष्कार्यम् । असवः प्राणा एव रसस्तस्यादानं ग्रहणं तेन निष्कार्यं निष्प्रयोजनम् । यथालक्तकं पादेन निष्पीड्य तदीयं रसमादाय निःसारभागं क्षिपति कश्चित्, एवं देवी रसभूतान्प्राणानादाय महिषं क्षिप्तवतीति भावः । तां शोभामिति अलक्तकरसादाने या रक्तत्वलक्षणा भवति । किं त्वलक्तकेन कृत्रिमा शोभा, इयं तु स्वाभाविकी ॥

मृ[2]त्योस्तुल्यं त्रिलोकीं ग्रसितुमतिरसान्निःसृताः किं नु जिह्वाः
किं वा कृष्णाङ्घ्रिपद्मद्युतिभिररुणिता विष्णुपद्याः पदव्यः ।
प्राप्ताः संध्याः स्मरारेः स्वयमुत नुतिभिस्तिस्र इत्यूह्यमाना
देवैर्देवीत्रिशू[3]लाहतमहिषजुषो रक्तधारा जयन्ति ॥ ४ ॥

देवीत्रिशूलाहतमहिषजुषो देवीत्रिशूलकृतच्छिद्रमहिषशरीरादुद्गतास्तिस्रो रक्तधारा जयन्ति । किंभूताः । देवैरित्यमुना प्रकारेणोह्यमाना उत्प्रेक्ष्यमाणाः । इतीति किम् । अतिरसादतिगार्ध्यात्तुल्यं युगपदेव त्रिलोकीं ग्रसितुं मृत्योः किं नु जिह्वा निःसृताः । अर्थान्मुखकुहरात् । किं वा कृष्णाङ्घ्रिपद्मद्युतिभिर्विष्णुचरणपङ्कजकान्तिभिररुणिता रक्ततां नीता विष्णुपद्या गङ्गायाः पदव्यः प्रवाहाः ।

१. 'अनवनपुरहर–'. २. 'यान्याः'. ३. 'देव्याप्रिशूलस्त–'.

[illegible] स्मरे शिरस्य [illegible] प्रार्थनाभिरित्तः संभ्रा[illegible] सांप्राशः । [illegible] भवि [illegible]काणां भवन्ति ॥

दृष्टे दर्पोत्पतारे सपदि पदभरोत्पिष्टदेहावशिष्टं
[illegible] शृङ्गस्य कोटिं महिषसुररिपोर्नूपुरग्रन्थिशायि ।
[illegible] [illegible]माणि [illegible]तिकरविरतारान्दवानः कुमारो
मातुः [illegible]कर्णिकाकर्णपूरान्दरेण ॥ ५ ॥

[illegible] कुमारो [illegible] गीर्ह [illegible] तत्र [illegible] । [illegible] कुमारो [illegible] । [illegible] कर्णपूर[illegible] [illegible] । [illegible], किन्तु [illegible] कर्णि[illegible] । [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ६ ॥

[illegible]

संमुखः सव्यअङ्गाग्रकोट्या हत्वा कोणेन वादनदण्डेन वीणामिव वादयन् । य किल देवीपादमूले वीणां वादयति स मृतः स्वर्गमाप्नोति ॥

निष्ठ्यूतोऽङ्गुष्ठकोट्या नखशिखरहतः पार्ष्णिनिर्यातसारो
गर्भे दर्भाग्रसूचीलघुरिव गणितो नोपसर्पन्समीपम् ।
नाभौ वक्त्रं प्रविष्टाकृतिविकृति यया पादपातेन कृत्वा
दैत्याधीशो विनाशं रणभुवि गमितः सास्तु देवी श्रिये वः ॥७॥

सा देवी व श्रियेऽस्तु। यया दैत्याधीशो महिषो रणभुवि विनाशं गमितः प्रापित । कथंभूत । अङ्गुष्ठकोट्या निष्ठ्यूतो निरस्त । पुन । नखशिखरेणाङ्गुष्ठनखाग्रेण हतस्ताडित. । पुन. । पार्ष्ण्या गुल्फाधोभागेन निर्यात सारो यस्य स । पादपश्चिमाधोभागनिष्पीडित इति यावत् । पुन । गर्भे पादमध्ये दर्भाग्रसूचीलघुरिव न गणित अतितुच्छो दृष्ट. । किं कृत्वा । प्रविष्टाकृतिविकृति यथा स्यात्तथा पादपातेन नाभौ वक्त्रं कृत्वा । आदौ पादघातेन तद्वक्त्रं तदीयनाभौ प्रवेशितम्, तदनन्तरं व्यापादित. । यद्वा प्रविष्टाकृते. स्वरूपस्य विकृतिर्विकारो यस्मिंस्तादृश महिषस्य वक्त्रं पादपातेन तदीयनाभौ प्रवेशयित्वा ॥

त्रस्ताश्वः शष्पलोभादिव हरितहरेरप्रसोढानलोष्मा
स्थाणौ कण्डूं विनीय प्रतिमहिषरुषेवान्तकोपान्तवर्ती ।
कृष्णं पङ्कं यथेच्छन्वरुणमुपगतो मज्जनायेव यस्याः
स्वस्थोऽभूत्पादमास्वा ह्रदमिव महिषः सास्तु दुर्गा श्रिये वः ॥८॥

सा दुर्गा वः श्रियेऽस्तु । यस्याः पादं ह्रदं सरोवरमिव प्राप्य महिष. स्वस्थो निर्वृत स्वर्गस्थश्चाभूत् । किंभूत. । हरितहरे सूर्यस्य शष्पलोभाद्बालतृणगार्ध्यादिव त्रस्ताश्व । सूर्यस्याश्वा हरिद्वर्णाः सन्तीति महिषेण हरितकोमलतृणबुद्ध्या कवलीकृता. । पुनः । अप्रसोढानलोष्मा असोढाग्नितेजा । देवपक्षतयाग्नेस्तस्य दर्पं न सहते । स्थाणौ महादेवे कण्डूं विनीय शिवेन सह

---

१. 'निष्णातसारः'. २. 'प्रतिष्ठाकृति'. ३. 'शान्त्यै शिवा व'. ४. 'देवी मुदे व'.

समरं [illegible] मासीत् । महिषो हि स्वामी [illegible] करोति । पुनः । [illegible] गीतमस्या जात । पुन । [illegible] नतागीतमुपगतः । [illegible] आगत्य ... यो न बभूव, न महिषः ... । [illegible] ऽपि महिषो [illegible] भवति, [illegible] न गच्छे, [illegible] [illegible], [illegible] महिषं [illegible] भवति, [illegible] [illegible] गच्छन्ति, [illegible] न [illegible] भवति ॥

त्रैलोक्यातङ्कशान्त्यै प्रविशति विवशे धातरि ध्यानतन्द्री-
मिन्द्राद्येषु द्रवत्सु द्रविणपतिपयःपालकालानलेषु ।
ये स्पर्शेनैव पिष्टा महिषमतिरुषा त्रातवन्तस्त्रिलोकीं
पान्तु त्वा पञ्च चण्ड्याश्चरणनखनिभेनापरे लोकपालाः ॥ ९ ॥

चण्ड्याश्चरणनखनिभेनापरे पञ्च लोकपालास्त्वा पान्तु । किंभूताः । स्पर्शेनैवातिरुष्टं महिषं पिष्ट्वा चूर्णयित्वा ये त्रिलोकीं त्रातवन्तो रक्षमाणाः । ननु ब्रह्मादयः क्व गताः, येन चण्डीपादनखा महिषं पिष्ट्वा लोकपालाः संवृत्ताः । आह—विवशे विह्वले धातरि ब्रह्मणि त्रैलोक्यातङ्कशान्त्यै त्रैलोक्योपद्रवनिवृत्तये ध्यानतन्द्रीं चिन्तारूपां प्रमीलां प्रविशति सति । यो हि तन्द्रीग्रस्तो भवति स विवशो भवत्येव । कथं लोकरक्षा भविष्यतीति चिन्ताकारणम् । किं च इन्द्राद्येष्विन्द्रप्रधानेषु द्रविणपतिपयःपालकालानलेषु कुबेरवरुणयमाग्निषु द्रवत्सु सङ्ग्रामान्निवर्तमानेषु सत्सु । इन्द्राद्याः पञ्च पलायिता इति देवीपादनखा लोकपाला जाताः ॥

प्रालेयोत्पीडपीनां नखरजनिकृतामातपेनातिपाण्डुः
पार्वत्याः पातु युष्मान्पितुरिव तुलिताद्रीन्द्रसारः स पादः ।
यो धैर्यान्मुक्तलीलासमुचितपतनापातपीतासुरासी-
न्नो देव्या एव वामश्छलमहिषतनोर्नाकलोकद्विपोऽपि ॥ १० ॥

---

१. 'त्रातवन्तो जगन्ति'. २. 'नखमिषेण'. ३. 'प्रालेयोत्पीडदीप्ताम्'; 'प्रालेयोत्पीडदीव्यत्'.

नखरजनिकृतां नखचन्द्राणामातपेन प्रकाशेनातिपाण्डुरतिशुभ्रः पार्वत्याः स पादो युष्मान्पातु । कथंभूतानां नखरजनिकृताम् । प्रालेयोत्पीडपीनाम् प्रालेयं हिमं तच्च धवलं भवति । तदुत्पीडनेन धवलिम्नः पुष्टता भवति । भगवती च प्रायेण प्रालेयशैलसंचारिणी । कस्येव पादः । पितुरिव हिमाचलस्येव पादः प्रत्यन्तपर्वत । पादशब्दो द्विरावर्तनीयः । अथवा स्वपितृचरणसदृशाचरण । पितृसदृशी कन्या धन्येति प्रशान्तवकथनम् । कीदृशः पादः । तुलिताद्रीन्द्रसार । अतिगुरुरिति यावत् । न च । य पादो देव्या एव नो वाम. सव्य . अपि तु छलमहिषतनो कपटमहिषस्य नाकलोकद्विषो देवद्रोहिणोऽपि वामो वैरी प्रतिकूलो वा । कुत । धैर्यान्मरवाधिस्थान्मुक्ता या लीला तस्या. समुचित यत्पतन पातस्तस्यापाते आरम्भे यद्वा समुचितपतनेन आपातत पीता गिलिता असव प्राणा येन [अर्थान्महिषस्य] । यत्र वीररसविभावका धैर्यशौर्यादयो भवन्ति तत्र शृङ्गारव्यञ्जिका लीला न भवति । अत एव लीलामुक्तत्वमुक्तम् । ततो वैरिव्यापादनमुचितम् । तत आपाततोऽविभावितविचार पीतासुत्वम् ॥

वक्षो व्याजेन्द्रराज न दशभिरभिनत्पाणिजैः प्राङ्मुरारे.
पश्चैवास्तं नयामो युवतिचरणजा शत्रुमेते वय तु ।
इत्युत्पन्नाभिमानैर्नखशशिमणिभिर्ज्योत्स्नया स्वांशुमत्या
यस्याः पादे हतारौ हसित इव हरि सास्तु काली श्रिये व. ११

सा काली व श्रियेऽस्तु । सा का । यस्याः पादे हतारौ घातितशत्रौ सति स्वांशुमत्या ज्योत्स्नया नखशशिमणिभिर्नखचन्द्रकान्तैर्हरिरिति हसित इव बभूव । हसनीति किम् । प्राक्पूर्वं मुरारेर्हिरण्यकशिपोर्दैत्यस्य उरःस्थलं व्याजेन्द्रराज वक्षोऽभिदो नरहरिर्दशभि. पाणिजैर्नखैरभिनत् । एते वयं तु युवतिचरणजा , पश्चैव शत्रुमस्तं नयाम इत्युत्पन्नाभिमानैर्जातगर्वैः । हसितस्य कारणं, वयं युवतिचरणजा.. ये दश दश पद्म, हरिरेकेनाग्रं निगलितवानिन्तु शत्रुमस्तं नीत:, इत्यभिमानकारणम् ॥

रक्ताक्तेऽलक्तकश्रीर्दिविपति विजये नो विराजत्युपेन्द्र-
न्यासो ह्यासन्नचारिण्यपि दलितमहेन्द्रारिद्विपोऽस्य ।

---

१. 'अतिरि[illegible]'. २ '[illegible]'. ३. 'तुलिताद्रीन्द्र-'.

त्रासेनैवाद्य सर्वः प्रणमति कदनेनामुनेति क्षतारिः

पादोऽव्याच्चुम्बितो वो रहसि विहसता त्र्यम्बकेणाम्बिकायाः १२

इति विहसता त्र्यम्बकेण रहस्येकान्तेऽन्यं विनयप्रकारमपश्यता चुम्बितः क्षतारिर्व्यापादितशत्रुरम्बिकाया पादो वो युष्मानव्याद्रक्षतु । इतीति किम् । हे विजये पार्वतिसखि, अथवा विजये सति अमुष्मिन्विजयिनि विजयशालिनि रक्ताक्ते महिषरुधिरार्द्रीभूते ते पादेऽलक्तकश्रीर्न विराजति । अथ च दलितादीन्द्रसारद्विपो नाशितः पर्वतेन्द्रसमानगरिमा शत्रुर्येन तस्यास्य तव पादस्य हस्ताग्रेण संवाहनमपि हासः । किं चाद्याधुनामुना कदनेन महिषवधेन सर्वो जनस्त्रासेनैव प्रणमतीति । चरणे यावकरसरञ्जनं हस्ताग्रेण संवाहनं प्रणामश्चेति त्रयमुचितम् । किं त्वत्र त्रयमपि न घटत इति महादेवेन तच्चुम्बनमेव कृतम् ॥

भङ्गो न भ्रूलतायास्तुलितबलतयानास्थमस्थ्नां तु चक्रे

न क्रोधात्पादपद्मं महदमृतभुजामुद्धृतं शल्यमन्तः ।

वाचालं नूपुरं नो जगदजनि जयं शंसदंशेन पार्ष्णे-

र्मुष्णन्त्यासून्सुरारेः समरभुवि यया पार्वती पातु सा वः ॥१३॥

सा पार्वती वः पातु । यया पार्ष्णेरंशेन पादतलपश्चाद्भागैकदेशेन समरभुवि सुरारेर्महिषस्यासून्मुष्णन्त्या न केवलं भ्रूलताया एव भङ्गः कृतः, अपि तु तुलितबलतया अनास्थं यथा स्यात्तथा अस्थ्नां कीकसानामपि अर्थान्महिषस्य भङ्गश्चूर्णनं चक्रे । यस्य बलं तुलितं भवति तत्र पराजयेऽनास्था क्रियते । भ्रूलताभङ्गो भ्रुकुटिलत्वं क्रोधेन । किं च क्रोधात्पादपद्ममेव नोद्धृतम्, अपि तु अमृतभुजां देवानां महदन्तः शल्यमप्युद्धृतम् । देवा हि महिषं शल्यभूतमन्तश्चिन्तयन्ति स्म । अन्यच्च नूपुरमेव वाचालं मुखरं नो जातम्, अपि तु जयं शंसत्कथयज्जगदपि वाचालमजनि ॥

निर्यन्नानास्त्रशस्त्रावलि वलति बलं केवलं दानवानां

द्राङ् नीते दीर्घनिद्रां द्विपति न महिषीत्युच्यसे प्रायशोऽद्य ।

१. 'निर्यद्द'.

अस्त्रीसंभाव्यवीर्या त्वमसि खलु मया नैवमाकारणीया
कात्यायन्यात्तकेलाविति हसति हरे ह्रीमती हन्त्वरीन्वः ॥१४॥

हरे आत्तकेलौ गृहीतक्रीडे इति हसति सति ह्रीमती लज्जाकुला कात्यायनी वो युष्माकमरीञ्शत्रून्हन्तु । इतीति किम् । अयि त्वं महिषीति मया नोच्यसे । यतः, अस्त्रीसंभाव्यवीर्या । स्त्रीष्वेतादृशं वीर्यं न संभाव्यते । द्राक्झटिति द्विषति शत्रौ महिषे दीर्घनिद्रां मृत्युं नीते सति, त्वयेत्यर्थात्, निर्व्याजानास्त्रशस्त्रावलि दानवानां बलं सैन्यं केवलं स्वामिशून्यमथ चलति चलति यथागतं याति । महिषी कृताभिषेका राज्ञी सैरभी च । या महिषवधं करोति सा कथं महिषीशब्दाभिधेया । महिषी महिषादीनबला भवति, त्वं तु महिषात्कोटिगुणाधिकबला । प्रायशो बाहुल्येन । एवं मया त्वं नाकारणीया । स्त्रीरूपाया एव भार्याया आकारणमाह्वानं युक्तम् । त्वं तु पुरुषचेष्टितेति हासः ॥

जाता किं ते हरे भीर्भवति महिषतो भीरवश्यं हरीणा-
मद्येन्दोर्द्वौ कलङ्कौ त्यजति पतिरपां धैर्यमालोक्य चन्द्रम् ।
वायो कम्प्यस्त्वयान्यो नय यम महिषादात्मयुग्यं यथारौ
पिष्टे नष्टं जहास द्युजनमिति जया सास्तु देवी श्रिये वः ॥१५॥

सा देवी वः श्रियेऽस्तु । सा का । यया अरौ महिषाख्ये शत्रौ पिष्टे चूर्णिते सति जया तत्प्रतीहारी नष्टं महिषभयात्पलायितं द्युजनमिन्द्रादिकमिति जहास । इतीति किम् । हे हरे इन्द्र अथवा विष्णो, ते तव भीर्भयं किं जाता । अथ वा युक्तमेतत् । यतोऽवश्यमेव महिषतो हरीणां भीर्भवति । अत्र हरिशब्दोऽश्ववाचकः । किं चाद्य इन्दोश्चन्द्रस्य द्वौ कलङ्कौ जातौ । एकः स्वाभाविकः, द्वितीयस्तु महिषयुद्धे पलायनादिनिन्दारूपः । अपां पतिर्वरुणश्चन्द्रं नष्टमालोक्य धैर्यं त्यजति कातरो भवति । उचितमेतत् । अपांपतिः समुद्रश्चन्द्रमालोक्य धैर्यं त्यजेद्वेलानिरुद्धं प्रसरेद् । हे वायो, त्वयान्यः कम्प्यः कम्पनीयः, त्वं तु स्वयं कम्पस इति भावः । अपि च हे यम, महिषादात्मयुग्यं स्ववाहनं नय अपनय । महिषो महिषान्तरं दृष्ट्वा युध्यतीति भावः ॥

शल्योत्खातानुगतगति महिषासु [illegible] सखान्या
[illegible] माने मघादि मखभुजां [illegible] नालमोक्तः ।
नूतनारोपेन मत्वा विजयमहमहं मानयामीति वादी
यामाश्रित्य प्रभुतः पुनरपि पुरभिदा [illegible] पातु सा वः ॥१६॥

सा पार्वती वः पातु । यामाश्रित्य पुरभिद्रिपु [illegible] पुनरपि प्रभुत्वो [illegible] मारब्धवान् । किं कुर्वन् । [illegible] । कथंभूतः । मघादि [illegible] मखभुजां [illegible] नि देवभागे [illegible] मर्माणि [illegible] [illegible] [illegible] शल्योत्खातानुगतगति [illegible] [illegible] [illegible] क्रियमाणे सति [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] । पुनश्च [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] इति [illegible] [illegible] । ततो [illegible] परितोषेण विजयमहं विजयोत्सवं मानयाम्यहमिति वादी । उपान्तद्रुतमहीति क्रियाविशेषणम् । समासान्तविधेरनित्यत्वाच्च कप् ॥

नाकौकोनायकाद्यैर्युवसतिभिरसिश्यामधामा धरित्रीं
रुन्धन्वर्धिष्णुविन्ध्याचलचकितमनोवृत्तिभिर्वीक्षितो यः ।
पादोत्पिष्टः स यस्या महिषमुररिपुर्नूपुरान्तावलम्बी
लेभे लोलेन्द्रनीलोपलशकलतुला स्तादुमा सा श्रिये वः ॥१७॥

सा उमा वः श्रिये स्तात् । सा का । यस्याः पादोत्पिष्टो महिषाख्य सुररिपुर्नूपुरान्तावलम्बी लोलेन्द्रनीलपाषाणखण्डसाम्यं लेभे । नूपुरसमीप इन्द्रनीलशकलेनावश्यमेव भाव्यम् । कथंभूतः । नाकौकोनायकाद्यैरिन्द्राद्यैर्युवसतिभिर्देवैर्धरित्रीं रुन्धन्पृथ्वीमावृण्वन्दृष्टः । कथंभूतैः । वर्धिष्णुविन्ध्याचलचकितमनोवृत्तिभिः । किमयं विन्ध्याचल एव पुनर्वृद्धिं गच्छतीति भीतैः । असिश्यामधामा खड्गवन्मेचककान्तिः ॥

दुर्वारस्य क्षुधाग्नेर्महिषितवपुषो विद्विषः पातु युष्मा-
न्पार्वत्या प्रेतपालस्वपुरुषपरुषः प्रेषितोऽसौ पृषत्कः ।

यः कृत्वा लक्ष्यभेदं हतभुवनभयो गां विभिद्य प्रविष्टः

पातालं पक्षपालीपवनकृतपतत्तार्क्ष्यशङ्काकुलाहिः ॥ १८ ॥

महिषितवपुषो महिषीकृतकायस्य विद्विषः पार्वत्या प्रेषितः प्रहितोऽसौ पृषत्को बाणो युष्मान्पातु । कथंभूतः पृषत्कः । प्रेतपालस्य यमस्य ये स्वपुरुषाः स्वकीयदूतास्तद्रूपस्तत्कृतः । कथंभूतस्य विद्विषः । सुधाशां देवानां दुर्वारस्य दुःखेन वारयितुं शक्यस्य । यः पृषत्को लक्ष्यस्य महिषस्य भेदं कृत्वा हतभुवनभयः सन् । महिषहिंसनात्कृतजगत्त्राणम् । गां भूमिं विभिद्य पातालं प्रविष्टः । कथंभूतः । पक्षपाल्याः पक्षपङ्क्तेः पवनेन कृता पतत्तार्क्ष्यस्य गरुडस्य शङ्कया आकुला अहयः सर्पा येन सः । पूर्वं गरुडेन पातालं प्रविशता पक्षपवनेन फणिनस्त्रासितास्तथा पार्वतीशरेणापीति भावः ॥

वज्रं विन्यस्य हारे हरिकरगलितं कण्ठसूत्रे च चक्रं

केशान्बद्ध्वा विषपाशैर्धनदगदया प्राक्प्रलीनान्विहस्य ।

देवानुत्तारणोत्का शिर महिषहतौ सीलतो हेपयन्ती

हसित्वा हैमवत्या विनतिविहतये तर्जिता सा जया वः ॥ १९ ॥

जया देव्याः प्रतीहारी वो विनतिविहतये नमस्कारविनाशाय भवतु । किंभूता । हसित्वा लज्जितया हैमवत्या पार्वत्या तर्जिता । पुनः । प्राक्प्रलीनान्पूर्वं पलायितान्पश्चादागतान्महिषवधे जाते सति सोत्प्रासं हसितवती देवान्हेपयन्ती लज्जयन्ती । किं कृत्वा हेपयन्ती । हरिकरगलितं महिषभीत्या इन्द्रहस्तात्पतितं वज्रं हारे विन्यस्य । एवं हरिकरगलितं विष्णुहस्तपतितं चक्रं कण्ठसूत्रे च विन्यस्य । केशान्विषपाशैर्वरुणपाशैर्बद्ध्वा । धनदगदया । तदन्यायुधधारणेन तेषां हास्यं इति भावः । कथंभूता । उत्तारणोत्का उत्तारणे उत्सुका । देवानामिति शेषः । जया उच्यते ॥

शङ्के पार्श्वस्थानादपगत इति महिषं पश्यती पृषत्कैः

शूलेनैषो यतो निपतति परितः स्नाहयेऽपि दण्डः ।

हित्वा देवीरिति विविधगतिकलाशालिनं भावयन् प्रसारितः

पश्यैव मेदिन्यां हरिभुजदण्डलग्नां पार्वती वः ॥ २० ॥

[illegible] सुरभिं महिषं योगिनाम् [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] भावः । कुतः । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] व्यापादितवती ॥

कृत्वेदृक्कर्म लज्जाजननमनशने शक्र मासून्विहासी-

र्वित्तेश स्थाणुकण्ठे जहि गदमगदस्त्वायमेवोपयोगः ।

जातश्चक्रिन्विचक्रो दितिज इति सुरांस्त्यक्तहेतीन्ब्रुवन्त्या

क्रीडां व्यापादितारिर्जयति विजयया नीयमाना भवानी ॥२१॥

विजयया देव्या सख्या व्यापादितारिर्भवानी क्रीडां नीयमाना जयति । किंभूतया । त्यक्तहेतीन्सुरानिति ब्रुवन्त्या । इतीति किम् । हे शक्र, ईदृग्लज्जाजननं कर्म युद्धात्पलायनं कृत्वा अनशनेऽभोजनविषयेऽसून्प्राणान्मा विहासीर्मा त्यज । अथ च अशनिर्वज्रं तद्रहितोऽनशनिस्तत्संबोधनं हे अनशने त्यक्तवज्र । युद्धात्पलायनं लज्जाजननम् । यो हि लज्जाजननं कर्म करोति सोऽनशनेन प्राणांस्त्यजतीति भावः । हे वित्तेश कुबेर, स्थाणुकण्ठे गदं रोगं जहि । यतो भवानगदो गदारहित औषधरूपश्च । भवानौषधरूपः संवृत्तोऽतो भवन्मित्रस्य शिवस्य कण्ठरोगं दूरीकुर्विति भावः । हे चक्रिन् विष्णो, दितिजो महिषो विचक्रः सैन्यरहितो जातः । यथा भवांश्चक्रीभूत्वापि त्यक्तचक्रस्तथा महिषोऽपि विचक्र इति भावः ॥

देयाद्वो वाञ्छितानि च्छलमयमहिषोत्पेषरोषा[3]नुषक्ता-

न्नीतः पातालकुक्षिं हृ[4]तभुवनभयो भद्रकाल्याः स पादः ।

---

१. 'अर्थेश'. २. 'लज्जाम्'. ३. 'दोषा-'. ४. 'कृतपरमभयो'.

यः प्रादक्षिण्यकाङ्क्षावलयितवपुषा वन्द्यमानो मुहूर्तं

शेषेणेवेन्दुकान्तोपलरचितमहानूपुराभोगलक्ष्मीः ॥ २२ ॥

[illegible] प्रादक्षिण्य [illegible] शेषेण [illegible] इन्दुकान्तोपलरचितमहानूपुराभोगलक्ष्मी [illegible] प्रादक्षिण्यकाङ्क्षया [illegible] वन्द्यमान इव भाति । [illegible] नूपुरे [illegible] ॥

[illegible] नु [illegible] वा-

[illegible] ।

पाहि [illegible] मातुरित्यादर्प

[illegible] २३

[illegible]

[illegible]

[illegible]

इति [illegible]

[illegible]

मृद्नती चूर्णयन्ती उमा वस्त्रायताम्। इनीति किम्। हे शार्ङ्गिन् विष्णो, बाणं विमुञ्च। बाणं तन्नामानं दैत्यं शरं च। असौ बलिरिति भ्रमसि भ्रान्तिं करोषि। बाणः केन संयत। त्वं बलिबन्धनकर्ता अतस्तव बाणमोक्षो युक्त इति भावः। हे गोत्रारे इन्द्र, ते रिपुमहं हन्मि। एषोऽमररिपुर्महिषो गोत्रस्य स्वकुलस्य शत्रुः। यतो देवा दैत्याश्च काश्यपेयाः। अतोऽयमपि गोत्रारिः, तस्माद्गोत्रारिद्वय नोचितमित्येन तव रिपुं हन्मीति भावः। अत एव दैत्या अपि शास्यन्ते—हे दैत्याः, मन्महे मदीयोत्सवेऽज इव च्छाग इव महिषो हन्यते, अतोऽयं महिषो द्राक्शीघ्रं व्यापाद्यतामद्य। देवीपर्वणि च्छागो हन्यत एव॥

स्पर्धावर्धितविन्ध्यदुर्भरभरव्यस्ताद्विहायस्तलं
हस्तादुत्पतिता प्रसादयतु वः कृत्यानि कात्यायनी।
यां शूलामिव देवदारुघटितां स्कन्धेन मोहान्धधी-
र्वध्योद्देशमशेषबान्धवकुलध्वंसाय कंसोऽनयत्॥ २५॥

स्पर्धया पराभवेच्छया वर्धितो यो विन्ध्यस्तद्वद्दुर्भरो यो भरस्तेन व्यस्ताद्विकलाद्धस्तात्। अर्थात्कंसस्य। विहायस्तलं गगनतलमुत्पतिता कात्यायनी वः कृत्यानि कार्याणि प्रसादयतु प्रसन्नानि निर्विघ्नानि करोतु। यां कात्यायनीमशेषबान्धवकुलध्वंसाय मोहान्धधीः कंसो देवदारुघटितां शूलमिव स्कन्धेन वध्योद्देशं वध्यप्रदेशमनयत्॥

तूर्णं तोषात्[1]तुराषाट्प्रभृतिषु शमिते शात्रवे स्तोत्रकृत्सु
क्लान्तेवोपेत्य पत्युस्ततभुजयुगलस्यालमालम्बनाय।
देहार्धे गेहबुद्धिं प्रतिविहितवती लज्जयालीय काली
कृच्छ्रं वोऽनिच्छयैवापतितघनतराश्लेषसौख्या विहन्तु॥२६॥

पत्युर्देहार्धे गेहबुद्धिं प्रतिविहितवती काली वः कृच्छ्रं विहन्तु। किं कृत्वा। शात्रवे महिषे शमिते तुराषाट्प्रभृतिषु इन्द्रादिषु तूर्णं तोषात्स्तोत्रकृत्सु सत्सु लज्जयालीय लीना भूत्वा। महान्तो हि प्रत्यक्षप्रशंसया सुतरां लज्जन्ते। कथंभूतस्य पत्युः। आलम्बनायालं ततभुजयुगलस्य। अत एवानिच्छयैव

१. 'रोषात्'.

इच्छां विनैव आपतितघनतराश्लेषसौख्या प्राप्तमद्गालिङ्गनसुखा । उत्प्रेक्षते—क्लान्तेवोपेत्य । यो हि क्लान्तो भवति स ह्याश्यालम्बनमिच्छति ॥

आस्तां मुग्धेऽर्धचन्द्रः क्षिप सुरसरितं या सपत्नी भवत्याः

क्रीडा द्वाभ्यां विमुञ्चापरमलममुनैकेन मे पाशकेन ।

शूलं प्रागेव लग्नं शिरसि यदबला बुध्यसेऽन्याद्विदग्धं

सोत्प्रासालापपातैरिति दनुजममुं निर्दहन्ती दृशा वः ॥ २७ ॥

इतीत्थं सोत्प्रासा मर्मनाडिस्पर्शिना य आलापास्तेषा पातैर्विदग्धं चतुरं दनुजं महिषं दृशा निर्दहन्ती उमा वोऽव्यात् । इतीति किम् । हे मुग्धे, अर्धचन्द्रो बाणविशेषश्चन्द्रार्धं च आस्तां तिष्ठतु । अनेन तव भर्तृमूर्धस्थितेनार्धचन्द्रेण किमपराद्धं वराकेणेति भावः । सुरसरितं गङ्गां क्षिप या भवत्याः सपत्नी वर्तते । अस्यां दोषवती त्वमत एव मुग्धापदेन संबोध्यसे । अमुनैकेन पाशकेनाक्षपाशेन द्यूतसाधनेनाक्षेण मे चालम् । अपरं द्वितीयमपि पाशकं मुञ्च । यतः क्रीडा द्वाभ्यां पाशकाभ्यां भवति । एकेन क्रीडितुं न शक्यते । शूलमायुधं त्वयाक्षिप्तम् । शूलं त्रिनिति लजन्ति । मम शिरसि प्रागेव शूलं रोगविशेषो लग्नम् । यतो मया महाबला योषिद्युध्यसे । इदमकीर्तिरूपं शूलम् । यद्वा अहं सबलः सैन्यः, त्वं पुनरबला एकाकिनीति । इदमकीर्तिरूपं शूलं मम शिरसि लग्नमेव ॥

वक्त्राणां विक्लवः किं वहसि बत रुचं स्कन्द षण्णां विषण्णा-

मन्यः षण्मातुरस्ते भव भव सकलस्त्वं शरीरार्धलक्ष्म्या ।

जिह्मं हन्त्येष कालीमिति सममसुभिः कण्ठतो निर्गता गी-

र्गीर्वाणारेर्यथेच्छान्मृदुपदमुदितस्याद्रिजा पावनाद्वः ॥ २८ ॥

यथेच्छया मृदुपदमुदितस्य कोमलपदसन्दर्भमुच्चरितवतः गीर्वाणारेर्महिषस्य कण्ठतोऽसुभिः प्राणैः सममिति गीर्वाग् निःसृता सा अद्रिजा, पार्वती वोऽव्यात् । इतीति किम् । हे स्कन्द, त्वं विक्लवः सन् षण्णां वक्त्राणां रुचं कान्तिं विषण्णां म्लानां खेदे किं वहसि । यतोऽन्यः षण्मातुरः षड् मातरस्ते

1. 'यदृच्छान्मृदु-'.

गलहस्तितः । से निकविनतिततो मध्यदेशो निर्वलिर्वलिरहितः कृतः । बाणक्षेपणसमये हि शरीरस्योर्ध्वोत्तम्भनान्मध्यदेशो निर्वलिर्जात इति भावः । पक्षे बलिर्दानवविशेषः । क्षतरिपुशिरसो नूपुरस्य पादपाते प्रह्लादो ध्वनिर्दिशोऽगात् । नूपुरशब्दो दिगन्तगामी जात इत्यर्थः । पक्षे प्रह्लादोऽसुरविशेषः । अत्र युद्धे बाणबलिप्रह्लादा न सन्ति, भवती तानपि व्यथयतीति परीहासः ॥

मेरौ मे रौद्रशृङ्गक्षतवपुषि रुषो नैव नीता नदीनां
भर्तारो रिक्तता यत्तदपि हितमभूल्लिःसपत्नोऽत्र कोऽपि ।
एतन्नो मृष्यते यन्महिष कलुषिता स्वर्धुनी मूर्ध्नि मान्या
शंभोर्भिन्द्याद्धसन्ती पतिमिति शमितारातिरीर्तीरुमा वः ॥३१॥

शमितारातिः पार्वती पतिमिति हसन्ती व ईतीरुपद्रवान्भिन्द्यात् । इतीति किम् । हे महिष मेरौ रौद्रशृङ्गक्षतवपुषि सति मे रुषो नैव । त्वया शृङ्गाभ्यां मेरुपर्वते क्षते मम क्रोधो नास्ति । अन्यच्च यन्नदीनां भर्तार समुद्रा रिक्ततां नीतास्तदपि हितमभूत् । तत्रापि मे रुषो नैव । अत्र कोऽपि निःसपत्नो जातः । समुद्रो महादेवश्च गङ्गापतिः । समुद्ररिक्तीकरणे तु महादेवस्य निःसपत्नं गङ्गापतित्वं जातमिति भावः । एतत्तु नो मृष्यते इदं न क्षम्यते यच्छंभोर्मूर्ध्नि मान्या अर्थाच्छंभोरेव स्वर्धुनी गङ्गा कलुषिता कलुषीकृता । सेयं परपुरुषसङ्गात्कलुषा जातेति भावः ॥

सद्यः साधितसाध्यमुद्धृतवती शूलं शिवा पातु वः
पादप्रान्तविपक्त एव महिषाकारे सुरद्वेषिणि ।
दिष्ट्या देव वृषध्वजो यदि भवानेषापि नः स्वामिनी
संजाता महिषध्वजेति जयया केलौ कृतेऽर्धस्मिता ॥ ३२ ॥

पादप्रान्ते महिषाकारे सुरद्वेषिणि विपक्ते एव साधितसाध्यं कृतकार्यं शूलमुद्धृतवती, अथ च जयया इति केलौ परीहासे कृते सति अर्धस्मिता शिवा वः पातु । इतीति किम् । हे देव, यदि भवान्वृषध्वजः, एषापि नः स्वामिनी पार्वती महिषध्वजा दिष्ट्या संजाता । साधु युवयोर्योगो यद्द्वावपि पशुध्वजौ । त्वं वृषारूढः इयं पुनर्महिषारूढेति हास्यम् ॥

---

१. 'प्रोतप्रान्त-'.
२ चतु०

विद्राणेन्द्राणि किं त्वं द्रविणददयिते पश्य संख्यं सखस्याः
स्वाहे स्वस्था स्वभर्तर्यमृतभुजि मुधा रोहिणी रोदितीव ।
लक्ष्मि श्रीवत्सलक्ष्मोरसि वससि पुरेत्यार्तमाश्वासयन्त्यां
स्वर्गस्त्रैणं जयागा जयति हतरिपोर्ह्रेपितं हैमवत्या ॥ ३३ ॥

स्वर्गस्त्रैणं स्वर्गस्त्रीसमूहः जयागामित्याश्वासयन्त्यां सत्यां हैमवत्या ह्रेपितं लज्जितं जयति । कथंभूतं स्वर्गस्त्रैणम् । आर्तम् । कथंभूताया हैमवत्याः । हतरिपोः । इतीति किम् । हे इन्द्राणि, त्वं किं विद्राणा । हे द्रविणददयिते कुबेरपत्नि, स्वसख्याः पार्वत्याः संख्यं युद्धं पश्य । हे स्वाहे अग्निदयिते, त्वं स्वभर्तर्यग्नौ अमृतभुजि सति स्वस्था भव । महिषे हतेऽधुना सुखेन ब्राह्मणैर्हूयते इति भावः । रोहिणी चन्द्रपत्नी मुधा वृथा रोदितीव । असंजातक्षतिरिति भावः । हे लक्ष्मि, श्रीवत्सलक्ष्मोरसि विष्णुवक्षःस्थले पुरा वससि वत्स्यसि । इति सर्वं देवस्त्रीणामाश्वासनमाकर्ण्य देवी लज्जितेति भावः ॥

निर्वाणः किं त्वमेको रणशिरसि शिखिन्शार्ङ्गधन्वापि विध्यं-
स्तत्ते धैर्यं क्व यातं जहिहि जलपते दीनतां त्वं न दीनः ।
शक्तो नो शत्रुभङ्गे भयपिशुन सुनासीर नासीरधूलि-
र्धिग्यासि क्वेति जल्पन्रिपुरवधि यया पार्वती पातु सा वः ॥३४॥

इति जल्पन्रिपुर्महिषो ययावधि हतः सा पार्वती वः पातु । इतीति किम् । हे शिखिन् वह्ने, किं त्वमेको रणशिरसि निर्वाणः शान्तः किं तु शार्ङ्गधन्वा विष्णुरपि विध्यञ्शरान्मुञ्चन्निर्वाणो बाणरहितो जातः । श्लेषे वबयोरभेदः । हे जलपते वरुण, तत्ते धैर्यं क्व यातं क्व गतम् । दीनतां जहिहि त्यज, यतस्त्वं न दीनः दीनो न भवसि, अथ च नदीनामिनः प्रभुर्नदीनः । हे भयपिशुन भयसूचक सुनासीर इन्द्र, नासीरधूलिः सेनामुखोत्थधूलिः शत्रुभङ्गे नो शक्तः, धिक् त्वं क्व यासि । यथा पूर्वं तव सेनामुखोत्थधूलिमात्रमेव विलोक्य शत्रवः पलायन्ते स्म न तथाधुनेति भावः । यत्र यास्यसि तत्रैव हन्यसे ॥

नन्दिन्नानन्ददो मे तव मुरजमृदुः संप्रहारे प्रहारः
किं दन्ते रोम्णि रुग्णे व्रजसि गजमुख त्वं वशीभूत एव ।

---

१. 'अमृतसृजि'.

निम्नन्निम्नन्निदानीं युजनमिह महाकाल एकोऽसि नान्यः
कन्याद्रेर्दैत्यमित्थं प्रमथपरिभवे घ्नती त्रायतां वः ॥ ३५ ॥

इत्थं प्रमथानां पार्षदानां परिभवे सति दैत्यं घ्नती मर्दयन्ती अद्रेः कन्या पार्वती वस्त्रायताम् । इत्थं कथम् । हे नन्दिन्, संप्रहारे युद्धे तव प्रहारो मे आनन्दद॰ सुखप्रद॰ । यतो मुरजमृदङ्गध्वनिकोमल॰ । हे गज-मुख गणेश, रोम्णि रोमतुल्ये दन्ते रणे भग्ने सति किं भजसि । यतस्त्वं प-लायितोऽपि वशीभूत एव । लम्बोदरत्वाद्दूरं पलायनं कर्तुमशक्त इति भावः । युजनमिन्द्राद्यं निम्ननिम्नतरं नाशयन्नेवैको महाकाल॰ । अन्यो नास्ति ॥

वज्रं मह्नो मरुत्वानरि हरिरसं शूलमीशः शिरस्तो
दण्डं तुण्डात्कृतान्तस्त्वरितगतिगदामस्थितोऽर्थाधिनाथः ।
प्रापन्यत्पादपिष्टे द्विषि महिषवपुष्यङ्गलग्नानि भूयो-
ऽप्यायूंषीवायुधानि द्युवसतय इति स्तादुमा सा श्रिये वः ३६

महिषवपुषि द्विषि यत्पादपिष्टे सति द्युवसतय इन्द्रादयोऽङ्गलग्नान्यायु-धान्यायूंषीव भूयोऽपीति प्रापन्प्राप्तवन्त सा उमा व श्रियेऽस्तु । पूर्वं महि-षयुद्धे सर्वदेवायुधानि तच्छरीरे मग्नान्यासन्, अधुना देव्या महिषे पिष्टे पुनरपि तै॰ स्वायुधानि प्राप्तानि तद्वन्महिषविनाशादायूंष्यपि लब्धानि, अन्य-था तु जीवनं संदिग्धमेवासीदिति भाव॰ । इति कथम् । मह्नः मह्यधातोः सकाशादिन्द्रो वज्रं प्रापत् । अरि चक्रं हरिस्तस्योरस॰ प्रापत् । ईश॰ शिवः शिरस॰ शूलमापत् । कृतान्तो यमस्तुण्डान्मुखाद्दण्डं प्रापत् । अर्थाधिनाथ॰ कुबेरोऽस्थितस्त्वरितगतिशालिनीं गदां प्रापत् ॥

दृष्टावालक्तदृष्टिः प्रथममिव तथा संमुखीनाभिमुख्ये
लेशं हालभङ्गलग्ने प्रियवपुषि कृतश्रोत्रपेयाधिकोक्तिः ।
उद्युक्ता नर्मकर्मण्यवतु पशुपतौ पूर्ववत्पार्वती वः
कुर्वाणा सर्वसोपद्विनिहितचरणालक्तकेव द्विषारिः ॥ ३७ ॥

पशुपतौ महेशे नर्मनिर्माणमात्रं कुर्वाणा पार्वती वोऽवतु रक्षतु ।

---

१. 'स्तनुजमिह त्रि॰'. २. 'पशुपते॰'.

कथंभूता । नर्मकर्मणि सद्भावारम्भे उत्सुका । यथा पशुपतौ शिवे सर्वं नर्मकर्माकरोत् तथा महिषे किं तु ईप्सत । दृष्टौ भर्गोन्मत्तिपश्यामलकदृष्टि । तथा आभिमुख्ये प्रथममिव संमुखीना । हास्यप्रगल्भे स्मेरा । शिरसापि कृताञ्जोन्यपेक्षाभिकोक्ति । कथंभूता । क्षतारिः अत एव निनिहितचरणालक्तकेन । पूर्वंयथा शिवे नर्मकर्माकरोत्तद्दिशार्थः ॥

दैत्यो दोर्दर्पशाली नहि महिषवपुः कल्पनीयाभ्युपायो
वायो वारीश विष्णो वृषगमन वृषन्किं विषादो वृथैव ।
बध्नीत ब्रध्नमिश्राः कवचमचकिताश्चित्रभानो दहारी-
नेवं देवाञ्जयोक्ते जयति हतरिपोर्ह्रेपितं हैमवत्याः ॥ ३८ ॥

देवान्प्रति जयया एवमुक्ते सति हतरिपोर्हैमवत्याः पार्वत्या ह्रेपितं लज्जितं जयति । एवं कथम् । हे वायो, हे वारीश वरुण, हे विष्णो, हे वृषगमन शिव, हे वृषन् इन्द्र, महिषवपुर्दैत्यो दोर्दर्पशाली अतो न कल्पनीयाभ्युपायः सामादिप्रयोगसाध्यः । किं वृथैव विषादः क्रियते । तस्माद्ब्रध्नमिश्राः सूर्यसहिता यूयमचकिताः सन्तः कवचं बध्नीत संनद्धा भवत । हे चित्रभानो वह्ने, अरीन्दह भस्मीकुरु ॥

आ व्योमव्यापिसीम्ना वनमतिगहनं गाहमानो भुजाना-
मर्चिर्मोक्षेण मूर्च्छन्दवदहनरुचां लोचनानां त्रयस्य ।
यस्या निर्मज्जमज्जच्चरणभरनतो गां विभिद्य प्रविष्टः
पाताल पङ्कपातोन्मुख इव महिषः स्तादुमा सा श्रिये वः ॥३९॥

यस्या निर्मज्जमज्जच्चरणभरनतो महिषो गां भुवं विभिद्य पङ्कपातोन्मुख इव पाताल प्रविष्टः सा उमा वः श्रिये स्तात् । निर्गता मज्जा यस्मादसौ निर्मज्जः स चासौ चरणभरनतश्चेति । कथंभूतः । आ व्योम व्यापिसीम्नां भुजानामर्थाद्देव्या अतिगहनं वनं गाहमानः । पुनः कथंभूतः । दवदहनरुचां लोचनानां त्रयस्यार्चिर्मोक्षेण मूर्च्छन् । यथा वने भ्राम्यन्दावाग्नितप्तोऽन्यो महिषः कर्दमपातोन्मुखो गर्तं प्रविशति तथायमपि देवीलोचनार्चिर्भिर्दन्दह्यमानः पाताल प्रविष्टः ॥

१. 'बृहत्'. २. 'हतरिपुर्ह्रेपितस्त्वर्निकाया'. ३. 'त्रयेण'. ४. 'सा शिवास्तु'.

नीते निर्व्याजदीर्घां मघवति मघवद्वज्वलज्ज्वालानिदाने
निद्रां द्रागेव देवद्विषि मुषितरुषः संस्मरन्त्याः स्वभावम् ।
देव्या दृग्भ्यस्तिसृभ्यस्त्रय इव गलिता राशयो रक्ततायाः
सायन्तां वस्त्रिशूलक्षतकुहरभुवो लोहिताम्भःसमुद्राः ॥ ४० ॥

त्रिशूलक्षतकुहरभुवो लोहिताम्भःसमुद्रा रुधिररूपजलसमुद्रा वसायन्ता-म् । उत्प्रेक्षते—मघवद्वज्रज्वालानिदाने अघवति पापिनि । देवद्विषि महिषे द्रागेव निर्व्याजदीर्घां निद्रां मरणं नीते सति मुषितरुषो निवृत्तकोपाया अत एव स्वभावं संस्मरन्त्या देव्यास्तिसृभ्यो दृग्भ्यो नेत्रेभ्यस्त्रयो रक्ततायाः आर-ण्यस्य राशय इव गलिताः । क्रोधाभावाद्देव्या नेत्राणां रक्तत्वं निवृत्तं तदेव रुधिरसमुद्रत्वेन संभावितम् ॥

काली कल्पान्तकालाकुलमिव सकलं लोकमालोक्य पूर्वं
पश्चाच्छिष्टे विपाणे विदितदितिसुता लोहिता मत्सरेण ।
पादोत्पिष्टे परासौ निपतति महिषे प्राक्स्वभावेन गौरी
गौरी वः पातु पत्युः प्रतिनयनमिवाविष्कृतान्योन्यरूपा ॥ ४१ ॥

पत्युः शिवस्य प्रतिनयनं लोचनान्तरमिव आविष्कृतान्योन्यरूपा गौरी वः पातु । आविष्कृतमन्योन्यस्य रूपं यया । स्वस्य रूपं भर्तृलोचनस्य, भर्तृलो-चनरूपता स्वस्य इति भावः । विभूता । महिषोपप्लवेन कल्पान्तकालाकुल-मिव सकलं लोकमालोक्य पूर्वं काली कृष्णा जाता । पश्चादनन्तरं विदित-दितिसुता ज्ञातदैत्या मत्सरेणामर्षेण लोहिता रक्ता जाता । कस्मिन् सति । विषाणे शृङ्गे अर्थान्महिषस्य छिन्ने सति । पुनः । महिषे पादोत्पिष्टे अत एव परासौ गतप्राणे निपतति सति प्राक्स्वभावेन पूर्वप्रकृत्या गौरी स्वच्छाता जाता । एवं त्रिरूपा देवी त्रिभिर्महादेवनयनैस्तुल्येति भावः ॥

गत्वं नीते न चेन्दोः सपदि दिनकृता द्वादशानामितसं
शक्रस्याक्ष्णां सहस्रं सह तुरगतता सादयन्तं सतत्व ।

---

१. 'दुर्निवारनिपः'. २. 'लोहितस्य'. ३. 'रहन्तु तम्'. ४. 'प्रतिनयन इवाविष्कृतान्योन्यभावा'. ५. 'द्विवेन्दुम्'. ६. 'त्रुटनम्'.

उत्पातोग्रान्धकारागममिव महिषं निघ्नती शर्म दिश्या-
देवी वो वामपादाम्बुरुहनखमयैः पञ्चभिश्चन्द्रमोभिः ॥ ४२ ॥

वामपादकमलनखरूपैः पञ्चभिश्चन्द्रैरुत्पातोग्रान्धकारागममिव महिषं निघ्नती देवी वः शर्म दिश्यात्। कथंभूतम्। अग्रेनं गम्यं न तिरस्करणीयम्। इन्दोश्चन्द्रस्य च न गम्यम्। सपदि द्वादशानां दिनकृतामादित्यानामसह्यम्। सुरसदस्या देवसभया सह शक्रस्याङ्गं सहसा प्रसह्य साडयन्तं ग्लानयन्तम्॥

दत्त्वा स्थूलाग्रमालावलिविघसहसद्धस्मरप्रेतकान्तं
कात्यायन्यात्मनैव त्रिदशरिपुमहादैत्यदेहोपहारम् ।
विश्रान्त्यै पातु युष्मान्क्षणमुपरि धृतं केसरिस्कन्धभित्ते-
र्बिभ्रत्केसरालीमलिमुखररणन्नूपुरं पादपद्मम् ॥ ४३ ॥

कात्यायन्या केसरिस्कन्धभित्तेरुपरि विश्रान्त्यै क्षणं धृतं पादपद्मं युष्मान्पातु। कथंभूतं पादपद्मम्। तत्केसराली[1] सिंहस्कन्धसटा बिभ्रत्। पुनः। अलिवन्मुखरो वाचालो रणन्नूपुरो यत्र तत्। पद्मे हि केसरैर्भ्रमरैश्च भाव्यम्। किं कृत्वा। आत्मनैव त्रिदशरिपुमहादैत्यदेहोपहारं दत्त्वा। कथंभूतमुपहारम्। स्थूलान्त्रमालावलिः स एव विघसो भोजनशेषस्तेन हसन्त्यो घस्मराः प्रेतकान्ता यत्र। निःसारा आन्त्रावलिरेवास्मदर्थमवशेषिता देव्येति प्रेतकान्तानां हासकारणम्॥

कोपेनेवारुणत्वं दधदधिकतरालक्ष्यलाक्षारसश्रीः
श्लिष्यच्छृङ्गाग्रकोणक्वणितमणितुलाकोटिहुंकारगर्भः ।
प्रत्यासन्नात्ममृत्युप्रतिभयमसुरैरीक्षितो हन्त्वरीन्वः
पादो देव्याः कृतान्तोऽपर इव महिषस्योपरिष्टान्निविष्टः ॥ ४४ ॥

महिषस्योपरिष्टान्निविष्टोऽपरः कृतान्तो यम इव देव्याः पादो वोऽरीन्हन्तु। कथंभूतः पादः। कोपेनेवारुणत्वं दधत्। अत एवाधिकतरालक्ष्यलाक्षारसश्रीः। पुनः कीदृशः। श्लिष्यच्छृङ्गाग्रमेव कोणो वीणादिवादनकीलस्तेन क्ब-

---

१. 'कृतम्'. २. 'अधिकमलम्'.

णिता या मणितुलाकोटिर्मणिनूपुरं स एव हुंकारो गर्भे यस्य । पुनः । प्रत्यासन्नात्ममृत्युप्रतिभयं यथा स्यादेवमसुरैर्वीक्षित. । यमोऽपि कोपारुणो हुंकारं कुर्वन्महिषोपरिस्थित आसन्नमृत्युभीतै. पुरुषैर्वीक्ष्यते ॥

आहन्तुं नीयमाना भरविधुरभुजस्रंसमानोभयांसं
कंसेनैनांसि सा वो हरतु हरियशोरक्षणाय क्षमापि ।
प्राक्प्राणानस्य नास्यद्गगनमुदपतद्गोचरं या शिलायाः
संप्राप्यागामिविन्ध्याचलशिखरशिलावासयोगोद्यतेव ॥ ४५ ॥

भरविधुरभुजस्रमानोभयांसं यथा स्यादेव कंसेनाहन्तुं नीयमाना क्षमापि समर्थापि हरियशोरक्षणायास्य कंसस्य प्राणान्प्राक्पूर्वं नास्यन्नाहरत्, किं तु शिलाया गोचरं विषयं प्राप्य आगामिविन्ध्याचलशिखरशिलावासयोगोद्यतेव गगनमुदपतत्, सा च एनांसि पापानि हरतु ॥

साम्ना नाम्नाययोनेर्धृतिमकृत हरेर्नापि चक्रेण भेदा-
त्सेन्द्रस्यैरावणस्याप्युपरि कलुषितः केवलं दानवृष्ट्या ।
दान्तो दण्डेन मृत्योर्न च विफलयथोक्ताभ्युपायो हतोऽरि-
र्येनोपायः स पादः सुखयतु भवत. पञ्चमश्चण्डिकायाः ॥४६॥

येन पादेनारिः शत्रुर्महिषो हत स पञ्चम उपायश्चण्डिकाया. पादो वः सुखयतु । यो महिष आम्नाययोनेर्ब्रह्मण साम्ना वेदविशेषेण प्रथमोपायेन च धृतिं नाकृत न कृतवान् । हरेश्चक्रेण भेदाद्विदारणाद्द्वितीयोपायाच्चापि धृतिं परितोषं न कृतवान् । सेन्द्रस्यैरावणस्य दानवृष्ट्या मदवर्षणेन तृतीयोपायेन च केवलमुपरि कलुषितो मलिनत्वं गतः, अथवा क्रोधं गतो न तु तुष्ट. । न च मृत्योर्यमस्य दण्डेनायुधेन चतुर्थोपायेन च दान्तो दमित. । अत एव विफलयथोक्ताभ्युपाय निष्फलीकृतसामाद्युपाय ॥

भर्ता कर्ता त्रिलोक्यास्त्रिपुरवधकृती पश्यति त्र्यक्ष एष
क्व स्त्री कायोघनेच्छा न तु सदृशमिदं प्रस्तुतं किं मयेति ।

१. 'आघातम्'. २. 'पुलकितः'. ३. 'नुदतु भवदघम्'.

[illegible]

[illegible] ॥ ४७ ॥

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥४८॥

हे [illegible] कथंभूतो मलिनः । [illegible] अत. [illegible] ॥

प्राक्कामं दहता कृतः परिभवो येन त्रिसंध्यानतैः

सेर्ष्या वोऽवतु चण्डिका चरणयोः स पातयन्ती पतिम् ।

कुर्वत्याभ्यधिकं कृते प्रतिकृतं मुक्तेन मौलौ मुहु-

र्बाष्पेणाहितकज्जलेन लिखितं स्वं नाम चन्द्रे यया ॥ ४९ ॥

त्रिसंध्यानतैस्त्रिसंध्यानमनैः स्वं पतिं चरणयोः पातयन्ती चण्डिका वोऽवतु । येन पत्या प्राक्पूर्वं कामं दहता परिभवः कृतः । अत एव सेर्ष्या । यया चण्डिकया कृतेऽभ्यधिकं प्रतिकृतं कुर्वत्या आहितकज्जलेन मुहुर्मौलौ

१. 'चरणनखाङ्गुष्ठकोणेन पिष्ट्वा'. २. 'अलभत तनुभि'. ३ 'त्रिसंध्या-नतेः'. ४. 'नामेव'.

मुखेन साम्येन स्वं नाम चन्द्रे लिखितम्। हरेण गौरीस्तनसक्तं कामो दग्धः, तया च काममुत्पादयन्त्या हरश्चरणयोः पातित इति कृतान्यधिकं प्रतिकृतम् ॥

तुङ्गां[1] शृङ्गाग्रभूमिं श्रितवति मरुतां प्रेत[2]काये निकाये
कुर्वत्सुक्याद्विशन्तु श्रुतिकुहरपुटं द्राक्ककुप्कुञ्जरेषु।
स्मित्वा वः संहतासोर्दशनरुचिकृताकाण्डकैलासभासः
पायात्पृष्ठाधिरूढे स्मरनुपि महिषस्योच्चहासेव देवी ॥ ५० ॥

स्मित्वा संहृतासोर्दशनरुचिकृताकाण्डकैलासभासो महिषस्य प्रेतकाये मरुतां निकाये देवसमूहे शृङ्गाग्रभूमिं श्रितवति सति। ककुप्कुञ्जरेषु दिग्गजेषु कुर्वौत्सुक्याच्छ्रुतिकुहरपुटं द्राक् विशन्तु सत्सु। स्मरनुपि शिवे पृष्ठाधिरूढे सति उच्चहासेव देवी वः पायात् ॥

कृत्वा[3] पातालपङ्के क्षयरयमिलितैकार्णवेच्छावगाह-
दाहान्नेत्रत्रयाग्नेर्विलयनविगलच्छृङ्गशून्योत्तमाङ्गम्[4]।
क्रीडाक्रोडाभिशङ्कां विदधदपिहितव्योमसीमा महिम्ना
वीक्ष्य क्षुण्णो ययारिस्तृणमिव महिषः सावतादम्बिका[5] वः ५१

यया महिषोऽरिर्वीक्ष्य तृणमिव क्षुण्णश्चूर्णीकृतः साम्बिका वोऽवतात्। किं कृत्वा। क्षयरयेण प्रलयवेगेन मिलितः स चासावेकार्णवश्च तत्रेच्छयावगाहनं पातालपङ्के कृत्वा। यथादिवराहः प्रलयैकार्णवेऽवगाहं कृतवान्, तथानेन पातालपङ्के कृतमिति भावः। कथंभूतः। नेत्रत्रयाग्नेर्दाहाद्विलयनं तेन विगलन्ती ये शृङ्गे ताभ्यां शून्यमुत्तमाङ्गं शिरो यस्य। पुनः कथंभूतः। महिम्ना महत्त्वेनापिहितव्योमसीमाच्छादितगगनप्रान्तः। अत एव क्रीडाक्रोडाभिशङ्कां लीलावराहभ्रान्तिं विदधत्कुर्वाणः ॥

शूले शैलाविकम्पं न निमिषितमिषौ पट्टिशे साट्टहासं
प्रासे सोल्लासमव्याकुलमपि[6] कुलिशे जातशङ्कं न शङ्कौ।

१. 'तुङ्गा शृङ्गाग्रभूमिः'. २. 'प्रोतकाये'. ३. 'पातालपङ्कैः क्षयरयमिलितैरर्णवेच्छा-'. ४. 'विलसत्'. ५ 'कालिका वः'. ६. 'इव'.

चक्रेऽवक्रं कृपाणे न कृपणमसुरारातिभिः पात्यमाने
दैत्यं पादेन देवी महिषितवपुषं पिंषती वः पुनातु ॥ ५२ ॥

महिषितवपुषं दैत्य पादेन पिंषती चूर्णयन्ती देवी वः पुनातु। किंभूतम्। असुरारातिभिर्देवैः पात्यमाने शूले शैलवदविकम्पम्। इषौ शरे न निमिषितं निर्निमेषलोचनम्। पट्टिशे साट्टहासम्। प्रासे कुन्ते सोच्छ्वासं समनाक्सितम्। कुलिशे वज्रेऽपि अव्याकुलम्। शङ्कौ आयुधविशेषे न जातशङ्कम्। चक्रेऽवक्रं सरलमेव स्थितम्। कृपाणे खड्गे न कृपणं न दीनम्। असुरारातिभिः पात्यमाने इति सर्वत्र योज्यम् ॥

चक्रे चक्रस्य नारुया न च खलु परशोर्न क्षुरप्रस्य नासे-
र्यद्वक्रं कैतवाविष्कृतमहिषतनौ विद्विषत्याजिभाजि।
प्रोतात्प्रासेन मूर्ध्नः सघृणमभिमुखायातया कालराच्या
कल्याणान्याननाब्जं सृजतु तदसृजो धारया वक्रितं वः ॥५३॥

यच्चक्रस्य। अर्थान्महिषक्षिप्तस्य। अरुया धारया वक्रं न चक्रे। न च खलु परशोः कुठारस्य, अरुया। न क्षुरप्रस्य बाणविशेषस्य। न चासेः खड्गस्य। कस्मिन्सति। कैतवाविष्कृतमहिषतनौ कपटमहिषे विद्विषति शत्रौ आजिभाजि युद्धं कुर्वति सति। किं तु प्रासेन कुन्तेन प्रोतान्मूर्ध्नो महिषमस्तकादभिमुखायातया संमुखागतया असृजो रुधिरस्य धारया सघृणं यथा स्यादेवं वक्रित तत्कालराच्या भगवत्या आननाब्जं मुखकमलं वः कल्याणानि सृजतु करोतु। सङ्ग्रामे नानायुधपातेऽपि भगवत्या मुखं न कूणितम्। किं तु संमुखमापतन्त्या महिषमस्तकोद्भूतरुधिरधारया घृणया कूणितमिति भावः ॥

हस्तादुत्पत्य यान्त्या गगनमगणिताधैर्यवीर्यावलेपं
वैलक्ष्येणेव पाण्डुद्युतिमदितिसुतारातिमापादयन्त्याः।
दर्पानल्पाट्टहासद्विगुणतरसिताः सप्तलोकीजनन्या-
स्तर्जन्या जन्यदूतो नखरुचिततयस्तर्जयन्त्या जयन्ति ॥ ५४ ॥

तर्जयन्त्या भर्त्सयन्त्या। अर्थाद्दैत्यान्। सप्तलोकीजनन्या जगदम्बाया-

---

१. 'वक्रं कृपाणं'. २. 'दर्पानल्पाट्टहासाद्विगुणितरसिता'. ३ 'नखरुचिररुचः'.

स्तर्जन्याः प्रदेशिन्या नखरुचिततयो जयन्ति । कथंभूता । जन्यस्य सङ्ग्रामस्य दूत्यः सङ्ग्रामसूचिकाः । कथंभूता । दर्पेणानल्पो योऽट्टहासस्तेन द्विगुणतरं सिता अधिकशुक्लीभूताः । कथंभूतायाः । हस्तात् । अर्थात्कंसस्य । उत्पत्य गगनं यान्त्या । पुन. कथंभूतायाः । अगणितोऽधैर्येण कातरत्वेन वीर्यावलेपो येन तमदितिसुतारातिं देवशत्रुं कंसं वैलक्ष्येणेव पाण्डुद्युतिं धवलतामापादयन्त्या ॥

प्रालेयाचलपल्वलैकबिसिनी सार्यास्तु व. श्रेयसे
यस्याः पादसरोजसीम्नि महिषक्षोभात्क्षणं विद्रुताः ।
निष्पिष्टे पतितास्त्रिविष्टपरिपौ गीत्युत्सवोल्लासिनो
लोका. सप्त सपक्षपातमरुतो भान्ति स्म भृङ्गा इव ॥ ५५ ॥

प्रालेयाचलो हिमालयः स एव पल्वलं सरस्तत्रैका मुख्या बिसिनी पद्मिनी आर्या गौरी वः श्रेयसेऽस्तु । यस्याः पादसरोजसीम्नि चरणकमलपर्यन्ते सप्त लोका भृङ्गा इव भान्ति स्म । कथंभूता । महिषक्षोभात्क्षणं विद्रुताः. त्रिविष्टपरिपौ महिषे निष्पिष्टे सति पतिताः पुनर्मिलिताः । पुन· कथंभूताः । गीत्युत्सवोल्लासिनः । पुनः । सपक्षपाता. पक्षपातसहिता मरुतो देवा येषांते । पद्मस्थिता भ्रमरा अपि महिषादिक्षोभे सति क्षणं विद्रवन्ते क्षोभे निवृत्ते पुनरागच्छन्ति, गीत्युत्सवोल्लासिन. पक्षपातस्तु पवनेन मरुता सहिताश्च भवन्ति ॥

[1]अप्राप्येषुरुदासितासिरशनेरारात्कृत. शङ्कित-
श्चक्रव्युत्क्रमकृत्सरोषपरशुः शूलेन शून्यो यया ।
मृत्युर्दैत्यपतेः कृतः सुलघुः पादाङ्गुलीपर्वतः[2]
पार्वत्या प्रतिपाल्यतां त्रिभुवनं निःशल्यकल्यं तया ॥ ५६ ॥

तया पार्वत्या त्रिभुवनं परिपाल्यताम् । कथंभूतम् । निःशल्यकल्यं निर्गतेन महिषरूपशल्येन निरातुरम् । यया पार्वत्या दैत्यपतेर्महिषस्य पादाङ्गुलीपर्वतः सुलघुर्मृत्युः कृतः । कथंभूतो मृत्युः । अप्राप्येषुर्बाणागोचरः । उदासितासिर्निर्व्यापारः खड्गो यत्र तादृशः । अशनेर्वज्रस्यारादूरे वर्तमान. ।

1. 'अप्राप्येषुः'. 2. 'पर्वणा'.

[illegible]ता। [illegible]। यौ [illegible] इति भावः।
[illegible]। [illegible]। [illegible] ॥

नष्टानष्टो गजेन्द्रानलस न नगरं किं द्विषो द्राग्गृहीताः
शार्ङ्गिन्सङ्ग्राममुक्त्या लघुरसि गमितः साधु तार्क्ष्येण तैक्ष्ण्यम्।
उत्खाता नेत्रपङ्क्तिर्न तव रिपुशरैः पश्य नश्यद्बलं स्वं
दानीत्याहवं स्वयमसुरभुजा कुर्वती त्रायतां वः ॥ ५७ ॥

इत्यमुना प्रकारेणाहवं युद्धीयन्तमसुर मर्दिनं स्वयं संग्रामं कुर्वती उमा वस्त्रायताम्। इतीति कथम्। हे पवन, नष्टानष्टाभिर्नानद्यो गजेन्द्रादिद्रुमगजास्त्र अत्र, किं द्विषो द्राक् गृहीता गूढमपि पलायिताः। हे शार्ङ्गिन् विष्णो, तार्क्ष्येण गरुडेन तैक्ष्ण्यं शीघ्रतां गमित सङ्ग्रामयुक्त्या लघुरसि इति साधु युक्तम्। हे स्वर्नाथ इन्द्र, तव नेत्रपङ्क्तिर्नोत्खाता केनापि नोत्पाटिता, अतस्त्वं स्मरन् सङ्ग्रामासदस्त्व यत्न सेना पश्य ॥

श्रुत्वा शत्रुं दुहित्रा निहतमतिजडोऽप्यागतोऽह्नाय हर्षा-
दाश्लिष्यञ्शैलकल्पं महिषमवनिभृद्बान्धवो विन्ध्यबुद्ध्या।
यस्याः श्वेतीकृतेऽसिन्स्मितदशनरुचा तुल्यरूपो हिमाद्रि-
र्द्राग्द्राघीयानिवासीद्व्रतमसनिरासाय सा स्तादुमा वः ॥५८॥

सा उमा वोऽव्रतमसनिरासाय अज्ञानान्धकारदूरीकरणाय स्ताद्भवतु। सा का। यस्याः स्मिते या दशनरुक् तया श्वेतीकृतेऽस्मिन्महिषे तुल्यरूपो हिमाद्रिर्द्राग्द्राघीयानिवासीत्। कथंभूत। दुहित्रा पार्वत्या निहतं शत्रुं महिषं श्रुत्वातिजडोऽप्यह्नाय शीघ्रं हर्षादागतो विन्ध्यबुद्ध्या शैलकल्पं महिषमाश्लिष्यन्। कीदृश। अवनिभृतः पर्वता बान्धवा यस्य तादृश ॥

क्षिप्तोऽयं मन्दराद्रिः पुनरपि भवता वेक्ष्यतां वासुकेऽब्धौ
प्रीयस्वानेन किं ते विसतनुतनुभिर्भक्षितैस्तार्क्ष्य नागैः।

---

१. 'सुरपते'. २. 'अतनुजनुनिरासाय'. ३. 'असौ'. ४. 'प्रीतोऽनेनैव'.

अष्टाभिर्दिग्गजेन्द्रैः सह न हरिकरी कर्षतीमं हते वो
  ह्रीमत्या हैमवत्यास्त्रिदशरिपुपतौ पान्त्विति व्याहृतानि ॥५९॥

त्रिदशरिपुपतौ महिषे हते ह्रीमत्या लज्जिताया हैमवत्या पार्वत्या इति व्याहृतानि वः पान्तु । हे वासुके, अय मन्दराद्रिर्मन्दराद्रितुल्यो महिषोऽब्धौ समुद्रे क्षिप्तो भवता पुनरपि वेष्ट्यताम् । हे तार्क्ष्य गरुत्मन् अनेन महिषेण प्रीयस्व तृप्तो भव । त्रिनतनुभिर्मृणालकोमलैर्नागैर्भक्षितैस्ते किम् । इमं महिषमष्टाभिर्दिग्गजेन्द्रैः सह हरिकरी ऐरावतो न कर्षति ॥

एष क्रोष्टा पुराणां त्रयमसुहृदुर पाटनोऽय नृसिंहो
  हन्ता त्वाष्ट्रं धुराष्ट्राधिप इति विविधान्युत्सवेच्छाहृतानाम् ।
विद्राणानां विमर्दे दितितनयमये नाकलोकेश्वराणा-
  मश्रद्धेयानि कर्माण्यवतु विदधती पार्वती वो हतारिः ॥६०॥

दितितनयमये विमर्दे दैत्यनङ्गाने विद्राणानां पलायितानां पुनर्महिषवधानन्तरमुत्सवेच्छयाहृतानामेकीभूतानां नाकलोकेश्वराणामिन्द्रादीनामश्रद्धेयान्यसंभावनीयानि विविधानि कर्माणि विदधती कुर्वती हतारिः पार्वती वोऽवतु रक्षतु । एष पुराणां त्रयं क्रोष्टा । यद्यनेन त्रिपुरदाहः कृतः किमिति महिषसङ्ग्रामे पलायित इति भावः । एवमत्रेऽपि योज्यम् । असुहृदुर पाटनोऽयं नृसिंहः । अयं त्वाष्ट्रं वृत्रं हन्ता धुराष्ट्राधिप इन्द्रः ॥

शत्रौ शातत्रिशूलक्षतवपुषि रुषा [1]प्रेषिते प्रेतकाष्ठां
  काली कीलालकुल्यात्रयम[3]धिकरयं वीक्ष्य विश्वासितधीः ।
त्रिस्रोतास्त्र्यम्बकेयं वहति तव भृशं पश्य रक्ता त्रिदोषा-
  को मूर्ध्ना धार्यते किं हसितपतिरिति प्रीतये कल्पतां वः ॥६१॥

शातत्रिशूलक्षतवपुषि शत्रौ रुषा प्रेतकाष्ठां यमदिशं प्रेषिते सति अधिकरयमधिकवेगयुक्तं कीलालकुल्यात्रयं रुधिरधारात्रयं वीक्ष्य इति हसितपतिः काली वः प्रीतये कल्पताम् । इतीति किम् । हे त्र्यम्बक, इयं त्रिस्रोत-

---

1. 'त्रिदिवरिपुहतौ'.   2. 'प्रेषिते'.   3. 'अधिकतरम्'.

यतो परिभिन्नशो रक्ता रक्तवर्णानुरक्ता न निर्गोला महति पश्य । इत्थं तव गुणां भग्न किं भो भार्गवे ॥

भ्रूभङ्गे पश्योर्ध्वदृष्ट्याभिकृततरमतनुः सन्न पुष्पायुधोऽस्मि
 व्यालग्राहेऽपि नित्यं न भवति भवतो भीर्नयज्ञोऽस्मि येन ।
त्वं मुञ्चेषूः पिनाकिन्पुनरपि विशिखं दानवानां पुरोऽहं
 पायात्सोत्प्रासमेवं हसितहरमुमा मृद्नती दानवं वः ॥ ६२ ॥

एवं सोत्प्रासं सगर्वाक्षिप्तं यथा स्यात्तथा हसितहरं दानवं महिषं मृद्नती उमा वः पायात् । एवं कथम् । हे पिनाकिन्, ऊर्ध्वदृष्ट्या तृतीयलोचनेन मम भ्रूभङ्गे त्रिपताकमभिकृततरं पश्य । किं त्वहमतनुः सन्न पुष्पायुधः कामोऽस्मि । कामोऽप्यतनुरनङ्गः, अहं चातनुर्महाकायः । यथा त्वयोर्ध्वदृष्ट्या कामो दग्धस्तथाहं दग्धुं न शक्यः । अथ च व्यालस्य गणस्याग्रेऽपि भवतो नित्यं भीर्न भवति । यतोऽहं यज्ञो नास्मि । यथा तव बाणपातभीत्या यज्ञः पलायितस्तथा नाहम् । व्यालाः सर्पाश्च तेषामग्रेऽपि मम भीर्न, यतोऽहं नयज्ञो गारुडशास्त्रज्ञोऽस्मि । अहं दानवानां पुरः पुरत्रयमस्मि त्वं पुनरपि विशिखं बाणमुन्मुञ्च । पक्षे दानवानां पुरोऽग्रे अस्मि । दानवाग्रेसरोऽहमिति भावः । 'व्यालः स्याद्गणसर्पयोः' ॥

नन्दीशोत्सार्यमाणापसृतिसमनमन्नाकिलोकं नुवत्या
 न्मुहुर्हस्तेन हस्तं तदनुगतगतेः षण्मुखस्यावलम्ब्य ।
जामातुर्मातृमध्योपगमपरिहृते दर्शने शर्म दिश्या-
 [3]न्नेदीयच्चुम्ब्यमाना महिषवधमहे मेनया मूर्ध्न्युमा वः ॥६३॥

महिषवधमहे मेनया हिमवद्भार्यया मूर्ध्नि चुम्ब्यमाना उमा वः शर्म दिश्यात् । किंभूतया मेनया । नन्दीशेन उत्सार्यमाणं अपसृतिसमं अपसरणकालतुल्यं नाकिलोकं नुवत्या स्तुवत्या । किं कृत्वा । तदनुगतगतेः षण्मुखस्य हस्तं हस्तेनालम्ब्य । कस्मिन्सति । जामातुर्दर्शने मातृमध्योपगमपरिहृते सति । नेदीयः समीपम्, अर्थाज्जामातुः, गौरी मेनया चुम्बिता ॥

---

१. 'यस्य'. २. 'नाकिनृत्यम्'. ३. 'देवी संतुष्यमाणा'.

भक्त्या भृग्वत्रिमुख्यैर्मुनिभिरभिनुता बिभ्रती नैव गर्वं
शर्वाणी शर्मणे वः प्रशमितसकलोपप्लवा सा सदास्तु।
या पार्ष्णिक्षुण्णशत्रुर्विगलितकुलिशप्रासपाशत्रिशूलं
नाकौकोलोकमेवं स्वमपि भुजवनं संयुगेऽवस्त्वमंस्त ॥ ६४ ॥

भक्त्या भृग्वत्रिमुख्यैर्मुनिभिरभिनुता, तथा गर्वं नैव बिभ्रती, प्रशमितसकलोपप्लवा सा शर्वाणी वः शर्मणे सदास्तु। या पार्ष्णिक्षुण्णशत्रुर्नाकौकोलोकं देवलोकं स्वं भुजवनमप्यवस्त्वपदार्थममंस्त। कथम्भूतम्। संयुगे विगलितकुलिशप्रासपाशत्रिशूलम्। देवहस्तेभ्यो भयेन भवानीभुजेभ्यश्च प्रहारार्थं कुलिशादीनि गलितानि ॥

चक्रं शौरेः प्रतीपं प्रतिहतमगमत्प्राग्बुधाम्नां तु पश्चा-
दापच्चापं बलारेर्न परमगुणतां पूरुषप्लोषिणोऽपि।
शक्त्यालं मां विजेतुं न जगदपि शिशौ षण्मुखे का कथेति
न्यक्कुर्वन्नाकिलोकं रिपुरवधि यया सावतात्पार्वती वः ॥६५॥

इत्यमुना प्रकारेण नाकिलोकं न्यक्कुर्वन्यया रिपुरवधि शत्रुर्हतः सा पार्वती वोऽवतात्। इतीति किम्। शौरेर्विष्णोश्चक्रं सुदर्शनं प्रतिहतं सत्प्राक्प्रथमं प्रतीपमगमत्, बुधाम्नां देवानां तु चक्रं सैन्यं पश्चात्। बलारेरिन्द्रस्य चापं परं केवलमगुणतां नापत्, पूरुषप्लोषिणः शिवस्यापि। शक्त्या सामर्थ्येन मां जेतुं जगदपि नालं न समर्थम्, शिशौ बाले षण्मुखे का कथा। षण्मुखः शक्त्यायुधविशेषेण मां जेष्यतीति दूरापास्तमिति भावः ॥

विद्राणे रुद्रवृन्दे सवितरि तरले वज्रिणि ध्वस्तवज्रे
जाताशङ्के शशाङ्के विरमति मरुति त्यक्तवैरे कुबेरे।
वैकुण्ठे कुण्ठितास्त्रे महिषमतिरुषं पौरुषोपघ्ननिघ्नं
निर्विघ्नं निघ्नती वः शमयतु दुरितं भूरिभावा भवानी ॥६६॥

---

१. 'विगलितकुलिशपाशप्रासशक्तिपिनाकम्': 'स्खलितकुलिशप्रासशक्तिपिनाकम्'. २. 'एवं स्वमपि भुजवनं संयुगे': 'सार्धं द्रुतमिति रभसा संयुगे'. ३. 'अपतत्'. ४. अयं श्लोकः सरस्वतीकण्ठाभरणे शार्ङ्गधरपद्धतौ च वर्तते.

[illegible]

[illegible]

विश्राम्यन्ति भ्रमार्ता इव गगनभुवः [illegible] मम गति-
न्युग्रा: [illegible] लोका [illegible] [illegible] ।
धारणा [illegible] [illegible] सान्द्रसन्ध्या [illegible]-
[illegible] पातु वः पादपातः ॥ २८ ॥

[illegible] सूर्योऽद्रे मूर्ना पादैर्वः पातु । [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible] भ्रमार्ता इव गगनभुवः । [illegible] विश्राम्यन्ति । किं च यत्र सर्वाणि लोका [illegible], [illegible] रथिरेणा [illegible] धारा-
[illegible] रक्तत्वे नव सान्द्रसन्ध्या नभसि या सान्द्रा निबिडा [illegible] कृशानुः । सूर्योऽपि निखिललोकस्थितिहारिणीं विश्रामकारिणीं रात्रिं पादपातैः किरणपतनैर्नाशयति । रक्तवर्णां सन्ध्यां च धारयति ॥

देवारेर्दानवारेर्द्रुतमिह महिषच्छद्मनः पद्मसद्मा
विद्रातीत्यत्र चित्रं तव किमिति भवन्नाभिजातो यतः सः ।
नाभीतोऽभूत्स्वयंभूरिव समरभुवि त्वं तु यद्विस्मितासी-
त्युक्त्वा तद्विस्मितं व स्मररिपुमहिषीविक्रमेऽव्याज्जयायाः ६९

स्मररिपो शिवस्य महिष्या पार्वत्या विक्रमे जयाया इत्युक्त्वा तद्विस्मितं विस्मयो व पातु । इतीति किम् । महिषच्छद्मनो देवारेः सकाशात्पद्मसद्मा ब्रह्मा द्रुतं विद्राति पलायत इत्यत्र तव किं चित्रम् । यतः स दानवारेर्विष्णो-र्नाभिजातो विष्णुनाभिसमुत्पन्नो भवन्वर्तते । अथ च अभिजातः कुलीनो न कुलीनस्य पलायनमनुचितम् । अत्र हे शिव इति संबोधनपदमध्याहार्यम् । यत्समरभुवि त्वं तु त्वमपि स्वयंभूरिव ब्रह्मेव नाभीतो नाभिसकाशात्, अथ च अभीतो निर्भयो नाभूत् यद्विस्मितासि ॥

निस्त्रिंशेनोचितं ते विशसनमुरसश्चण्डि कर्मास्य घोरं
व्रीडामस्योपरि त्वं कुरु दृढहृदये मुञ्च शस्त्राण्यमूनि ।
इत्थं दैत्यैः सदैन्यं समदमपि सुरैस्तुल्यमेवोच्यमाना
रुद्राणी दारुणं वो द्रवयतु दुरितं दानवं दारयन्ती ॥ ७० ॥

इत्थमनुना प्रकारेण सदैन्यं दैत्यैः समदं सदर्पं च सुरैस्तुल्यमेवोच्यमाना दानवं महिषं दारयन्ती रुद्राणी वो दारुणं दुरितं द्रवयतु । इत्थं कथम् । हे निस्त्रिंशे निर्दये, उरसः, अर्थान्महिषस्य विशसनं ते नोचितम् । हे चण्डि, घोरं कर्म महिषवधरूपमस्य क्षिप । 'अस क्षेपणे' । अस्योपरि त्वं व्रीडां कुरु । पशुवधेन लज्जा भवति । हे दृढहृदये, दृढमपराधसहिष्णु हृदयं यस्या-स्तत्संबुद्धौ । अमूनि शस्त्राणि मुञ्च दूरे परिहर । इत्थं दैत्यैरुच्यमाना । देवै-स्तु—हे चण्डि, निस्त्रिंशेन खड्गेनोरसः, अर्थान्महिषस्य वक्षसः, ते विशसन-मुचितम् । यतोऽस्य कर्म घोरं वर्तते । व्रीडामस्योपरि त्वं कुरु । यदि महि-षवधो न क्रियते तदा महती व्रीडा तव भविष्यतीति भावः । हे दृढहृदये कठिनहृदये, अमूनि शस्त्राण्यस्योपरि मुञ्च । सर्वैः शस्त्रैर्युगपदेव प्रहर ॥

१. 'विस्मितासीत्युक्त्वा'; 'विस्मितासीदुक्त्वा'. २. 'जयाद'. ३. 'दृढ-हृदयम्'.

३ चतु०

चक्षुर्दिक्षु क्षिपन्त्याश्चलितकमलिनीचारुकोपाभिताम्रं
मन्द्रध्वानानुयातं झटिति वलयिनो मुक्तबाणस्य पाणेः ।
चण्ड्याः सव्यापसव्यं सुररिपुषु शरान्प्रेरयन्त्या जयन्ति
त्रुट्यन्तः पीनभागे स्तनवलनभरात्संधयः कञ्चुकस्य ॥ ७१ ॥

स्तनवलनभरात्पीनभाग उपचितप्रदेशे त्रुट्यन्तश्चण्ड्याः कञ्चुकस्य संधयो जयन्ति । कथंभूतायाः । चलितकमलिनीचारुकोपाभिताम्रम्, अथ च वलयिनो झटिति मुक्तबाणस्य पाणेर्हन्तस्य मन्द्रध्वानेनानुयातं चक्षुर्दिक्षु क्षिपन्त्याः । पुनः कथंभूतायाः । सव्यापसव्यं सुररिपुषु शरान्प्रेरयन्त्याः ॥

बाहूत्क्षेपसमुल्लसत्कुचतटं प्रान्तस्फुटत्कञ्चुकं
गम्भीरोदरनाभिमण्डलगलत्काञ्चीधृतार्धांशुकम् ।
पार्वत्या महिषासुरव्यतिकरे व्यायामरम्यं वपुः
पर्यस्तावधिबन्धबन्धुरलसत्केशोच्चयं पातु वः ॥ ७२ ॥

महिषासुरव्यतिकरे बाहूत्क्षेपसमुल्लसत्कुचतटम्, प्रान्तस्फुटत्कञ्चुकम्, गम्भीरोदरनाभिमण्डलगलत्काञ्चीधृतार्धांशुकम्, व्यायामरम्यम्, पर्यस्तावधिबन्धबन्धुरलसत्केशोच्चयं पार्वत्या वपुर्वः पातु ॥

चक्रं चक्रायुधस्य क्वणति निपतितं रोमणि ग्रावणीव
स्थाणोर्बाणश्च लेभे प्रतिहतिमुरुणा चर्मणा वर्मणेव ।
यस्येति क्रोधगर्भं हसितहरिहरा तस्य गीर्वाणशत्रोः
पायात्पादेन मृत्युं महिषतनुभृतः कुर्वती पार्वती वः ॥ ७३ ॥

क्रोधगर्भं इति हसितहरिहरा महिषतनुभृतस्तस्य गीर्वाणशत्रोर्मृत्युं पादेन कुर्वती पार्वती वः पायात् । ब्रवीति किम् । ग्रावणि पाषाणे इव यस्य रोमणि, अर्थान्महिषस्य निपतितं चक्रायुधस्य चक्रं क्वणति । स्थाणोः शिवस्य बाणश्च उरुणा चर्मणा वर्मणा कवचेनेव प्रतिहतिं प्रतिघातं लेभे । विष्णोश्चक्रमस्य रोममपि नाच्छिनत् । शिवस्य बाणश्चास्य चर्ममात्रमपि नाभिनदिति भावः ॥

---

१. 'रुद्राण्याः'. २. 'शृङ्गाररम्यम्'.

कृत्वा वक्त्रेन्दुबिम्बं चलदलकलसद्भ्रूलताचापभङ्गं
क्षोभिन्यालोलतारं स्फुरदरुणरुचिस्फारपर्यन्तचक्षुः ।
संध्यासेवापराद्धं भवमिव पुरतो वामपादाम्बुजेन
क्षिप्रं दैत्यं क्षिपन्ती महिषितवपुषं पार्वती वः पुनातु ॥ ७४ ॥

संध्यायाः सेवा तयापराद्धं कृतापराधं भवं शिवमिव वामपादाम्बुजेन महिषितवपुषं दैत्यं पुरतः क्षिप्रं क्षिपन्ती पार्वती वः पुनातु । किं कृत्वा । चलदलकलसद्भ्रूलताचापभङ्गं क्षोभिन्यालोलतारं, स्फुरदरुणरुचिस्फारपर्यन्तचक्षुर्वक्त्रेन्दुबिम्बं कृत्वा ॥

गङ्गासंपर्कदुष्यत्कनलवनसमुद्भूतधूलीविचित्रो
वाञ्छासंपूर्णभावादधिकतररसं तूर्णमायान्समीपम् ।
क्षिप्तः पादेन दूरं वृषभ इव यया वामपादाभिलाषी
देवारिः कैतवाविष्कृतमहिषवपुः सावतादम्बिका वः ॥ ७५ ॥

कैतवाविष्कृतमहिषवपुर्देवारिर्यया वृषभः शिव इव पादेन दूरं क्षिप्तः साम्बिका वोऽवतात् । कथंभूतो देवारिर्वृषभश्च । गङ्गासंपर्कदुष्यत्कनलवनसमुद्भूतधूलीविचित्रः । पुनः कथंभूतः । वाञ्छासंपूर्णभावादधिकतररसं यथा स्यादेव तूर्णं समीपमायानागच्छन् । कथंभूतः । वामपादाभिलाषी प्रसादयितुमवक्तुं च वामपादे लगितुकामः ॥

भद्रे भ्रूचापमेतन्नमयसि नु वृथा विस्फुरन्नेत्रबाणं
नाहं केलौ रहस्ये प्रतियुवतिकृतख्यातिदोषः पिनाकी ।
देवी सोत्प्रासमेवं धृतमहिषतनुं हसनन्तः सकोपं
देवारिं पातु युष्मानतिपरुषपदा निघ्नती भद्रकाली ॥ ७६ ॥

एवं सोत्प्रासं हसनन्तःसकोपं धृतमहिषतनुं देवारिमतिपरुषपदात्यन्त-घोरचरणेन निघ्नती भद्रकाली देवी युष्मान्पातु । एवं कथम् । हे भद्रे,

१. 'कोपद्'. २. 'नमय मम रुषा'; 'नमयसि नु रुषा'. ३. 'महिषितवपुषम्'.

आरूढा शूलपाणिः कृतविबुधभयं हन्तुकामं सगर्वं

देयाद्वाञ्छितानि द्रुतमहिषवधावाप्ततुष्टिर्भवानी ॥ ७९ ॥

गाढावष्टम्भपादस्य प्रबलभरेण नमत्पूर्वकायोर्ध्वभागं न्यक्कृताङ्ग्याङ्गभागम्, अत एव संजातशिक्षं शिक्षितं जनमारिपमिव लौकिकं महिषमिव आरूढा, शूलपाणिः, द्रुतमहिषवधावाप्ततुष्टिर्भवानी वाञ्छितानि देयात् । कथंभूतम् । कृतविबुधभयम्, हन्तुकामम्, सगर्वम् ॥

ब्रह्मा योगैकतानो विरहभवभयाद्धूर्जटिः स्त्रीकृतात्मा

वक्षः शौरेर्विशालं प्रणयकृतपदा पद्मवासाधिशेते ।

युद्धक्ष्मामेवमेते विजहतु धिगिमं यन्त्यजत्येव शक्रो

हंस दैत्येन्द्रमेव सुखयतु सनदा निम्नती' पार्वती वः ॥ ८० ॥

ब्रह्मा योगैकतानो योगनिष्ठः । विरहभवभयाद्धूर्जटिः शिवः स्त्रीकृतात्मा । शौरेर्विष्णोर्विशालं वक्षः पद्मवासा लक्ष्मीरधिशेते । एवमेते युद्धक्ष्मां सङ्ग्रामभूमिं विजहतु नाम । किं तु य एष शक्रो युद्धभूमिं त्यजति इमं धिक् । एवं हसं समदं दैत्येन्द्रं निघ्नती समदा पार्वती वः सुखयतु ॥

एवं मुग्धे किलास्तिं करकमलरुचा मा मुहु केशपाशं

सोऽन्यस्त्रीणां रतादौ कलहमनुचितो यः प्रिये दोर्पलब्धे ।

वैदग्ध्यादेवमन्तःकलुषितवचनं दुष्टदेवारिनाथं

देवी वः पातु पार्ष्ण्या दृढतनुमसुभिर्मोचयन्ती भवानी ॥८१॥

हे मुग्धे, एवं करकमलरुचा किल केशपाशं मुहु मा आस्तीः मा क्षिप । यः दोषलब्धे प्रिये अन्यस्त्रीणां रतादौ कलहमनुचितम् । एवं वैदग्ध्यादन्तःकलुषितवचनं दुष्टाश्च ते देवारयो दैत्यास्तेषां नाथं महिषं दृढतनुं पार्ष्ण्या असुभिर्मोचयन्ती भवानी देवी वः पातु ॥

---

१. 'त्रिदशभयम्'. २. 'हन्तुम्'. ३. 'भवविरह'. ४. 'स्त्रीकृतात्मा'. ५. 'धिगिमान्यत्यजत्येव शत्रुः': 'धिगिमां शक्तमन्त्येव शत्रुः'. ६. 'दृप्तम्'. ७. 'करकमलतया'. ८. 'दोषलब्धे'.

[illegible]

[illegible] ॥ ८२ ॥

[illegible]

[illegible] ॥ ८३ ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

दर्पादायान्तमेव श्रुतिपुटपरुषं नादमभ्युद्गिरन्तं
कन्याद्रेः पातु युष्मांश्चरणभरनतं पिंषती दैत्यनाथम् ॥ ८४ ॥

अन्यद्धामौर्वदाहेन क्षुभितैर्जलचरैर्यन्ना वीचयो येषां तान्प्रसन्नान्निर्मला-न्जलधीन्पुनरपि मन्दरक्षोभभाज अर्धाताविलान्, आशु कृत्वा दर्पादायान्त-मेव, अथ च श्रुतिपुटपरुषं कर्णकठोरं नादमभ्युद्गिरन्तं दैत्यनाथं चरणभरेण नतं पिंषती अद्रेः कन्या युष्मान्पातु ॥

नैनामिन्दोऽभिनैषीः श्रितपृथुशिखरा शृङ्गयुग्मस्य पार्श्वं
युद्धक्ष्माया तनु त्वा रतिमदविलसत्स्त्रीकटाक्षक्षमेयम्।
भानो किं वीक्षितेन क्षितिमहिषतनौ त्वं हि संन्यस्तपादो
दर्पादेव हसन्तं व्यसुमसुरतनुं कुर्वती त्रायतां वः ॥ ८५ ॥

हे इन्दो, श्रितपृथुशिखरा पर्वतशिखराश्रया त्वा तनु शृङ्गयुग्मस्य, अर्था-न्ममं, पार्श्वं नाभिनैषीः अभिमुखं मा नय। यतस्त्वदेयं तनु रतिमदविल-सत्स्त्रीकटाक्षक्षमा। हे भानो वीक्षितेन किम्। त्वं क्षितिमहिषेषु प्राक्-तनमहिषेषु संन्यस्तपादः। अहं तादृशो महिषो न भवामि। यत्र त्वं पाद-न्यासं कर्तुमिच्छसीति भावः। एवं दर्पाद्धसन्तमसुरं व्यसुं गतप्राणं कुर्वती उमा वस्त्रायताम् ॥

सङ्ग्रामास्त्रमेतं त्यज निजमहिष लोकजीवेश मृत्यो
स्वातुं शूलाग्रभूमौ गतभयमजय मत्तमेतं गृहाण।
दैत्ये पादेन यस्याश्छलमहिषतनौ शायिते दीर्घनिद्रां
भावोत्पत्तौ जयैवं हसति पितृपतिं साम्बिका वः पुनातु ॥८६॥

यस्याः पादेन छद्ममहिषतनौ दैत्ये दीर्घनिद्रां शायिते सति जया भा-वोत्पत्तौ सत्यां पितृपतिं यममेव हसति साम्बिका वः पुनातु। एवं कथम्। हे लोकजीवेश मृत्यो, सङ्ग्रामास्त्रं भीतमेतं निजमहिषं त्यज, शूलाग्रभूमौ स्वातुं गतभयमजय्यमेतं मत्तं गृहाण ॥

१. 'नैनं मुग्धे'. २. 'शान्दम्'. ३. 'सङ्ग्रामभूमौ'. ४. 'शयिते'. ५. 'द्रा-गदुभेदे'. ६. 'रविततिपितृपतिम्'.

भावादेवं जयाया नुतिकृति नितरां संनिधौ देवतानां
सव्रीडा भद्रकाली हतरिपुरवताद्वीक्षिता शंभुना वः ॥ ८९ ॥

देवतानां संनिधौ जयायां भावाङ्कितविशेषादेव नितरां नुतिकृति सत्यां हतरिपुः सव्रीडा शंभुना वीक्षिता भद्रकाली वोऽवतात् । एवं कथम् । रहितगुणगतिर्नन्दकस्त्वगुणरहित कृष्णस्य रुग्णो नन्दकाख्या प्रयातः । रात्रोर्भङ्गेन त्रुटितनुरस्त्वैव यान पाटो नन्दक ॥

एकेनैवोद्गमेन प्रविलयमसुरं प्रापयामीति पादो
यस्याः कान्त्या नखाना हसति सुररिपुं हन्तुमुद्यन्सगर्वम् ।
विष्णोरस्तिः पादपद्म बलिनियमविधावुद्धृतं कैतवेन
क्षिप्रं सा वो रिपूणां वितरतु विपदं पार्वती क्षुण्णशत्रुः ॥९०॥

सुररिपुं हन्तुं सगर्वमुद्यन्तत्या पादो नखानां कान्त्या इति हसति सा क्षुण्णशत्रुः पार्वती वो रिपूणां विपदं क्षिप्रं वितरतु । इतीति किम् । अहमेकेनैवोद्गमेनासुरं प्रविलय्य प्रापयामि विष्णो पादपद्म बलिनियमविधौ कैतवेन निरस्कृतम् ॥

खड्गं खट्वाङ्गयुक्तं युवतिरपि विभो ते शरीरार्धलीना
हास्यं प्रागेव लब्धं सुरजनसमितौ दुष्कृतेन त्वयैवम् ।
जाता भूयोऽपि लज्जा रणत इयमलं हास्यता शूलभर्त-
र्दर्पादेवं हसन्तं भवमसुरतनुं बिभ्रती त्रायतां वः ॥ ९१ ॥

दर्पादहंकाराद्भवं शिवमेव हसन्तमसुरं बिभ्रती उमा वस्त्रायताम् । एवं कथम् । हे शूलभर्तः, तव खड्गं खट्वाङ्गयुक्तम् । हे विभो, युवतिर्भार्यापि ते शरीरार्धे लीना । एवं दुष्कृतेन दुष्टाचरणेन त्वया सुरजनसमितौ देवसभायां प्रागेव हास्यं लब्धम् । भूयोऽपि रणतो युद्धादियं लज्जा पलायनरूपा जाता । इयमलं परिपूर्णरूपेण हास्यता ॥

---

१. 'गतानाम्'. २. 'उद्धृतेन प्रविजयनपरम्'. ३. 'सह विबुधारिपुम्'. 'हसितसुररिपुम्'. ४. 'उद्धृतम्'. ५ 'क्षिप्तम्'. ६. 'गङ्गा मौलौ विलग्नायुवतिरिति'; 'खट्वाङ्गं खड्गयुक्तं युवतिरपि'. ७. 'लब्धम्'. ८. 'याता'. ९. 'हरम्'.

यस्या वामो महीयान्मुदितसुरमनाः प्राणहृत्पादपद्मः

प्राप्तस्तन्मूर्धसीमां सुखयतु भवतः सा भवानी हतारिः ॥९४॥

यस्या वामः पादपद्मस्तस्य महिषस्य मूर्धसीमां प्राप्तः सा मुदितसुरमना हतारिर्भवानी व सुखयतु । कथंभूतः पादपद्मः । महत्त्वं यथा स्यादेवम्- [illegible] सुरारिं हन्तुं [illegible] नक्षत्राणां मार्गमाकाशमनुधावन् पतन् । अत एव सचकितं यथा स्यादेवमुद्भ्रान्तैरिन्द्रैरन्यैरमरैर्वीक्ष्यमाणः । पुनः कथंभूतः । प्राणहृत् । अर्थान्महिषस्य ॥

मूर्धन्यापातभग्ने त्रिदशमहिषमनु [illegible] शल्यकण्ठः

शोणालक्ताम्रकान्तिप्रकरघनबृहन्मण्डले पादपद्मे ।

यस्या लेभे सुरारिर्मधुरसनिभृतह्लादगाथाङ्घ्रिलीला

शर्वाणी पातु सा वस्त्रिभुवनभयहृत्स्वर्गिभिः स्तूयमाना ॥९५॥

यस्याः पादपद्मे त्रिदशमहिषमनु [illegible] सुरारिर्मधुरसे निभृतस्य नि- [illegible] लीलां लेभे सा त्रिभुवनभयहृत् स्व- र्गिभिर्देवैः स्तूयमाना शर्वाणी व पातु । कथंभूते पादपद्मे । शोणालक्ता- ताम्रा कान्तिर्यस्य प्रकरप्रचयेन [illegible] मण्डलाभोगो यस्य तस्मिन् । कथंभूतः सुरारिः । मूर्धनि मस्तके आपातेन प्रहारेण भग्ने सति [illegible] । [illegible] ॥

पादोत्क्षेपात् [illegible] चन्द्रगौरैर्-

[illegible] भुवि [illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥९६॥

यस्याः [illegible] महिष- [illegible] । कथंभूतो महिषः । [illegible] । पुनः कथंभूतः । मूर्धनि [illegible]-

[illegible]

स्थाणौ कण्डूविनोदो नुदति दिनकृतस्तेजसा तापितं नो
तोयस्थाने न चासं सुखमधिकतरं गाहनेनाङ्गजातम्।
शून्यायां युद्धभूमौ वदति हि धिगिदं माहिषं रूपमेकं[3]
रुद्राण्यारोपितो वः सुखयतु महिषे प्राणहृत्पादपद्मः॥ ९२॥

सर्वदेवपलायनाच्छून्यायां युद्धभूमौ इति वदति माहिषे रुद्राण्या आरोपितः प्राणहृत्पादपद्मो वः सुखयतु। इतीति किम्। स्थाणौ शिवे कीलके च यदि कण्डूविनोदः क्रियते तदा तं नुदति। यतोऽयं स्थाणुः स्थिरो नास्तीति भावः। नोऽस्माकमङ्गजातमङ्गसमूहो दिनकृतः सूर्यस्य तेजसा तापितम्, किंतु तोयस्थाने वरुणालये च गाहनेनाधिकतरं सुखं नासम्। वरुणोऽपि पलाय्य गत इति भावः। तस्मादिदं माहिषं रूपं धिक्॥

पिंषञ्छैलेन्द्रकल्पं महिषमतिगुरुर्भग्नगीर्वाणगर्वं
शंभोर्जातो लघीयाञ्छ्रमरहितवपुर्दूरमभ्यूह्यपातः।
वामो देवारिपृष्ठे कनकगिरिसदां क्षेमकारोऽङ्घ्रिपद्मो
यस्या दुर्वार एवं विविधगुणगतिः सावतादम्बिका वः॥९३॥

यस्या अङ्घ्रिपद्म एवं विविधगुणगतिरस्ति साम्बिका वोऽवतात्। कथंभूतः। भग्नगीर्वाणगर्वं शैलेन्द्रकल्पं माहिषं पिंषन्, अतिगुरुरपि शंभोर्लघीयाञ्जातः। पुनः कथंभूतः। श्रमरहितवपुः दूरमभ्यूह्योऽभ्यूहनीयः पातो गतिर्यस्य। यो हि गुरुर्भवति स श्राम्यति, दूरं च न याति। अयं तु श्रमरहितवपुर्दूरपाती च। देवारेर्महिषस्य पृष्ठे वामः प्रतिकूलः। कनकगिरिसदां देवानां क्षेमकारः कल्याणजनकः॥

मार्गे शीतांशुभाजां सरभसमलघुं हन्तुमुद्यन्मुरारिं
नेत्रैरुद्वृत्ततारैः सचकितममरैरुन्मुखैर्वीक्ष्यमाणः।

१. 'कण्डूविनोदात्'. २. 'नः', 'व'. ३. 'एवम्'. ४. 'शीर्णगीर्वाणगर्वम्': '[illegible]र्णगीर्वाणगर्वः'. ५. 'यातो गरीयान्'. ६. 'वपुर्न्यस्य उत्पात्य कोपात्'. [illegible] 'क्षेमकारो हि यस्याः पादोऽतुल्यप्रभावः'. ८. 'अनुरैः'.

यस्या वामो महीयान्मुदितसुरननाः प्राणहृत्पादपद्मः
प्रासस्तन्मूर्धसीमां सुखयतु भवतः सा भवानी हतारिः ॥९४॥

यस्या वाम: पादपद्मस्तस्य महिषस्य मूर्धसीमां प्रासः सा मुदितसुरनना हतारिर्भवानी वः सुखयतु । कथंभूत पादपद्म । तरभसं यथा स्यादेवम लघुं सुरारिं हन्तुं शीतांशुभाजा नक्षत्राणा मार्गेणाकाशमुपलुन्पतन् । अत एव सचकितं यथा स्यादेवमुद्भ्रान्ततारैर्नेत्रैरन्मुरैरमरैर्वीक्ष्यमाण । पुनः कथंभूत: । प्राणहृत् । अर्थान्महिषस्य ॥

मूर्धन्यापातभग्ने मिषमहिषतनु सन्नानि शब्दकण्ठः
शोणाब्जाताम्रकान्तिप्रततघनबृहन्मण्डले पादपद्मे ।
यस्या लेभे सुरारिर्मधुरसनिभृतद्वादशार्धाङ्घ्रिलीला
शर्वाणी पातु सा वस्त्रिभुवनभयहृत्स्वर्गिभि: स्तूयमाना ॥ ९५ ॥

यस्या: पादपद्मे मिषमहिषतनु कपटमहिष सुरारिर्मधुरसे निभृतस्य निश्चलस्य द्वादशार्धाङ्घ्रे: षट्पदस्य भ्रमरस्य लीलां लेभे सा त्रिभुवनभयहृत्स्वर्गिभिर्देवै स्तूयमाना शर्वाणी व पातु । कथभूते पादपद्मे । शोणाब्जवदाताम्रा कान्तिर्यस्य, प्रतत प्रकर्षेण विस्तीर्णं घन निबिडं बृहन्मण्डलमाभोगो यस्य तयोः समाहारस्तस्मिन् । कथभूत सुरारि: । मूर्धनि मस्तक आपातेन प्रहारेण भग्ने सति सन्नानि शब्दकण्ठ । अत एव निश्चलभ्रमरतुल्यतां गत. ॥

पादोत्क्षेपाद्भ्रजद्भिर्नखकिरणशतैर्भूषितश्चन्द्रगौरै-
र्मूर्धाग्रे चापतद्भिश्चरणतलगतैरंशुभि: शोणशोभः ।
संन्यस्तालीनरतप्रविरचितकरैश्चर्चित क्षिप्तकायै-
र्यस्या देवै: प्रणीतो हविरिव महिष सावतादम्बिका व: ९६

यस्याः क्षिप्तकायैर्दण्डवत्प्रणमद्भिर्देवैर्हविरिव सम्पूर्ण रम्यमिव महिषः प्रणीत उपनीतः साम्बिका वोऽवतात् । कथभूतो महिष: । पादोत्क्षेपाद्भ्रजद्भिश्चन्द्रगौरैर्नखकिरणशतैर्भूषितः । पुनः कथभूत । मूर्धाग्र आपतद्भिश्च-

१. 'सुरमहिषतनु-'· 'मिषतनुमहिषः'. २. 'कान्ति'. ३. 'स्तनन्मण्डले'. ४. 'मधुपमुनिभृत-'. ५. 'सर्वत्रिभुवन-'. ६. 'पद्मशोभ'.

मृत्युर्नीता हरीणामस्फुरितपुनः सान्त्वयैकल्पगो
भर्तो: साम्यपेत कृत इति निधिना लक्ष्मैर: पतेद्रे ।
दर्पोद्भूतान्यकाण्डं प्रतिभटलसदरातिभिन्नमुग्धः सुरारि-
र्दैत्यः पदेन नीत पितृपतिसदनं भावनादम्बिका व: ॥९९॥

पतद्रे स्तूपे इति लक्ष्मैर: प्रतिभटलसदरातिभिन्नमुग्धः कृत एव दर्पोद्भिन्नकान्तं कृतन्त्रपुनि आयन्तुरारिर्दैत्यः पादेन पितृपतिसदनं यमलोकं नीतः साम्बिका बोऽवतात् । इति शिवम् । ... तेना सारथि ... । स्वन्दनो रथोऽन्नतरंहिभुनो विनाश ... । एव भानो रथो विधिना सारथ्येन: सानन्दीविकार कृत । इति देवो रूपे लक्ष्मैर: ॥

मुक्तं तावद्भवाना प्रतिदिनमदनं कुक्षभूनोर्दिग्गीनां
हीपितस्याशनत्वे कुन्दरमप्रकृता कर्णपा दारनेन ।
दैवेय स्वाधुतंशो भयवकेनदृगा नन्वतील्यकृत त-
द्वपादेव हसन्त कुमारितुल्यतामिन्ती पार्वती व: ॥ १०० ॥

दर्पादेव हसन्त कुमारेतु लिसनी पार्वती वोऽवतात् । एवं कथम् । दि-ग्गीनां गजानां दिग्गजानां कुक्षपूने ... स्वल्पदिग्गजानं तावधुक्तम् । ततः कुमारे सह ... कर्णेन ... दिग्गजानं हीपेत । यदेव स्वधुर्नदः गिवो भयचकितदृष्टोन्दलक्षि-तो नयति इन्दुतनम् । स्थानोः पदायत्नाद्ध्वंसितिनि भाव. ॥

देत्याङ्ग. ततवेष्टो मयहतवचन मग्नदोर्दण्डशालः
स्थाणुदृष्ट्वा यनाली क्षणमिह नरवं स्थाणुरेवोपन्नात. ।
तस्य ध्वंसाकुरारेर्निहिंभितवधुनो लब्धनामावकाशः
पर्वत्या यान्यद: सन्पदु दुरितं दारनं व: सदैव ॥१०१॥

---

१. 'प्रतिदिन...'. २. 'रुद्रुधान्'. ३. 'या वैषां स्थानुवंश, भयच-कितदृशाम्'. ४. 'य दृष्ट्वा दराचेष्टः'. ५. 'स्थाणुर्दैत्यं दानवैः' 'स्थाणुदैत्यं दान-वैः' 'स्थाणुर्दृष्ट्वा हराणिम्'. ६. 'हन हन्यत्'. ७. 'भक्ता पान्दनन्ताहित.कैः'.

[illegible] सत्राकः [illegible] जात [illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ॥१०२॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

वसन्तकाले चकिता नताङ्गी विज्ञाय चापीकृतचापदण्डम् ।
मनोभवं सौरभलोभमानैरपूरयत्पाणियुग प्रसूनैः ॥ ३ ॥

मधुकरा मौर्वीभूता न भवन्त्विति ॥

काचिद्वसन्तसमये गत्वा पुष्पद्रुमावलीम् ।
नामुञ्चलिजनि ध्यामदायु वारिजलोचना ॥ ४ ॥

भृङ्गागमनभीत्या ॥

काचित्तृषार्ता वनिता निदाघे गङ्गां समभ्येत्य सुधासवर्णाम् ।
आदाय तद्वारि करद्वयेन विलोकयन्ती न पपौ किमेतत् ॥ ५ ॥

करारविन्दकान्तिकान्त्या शोणितशङ्कयेति ॥

प्राचीनस्मृतविरहव्यथातिभीत-
काकुत्स्थ कृतकुतुकाक्षिमीललीलः ।
संपूर्णे शशिनि चिराय लब्धदृष्टेः
प्रेयस्याः स्थगयति लोचने कराभ्याम् ॥ ६ ॥

कलङ्कमृगवन्मृगाङ्कमृगमपीय याचिष्यतीति भीत्या ॥

मदनातुरापि लक्ष्मीरालिङ्गनलोलुपापि ललिताङ्गी ।
मा पश्य पश्य नाथेत्यवदन्मुरवैरिणं तत्किम् ॥ ७ ॥

इतरां पश्यति नेत्रीभूतः सहोदरश्चन्द्रो द्रक्ष्यत इति । तथा चण्डकरकिरणाः कोमले वपुषि दुःसहा भवन्ति ॥

यद्यस्मासु कृपापरोऽसि वनितावर्ण्याकृते कौतुका-
दाशु प्रोल्लसदुत्सवासु बहुशो रथ्यासु मा संचर ।
वाचस्ते सुभगोद्गिरन्ति च सुधामुच्चावचाः कर्णयोः
प्रोत्तुङ्गा गृहभित्तयः समदनोल्लासा च नः स्वामिनी ॥८॥

उत्सवालोकनव्याजेनालक्तकन्यधमधिरुह्य त्वां पश्यतीति ॥

मणिमयमण्डपमध्ये क्रीडन्ती कापि कामिनी विदुषी ।
अपराधेन विना तं निजचरणैस्ताडयामास ॥ ९ ॥

स्वप्रतिबिम्बं वीक्ष्य कामिन्यन्तरप्रतीतेः ॥

शिरसि देवनदीं पुरवैरिणः सपदि वीक्ष्य धराधरकन्यका ।
निबिडमानवती रमणाङ्कके क्वचन चुम्बनमारभते स्म सा ॥ १० ॥

क्रोधातिशयेन सविषो गलश्चुम्बित. ॥

सकलं स पुरा पीत्वा मुमोच मकरालयम् ।
मुनीन्द्रः किं न जानाति योषिता विरहव्यथाम् ॥ ११ ॥

पीतश्चन्द्रो मुक्त इति ॥

सौधस्थले विरहिणी विमले शयाना
निर्मुक्तसर्वजलदासु शरन्निशासु ।
देवाननिन्ददधिकं दनुजोत्तमांश्च
दुग्धार्णवं च भुजगेश्वरमन्दरौ च ॥ १२ ॥

एभिश्चन्द्र उत्पादित इति ॥

अपारं दु.खमापन्ना मदनार्ता वियोगिनी ।
कोकिलालिशशाङ्काद्या वर्धन्तामित्यभाषत ॥ १३ ॥

एतद्बाहुल्येनाचिरेण वियोगिनीनां मरणं संभाव्यते ॥

ज्याबन्धः शिथिलीभवत्वयममी शाम्यन्तु कोलाहलाः
स्वामिस्त्वन्मृगयाविहारकुतुकासक्तिः क्षणं तिष्ठतु ।
इन्दौ स्प्रष्टुमुपागतेऽपि सहसा निःशङ्कमन्याङ्गनां
मा मा मा स्पृश मा स्पृशेति चकिता यद्रोहिणी जल्पति ॥१४॥

मृगयाचकितमृगापगमाद्विमृगे चन्द्रे रोहिण्या परपुरुषशङ्केति ॥

तीक्ष्णाग्रं कठिनं कुचद्वयमिदं तन्वङ्गि यच्चोन्नतं
तद्वक्षः परिहाय किं प्रियतमः पृष्ठे समालिङ्गयते ।

[illegible]

[illegible] ॥ १५ ॥

[illegible] ॥

प्राप्ते वसन्तसमये पथिकस्य कान्ता

श्रान्तान्तरा पिकगणा निनदन्ति यत्र ।

उत्थाय तत्परिसरं सहसैव गत्वा

गातुं मतिं कृतवती कमनीयकण्ठम् ॥ १६ ॥

न स्वगमनेनेतः मत्प्राणा यास्यन्ति, मूका वा भविष्यन्ति ॥

जलदानवलोक्य निर्गता नगरोद्यानसुकेलयेऽङ्गनाः ।

पुनरागमनेषु ताः कथं घनवृष्टयापि भजन्ति न त्वराम् ॥ १७ ॥

शीघ्रगमनेन श्रमश्वासादिना गुरुजनस्यासतीत्वप्रतीतिर्मा भूत् । अथवा व्यभिचारपरामृष्टचन्दनलेपादिभूषागोपनाय घनवृष्टयेत्यसतीपक्षः ॥

पत्रावलीचित्रकपोलपालि प्रातः सपत्नीमवलोक्य काचित् ।

तुतोष लाक्षाक्तमनासनिद्र पुनः प्रियं वीक्ष्य विषादमाप ॥ १८ ॥

पत्रावलेरविनाशादनया सयोगो नाभूदिति तुतोष । सर्वस्यामपि निशायां प्रीतिबाहुल्याददतिपादपतनैः समानितापि मानमियं न मुमोचेति विषादमाप ॥

स्मरातुराङ्गी प्रियविप्रयोगे शीतोपचारं परिहृत्य सर्वम् ।

सुखेप्सया सर्वगतान्सिषेवे काचित्करानेव सुधाकरस्य ॥ १९ ॥

यस्मादेते मत्प्रियसंगताः सन्तीति ॥

अन्यास्ताः प्रिय योषितः प्रियतमं कण्ठे समालिङ्गय या

याचन्ते हृदयस्थितं बहुकृपं तूर्णं पुनः संगमम् ।

याचे त्वामहमेतदेव न परं त्वन्मङ्गलाकाङ्क्षिणी

प्रस्थाने मम जीवितेश्वर वृथा कण्ठग्रहं मा कृथाः ॥ २० ॥

तव प्रस्थानाद्दिनेन क्षणेनापि मत्प्राणा यास्यन्तीति ॥

४ चतु०

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible] ॥

कान्ताः [illegible] मनोऽभि [illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] सरोऽपि [illegible] किं [illegible] न [illegible] ॥ २२ ॥

[illegible] ॥

कान्तिसरोजनयना रमणे [illegible]

दूरं गते सति मनोभवबाणखिन्ना ।

त्यक्तं शरीरमचिरान्मलयाद्रिवायुं

सौरभ्यशालिनमहो पिबति स चित्रम् ॥ २३ ॥

मलयपवनानां भुजंगभुक्तावशिष्टत्वात् ॥

सच्छास्त्रवाक्यकथिते शुभकर्ममूले

न्याय्ये पथि प्रतिदिनं किल वर्तमानः ।

सद्यः पुमान्सकललोकहितानुयायी

शून्यं करोति सकलं दनुजारिवक्षः ॥ २४ ॥

न्याय्यमार्गस्थितो हरिवक्षःस्थलस्थितामपि लक्ष्मीमपहर्तुं शक्तः ॥

सा क्षामेति किमुच्यते तनु यया भद्रेतराशङ्कया

त्वरमत्यागमशंसिने बलिभुजे भूमौ बलिर्नार्प्यते ।

[illegible] पुनः [illegible] दीयते
प्रत्ये[illegible] पाद्मिनी नन्वहो [illegible] ॥ २५ ॥

कृष्णं [illegible] । [illegible]
[illegible] ॥

शोणाङ्ग[illegible] किमन्न शोभा निधत्तेऽलिना
कम्बु [illegible]पि सुरंश्चिन कुसुम्ने वन्यकपुष्पाञ्चिते ।
एवं धूर्तमनोजने वदति न मुग्धा गृहीत्वा शठः
किं दृश्य नयनेषु नेति कथयन्त्यापी ययौ क्रीडितुम् ॥ २६ ॥

[illegible] ॥

दूरं गत प्रियतम परिचिन्त्य चित्ते
रुद्धेषु वारिदगणैर्हरिता सुरेषु ।
रुद्धात्मेव सुदृशा नयने रुदन्त्या
नेत्राम्बुना तिलकमाशु विशीर्णमासीत् ॥ २७ ॥

सस्खलनपतितनेत्राम्बुसेकाविर्भूतगात्पजनितस्वेदादिभिः ॥

लीलासरोरुहि कयाचन वीक्षमाणे
केनाप्यहो मधुकरेण विवर्जितेऽपि ।
आगत्य कश्चन सलीलमलि पपात
भ्रूजीलनम्रविवश परिगृह्य चात्र ॥ २८ ॥

कमले रूपाभालोकनात् ॥

सत्यैकोद्यम नागराज भवति प्रत्यर्थिविध्वंसन-
व्यापारे कृतनिश्चये सति सता दारिद्र्यविध्वंसके ।
तत्कान्ताः क्षितिभृत्तटीषु मणिभिर्नीलैः सुरम्यास्त्वहो
कोकान्षट्पदमालिकाश्च कमलान्यालोकयन्त्यद्भुतम् ॥ २९ ॥

स्खलनात्क्मुखप्रतिबिम्बालोकनात् । अथवा नीलमणिजनितान्धकारे दिन
ज्ञानाय कोकसंयोग षट्पदतद्विभ्रमचार कमलविकासं च ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ २० ॥

[illegible] ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible] ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥ २२ ॥

[illegible] ॥

ईषदुल्लसितमिन्दुमण्डलं पश्य चूतनवपल्लवप्रभम् ।
अङ्गतां हरिदिगङ्गनामुरो भूषणत्वमुपयाति नाद्भुतम् ॥ २३ ॥

ललाटत्र तिलकत्व च ॥

पुष्पेषोरिषुभिर्विभिन्नहृदयः कान्ता मुहुश्चिन्तय-
न्पान्थः कोऽपि निदाघभास्वति नभोभाग गते मध्यमम् ।
श्रान्तोऽप्येष पिपासितोऽपि पयसे धावन्नपीतस्ततः
शुष्कं वीक्ष्य सरश्चिराय महती धत्ते मुदं चेतसा ॥ २४ ॥

अत्र सरोजाभावेन पुष्पेषोरिपुसंकोचाद्विरहिणः प्रमोदोदयः ॥

परिपाकसमयपाण्डोः परिणतपत्रालिपरिहृतार्करुचेः ।
त्वय्यनुरागातिशयादिक्षोः फलमीक्षते तन्वी ॥ २५ ॥

फलितामिक्षुवाटीमुत्पाततया परिहरन्तीति संकेतभङ्गायेत्यसतीपक्षः । सतीपक्षे तु तादृश्या वाटिकाया दाहस्यापि संभावितत्वेनेक्षुधन्वनो धनुरुच्छेदो विरहिणीप्रीतिकृत् ॥

उदितः शनकैर्निशाधिनाथो वनितानां वदनानि वीक्षमाणः ।
शुचिमौक्तिकभूषणातिभीतो गणनायां निरतो नु तारकाणाम् ॥ ३६ ॥
सुरेन निर्जित्य बन्दीकृततारकाभ्रान्तिर्मौक्तिकेषु ॥

आलोकयन्ती शशिपूर्णबिम्बमाशामुखे दैवतनायकस्य ।
संचिन्त्य किंचिन्मनसैव भीता धत्ते रतिं चम्पकमालिकासु ॥ ३७ ॥
चन्द्रोदये मुकुलितपद्मत्यागिनो मधुपा मन्मुखे पतिष्यन्तीति ॥

किं मौग्ध्याद्नुतप्यसे किमधिकं नेत्रे क्रुधेवाश्रुभि-
र्व्याप्नोषि त्यज वीक्षण प्रतिदिश प्रेम्णो हि नानागतिः ।
आलिं निन्दसि किं वृथा स्वपदयोरालक्तकं नेक्षसे
सर्वत्रातिनिषिद्धमेव हृदय किं भाषसे निष्ठुरम् ॥ ३८ ॥
सुगमम् । पदे पदे भावा ॥

कान्तः कान्तकर पर. प्रकृतिमप्यङ्गीकरोत्येव य-
स्त्वच्चित्तानुगया तया सरलया युक्ते पदे स्थापितः ।
सोऽयं संप्रति नाथ किं प्रणतिभिर्नीतस्त्वया नीचतां
तेनायुक्तविधायिता हि भवत स्पष्टैव दुष्टाशय ॥ ३९ ॥
तस्मात्तिलकरूपहलाटं गतो मत्पदमानीत इति ॥

पश्यैनं पुरतः स्थितं प्रियतमं मान्याः सखीनां गिरः
किं जातासि पराङ्मुखी मणिगृहे मुग्धेऽत्र को वा जनः ।
इत्यालीवचनेन कोपकलुषा काचिच्चिरं मानिनी
दीर्घोष्णं निपुणा मुहुर्मुहुरसौ नि श्वासमेव व्यधात् ॥ ४० ॥
प्रियप्रतिबिम्बाच्छादनायात्र नि श्वासा ॥

हारे संदर्शिते यूना कम्पयन्त्या शिरो मुहुः ।
प्रसारितः करेणोच्चै कचभारो मृगीदृशा ॥ ४१ ॥
मन्मनस्त्वयि स्वच्छमिति तरुणेन ज्ञापिते तया मलिनमिति ज्ञापितम्

उद्यानवाटीषु फलानि सन्ति मा याहि गेहात् यथा यथोक्तिः ।
कर्णिकर्णिकण्टकिनां तरूणां मार्गेण दुःखी मानभार एषः ॥४२॥

उद्यानगमननिषेधव्याजेन गन्तुः पुरः मानग्रामगोपनम् ॥

अङ्गोरञ्जनमोष्ठयोश्चरणयोस्ताम्बूलरक्षाकृतो
रागः पत्रलता कपोलनिलये देहे घनं चन्दनम् ।
आशां तिष्ठति सर्वदा मम पुनर्दृष्टा कदाचित्क्षणं
श्वश्रूः किं विदधे वृथैव दधते दुःखं सपत्न्यो यदि ॥ ४३ ॥

सपत्नीशृङ्गारवर्णनव्याजेन स्वसौभाग्यप्रकटनम् । अत्र पदे पदे भावाः ॥

पीनोत्तुङ्गघनस्तनी व्रज मुहुर्लीलागृहाभ्यन्तरं
त्वामुद्वीक्ष्य चिराय हन्त कलिताशङ्कः शशाङ्कोऽधुना ।
एतच्चेतसि मंस्यते सकुतुकोत्प्रेक्षः किमासीदसौ
वल्मीकादपि विस्मयी बहुगुणो वल्मीकजन्मा मुनिः ॥ ४४ ॥

चन्द्रदर्शनेऽपि स्वकुचचक्रवाकयुगमवियुक्तमिति रामशापस्यान्यथात्वेन वाल्मीकेर्निन्दा ॥

शृणु नागराज धृतखड्गभीषणे भवति प्रगल्भरिपुखण्डनोद्यते ।
विचरत्तरङ्गशतशोभिताकृतिर्जलधिर्नितान्तमुपयाति संमदम् ॥४५॥

नवीनरुधिरनदीसंगमाशया ॥

देहे घनश्चन्दनचन्द्रलेपो बिम्बाधरे यावकरागयोगः ।
मातः कृतोऽयं चतुरे भवत्या तन्वङ्गि शोभां त्वयि कां तनोति ४६

अवेलाशृङ्गारेण त्वया रतिचिह्नाच्छादनं कृतमिति द्योतयति । अथवा काकुवाक्यैरसंयोगादसौभाग्यं स्थापयति ॥

हारस्तार उदारमौक्तिकमयं सीमन्तसच्चित्रके
वासश्चन्द्रसितं तनौ रुचिकरो लेपो घनश्चान्दनः ।

अभितो नभसि मलिनकान्तिमुनिलैस्तैः मृणालीमितै-
र्मन्ये त्वामजितम्य जेतुमधुना ज्योत्स्नामिमां वाञ्छसि ॥४७॥

चन्द्रोदये श्रीरामवर्णनरूपिता व्यभिचाराय गन्तुमीहत इति तर्कनल्या-जेन प्रकटयति ॥

व्रज दूति समर्प्यता भवत्या नवताटङ्कयुगं करे तदीये ।
इदमेव निवेदयिष्यतीमा मदवस्थामलमत्र पत्रलेखैः ॥ ४८ ॥

कज्जलनिभाभुक्तिकाङ्कितचेन तस्य नवर्णतेति ॥

कृतानि शान्त्यै विरहव्यथायास्तया सखे कान्यपि भूषणानि ।
गुणान्वितानीति तदङ्गसङ्गादन्तः स्थितं सारमिवोद्गिरन्ति ॥ ४९ ॥

मृणालानि फेनिलाननानीति ॥

श्रीरामचन्द्रे दशवक्त्रपुर्या मार्गाय वारांनिधिबद्धकोपे ।
आग्नेयमस्त्रं गुरु संदधाने मैनागिरीन्द्रौ चकितावभूताम् ॥ ५० ॥

जलधिमध्यस्थितसेनाकाख्यपुत्रनाशभीत्या ॥

चन्द्रोदये जृम्भति कर्तुकामे किंचित्प्रिये प्रोद्धतजातकामे ।
विलोक्य किंचिन्मणिसौधभूमौ निक्षिप्य काचिद्वसनं ललज्जे ॥५१॥

चन्द्रप्रतिबिम्बाच्छादनेऽपि ज्योत्स्नायास्तादवस्थ्येन नभस्त्वाक्षदर्शनात् ॥

उक्तं कार्यमभून्नवेति किमिह प्रष्टव्यमेतत्त्वया
हन्तानुक्तमपि प्रसाधितमहो कृत्यं स्वबुद्ध्यैव मे ।
तद्दूति त्वदृतेऽस्ति का मम सखीत्याख्यातमात्रैव सा
सव्रीडा मुहुरम्बरं नयनयोरन्तेन किं वीक्षते ॥ ५२ ॥

यन्मदीयमम्बरं तेन नीतं तत्त्वया परिलुत्य पुनरानीतमिति ॥

यस्मिन्सुस्फुटरश्मिपुञ्जविलसच्छ्रीस्फाटिकग्रावभा-
तुल्याच्छाम्भसि चित्तहारिणि सरोमध्ये न पङ्केरुहम् ।

तप्तानं सलिलं पिबामि नरमो गुर्वी भगान्ती मुहु-
र्गताहं गूनरसरोजं न लभते कोऽपि वार हेतुर्दि ॥ ५३ ॥
सर्वत्र निजदृग्जनितबिम्बावलोकनात् ॥

आलिङ्ग प्रतिबिम्बमुद्गिर सुधाकण्ठि क्व भूयो वचः
कोपं मुञ्च मयि प्रसीद सुभगे नैवं विधास्ये पुनः ।
पश्य श्वश्रु कथं वदत्यागमतो मानोन्नतां सारिका-
मेवं मानयितुं शुको हि भवने दैवस्य चित्रा गतिः ॥५४॥
निशासमयोक्तं शुकाभ्यस्तं पतिवाक्यं व्याजेनाच्छादयति ॥

सिक्तं चन्दनवारिभिः कमलिनीशय्यादलं कोमलं
हस्तस्तस्य तया मृणालवलयस्त्वावेष्टितं तन्तुभिः ।
आलेख्यं त्विदमेव यद्व्यथितया दत्तं स्वहस्तेन मे
लेखस्तिष्ठतु दूरतः किमधुनाप्याकर्ण्यते वाचिकम् ॥५५॥
विरहे सखीदत्तस्यले स्वस्य निराशाभावात् ॥

दृष्टोऽयं सरितां पतिः प्रियतम क्वास्ते स सेतुः क्व वा
सेतुः केति मुहुर्मुहुः सकुतुकं पृष्टे परं विस्मिते ।
अत्रासीदयमत्र नास्ति किमिति व्यग्रे निजप्रेयसि
व्यावृत्तास्यसुधानिधिः समभवन्मन्दस्मिता जानकी ॥५६॥
स्वमुखचन्द्रदर्शनलुब्धजलधिकल्लोलैराच्छादितस्य सेतोः प्रकटनाय मुखव्यावृत्तिः ॥

धवलय दशनश्रेणिं बिम्बोष्ठि न शोणता गताद्यापि ।
इति दर्शितमुकुराभिः सखीभिरायास्यते मुग्धा ॥ ५७ ॥
अधरसंनिधानजनितारुणतानपायिनीति ॥

श्रीरामे मृगयाविनोदविपुलप्रीतिप्रभूतीभव-
त्स्वेदाम्बुकणावृतास्यकमले सद्मागते जानकी ।

दर।पाणौ नवंभ्रमं दधुनवा भक्तिं दधाना पुन-
नारत्नं मणिकङ्कणोज्ज्वलकरा नैव स्मृताद्यद्भुतम् ॥ ५८ ॥
भाल्लातकफलन्यासेनापि कङ्कणमणोऽपि शोभितो मा भूदिति ॥

गत्वोद्यानवनस्थली सुनयना प्रोद्यद्वसन्तागम-
प्रोत्फुल्लाखिलचूतचम्पकमुख क्ष्मारुड्विशेषाकुलम् ।
आदायातिमनोज्ञमङ्कुतरस किंचित्फलं पाणिना
तन्मध्यं च विलोक्य शङ्कितमना हस्तेऽकरोद्दर्पणम् ॥ ५९ ॥
दशनपङ्क्तौ दाडिमबीजोपमानि न ददाति विलोकयितुम् ॥

फूत्काराधिकभीषणात्तभुजगमत्यग्रभूषावली-
भास्वद्वर्ष्मणि भूतकोटिघटितप्रौढस्तवैः संस्तुते ।
संध्याताण्डवकर्म खण्डपरशौ कर्तुं प्रवृत्ते सति
प्रत्यागं प्रतिपर्वतं समभवन्मेघैर्विना वृष्टयः ॥ ६० ॥
अमरकालनद्ये शिरःस्थितगङ्गाजलप्रसरात् ॥

निशाकरास्ये निशि कान्तसक्ता विधुंतुदं निन्दसि किं वृथैव ।
दोषं न जानासि परं मुरारेः शिरोऽस्य कोपात्सखि येन कृत्तम् ॥ ६१ ॥
उदरासंभवे जरणाभावात् ॥

धाराधीश महीमहेन्द्र भवता प्रख्यातवीरव्रतं
सङ्ग्रामे निजवैरिवृन्दमसमं हन्तुं तपः कुर्वता ।
हानिं यस्य विचार्य निर्जरगणः खिन्नस्तदेवाखिलं
तुल्यं प्रेषयति स्म रक्षितुमहो यत्र त्वया रक्षितम् ॥ ६२ ॥
युद्धहताः सर्वे स्वर्गे समागन्तारः । ततश्च तद्वरणे सुराङ्गना यास्यन्ति
चेति तपोभङ्गाय ता एव प्रेषिताः ॥

निशाकरेणातिनिपीडिताङ्गी दिवाकरं कापि परं निनिन्द ।
तदन्तिके सिंहमवेक्षमाणा पुनः समाश्वासयति स्म चेतः ॥ ६३ ॥
समुदयादथवा कलाक्षये चैतस्मादेव समुपजीवतीति ॥

मुक्ताफलान्यपि वहन्ति हि नीचमार्गे
मग्नो जनैर्गुणिनमप्यहितीकरोति ॥ ८४ ॥

स्तनितापाशृणं न्वी भृगानामुपलनामुष्णजलस्य क्रमादुनापरारिजन् ॥

ईश्वरजटाप्रदेशे प्रोचत्कृतमालमालिकानिकरे ।
परिमलबहुलेऽप्यस्य किमिति मनोज्ञेऽपि नासते लुब्धाः॥८५॥

अन्यत्र कुसुमभ्रान्त्या ॥

कंदर्पो योगजुषां भेत्तु सर्वं समाधिमतिवेगात् ।
आकृष्य चापमधिकं नो मुञ्चति सायकं चित्रम् ॥ ८६ ॥

आ मदाम्बुजान्त स्पृशा ॥

त्वं पार्थादधिकोऽसि संप्रति धनुर्विद्याविदामग्रणीः
प्रीत्या यद्वचनं करोषि नियतं कुर्या विशेषादिदम् ।
चन्द्रेणेह कलङ्किना मम मुखं गायन्ति तुल्यं ततो
हत्वैनं प्रिय पातयास्य हरिणं प्रातः प्रयातासि यत् ॥८७॥

प्रातर्विदेशं प्रयातरि प्रियतमे सूर्योदयमनाकाङ्क्षमाणा मृगवधमादिशति । तद्वधेन रात्रेस्तथैवावस्थानात् । तद्वियोगादिय परासुर्भवित्री । त्वं तमेव यथाकालं पश्यसीति तत्ममत्वात् ॥

सखीनिदेशानुचरः प्रियोऽयमुच्चस्वरा पञ्जरशारिका च ।
एतत्सपत्नीगृहमप्यदूरे कथं नु मानः सखि नैष मान्यः ॥ ८८ ॥

अत्रत्यं वृत्तान्तं शारिकामुखात्सपत्नी शृणोतीति परित्याज्यो मानः ॥

मज्जंश्चरमसमुद्रे मार्तण्डश्चण्डमात्मनस्तापम् ।
तस्यैव तटविभागे जन्तुविशेषेऽक्षिपत्सत्यम् ॥ ८९ ॥

चक्रवाके ॥

कामेषोरिव भल्लिका विरहिहृच्चिन्ताम्बुपूर्णार्णवे
तापानामिव नौर्विधोरिव कला मानग्रहग्रन्थिहृत् ।

सापि पीजा समन्तात्पति मुहुरवलोकयाशु लब्धावकाशा
　　　चासोलेशेन हीनं गगनपथमथो यापयामास चन्द्रम् ॥ १९

[illegible] निभृतमवशिताः सुरेन्द्राः परिहसनाभिमुखाः सहस्ततालम्।
[illegible] सगुरुक्षिपन्तो विविधतरा गिरमेवमूचिरे ते ॥ २० ॥

[illegible] हन्त वियोगभीतिरितं जगमेनं प्रविहाय किं भवान्।
गगनं [illegible] गृह्यतां यमनं चेति च केचिदूचिरे ॥ २१ ॥

[illegible] क [illegible] रागागोऽस्य गवेषणं वयम्।
[illegible] गगनं प्रगृह्यतामिदमेवेति च केचिदूचिरे ॥ २२ ॥

[illegible] कणगेनदुस्मनः समागतम्।
[illegible] नदीगमज्जुनं परिपीडीति च केचिदूचिरे ॥ २३ ॥

[illegible] मन्दमन्द [illegible]
　　　[illegible] ।
[illegible]
　　　[illegible] ॥ २४ ॥

[illegible]
　　　[illegible] ।
[illegible]
　　　[illegible] ॥ [illegible]॥

　　　　[illegible] ।
　　　　[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ २ ॥

[illegible]-

[illegible] ।

[illegible]-

[illegible] किशोरम् ॥ ३ ॥

श्रुतिपथि[illegible]गुञ्जद्भृङ्गीशिञ्जिनीकं

[illegible]ङ्कुरितनिधिनाप [illegible]रोपम् ।

दधदरुणिमसपत्कोपमुन्मादितेश

सुजयतु मम भाव धाम शृङ्गारदेवम् ॥ ४ ॥

ताराधीशरुचि सेय तारा जयति सततम् ।

यद्विभूति सरसता पदेषु तनुते कवेः ॥ ५ ॥

वाञ्छतपि कविकीर्ति लोकाना लालनीय एव स्याम् ।

लोके न हासहेतुश्चन्द्रकलाग्रहणचापल हि शिशोः ॥ ६ ॥

कृतिर्मम नवीनापि कमनीया भवेदियम् ।

अप्रौढिमा नवोढेव रसिकानां कलाविदाम् ॥ ७ ॥

---

१ 'लालानुप्रासप्रबन्ध'कर्तुरेव नारायणस्यास्य सूनुरिति भाति. २. अन-रीनार्वाचम् ३. इक्षुचापम् ४. पुष्पबाणम्.

[illegible] गुञ्जद्गुणगणा मनीषिणः ।
[illegible] मकरन्दनिभाल्यः ॥ ८ ॥
[illegible] यं नामगाहुः
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ९ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १० ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ ११ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १२ ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥ १३ ॥
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥ १४ ॥
[illegible]
[illegible] ॥ १५ ॥
[illegible]

अहह महल्लावण्यं मोहनमूर्तेर्यतो दृगङ्गेऽस्याः ।
यत्नेनैव विभिया खे स्निग्धे शलाकेव ॥ ३९ ॥

नूनमालोक्य कान्तायाः कान्तिमस्यास्तडिल्लता ।
लज्जिता जातमात्रैव तत्र तत्र विलीयते ॥ ४० ॥

को नाम रमणीयकमेतस्या वर्णयेत्कविर्लोके ।
एकैकमपि यदङ्गं न विमुञ्चत्यन्यतो दृशं प्रायाम् ॥ ४१ ॥

मन्ये प्रथमरमण्यां तिलोत्तमामपि विधिः कृताभ्यासः ।
एतां रचयेन्नूनं नो चेत्कथमङ्गसौष्ठवमियत्स्यात् ॥ ४२ ॥

[illegible]
[illegible] ॥ ४३ ॥

[illegible] ॥ ४४ ॥

[illegible] ॥ ४५ ॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥ ४६ ॥

[illegible]
[illegible] ।
[illegible]-
[illegible] न [illegible] ॥ ४७ ॥

[illegible] न [illegible] को नाम [illegible] ।
[illegible] ॥ ४८ ॥

[illegible] न [illegible] न [illegible] ।
[illegible] ॥ ४९ ॥

[illegible] भुवने [illegible] ।
[illegible] मनो [illegible] न पुनस्तो विनिवर्तते मनो मे ॥५०॥

तारुण्याङ्कुरपूरणे [illegible]
लावण्याम्बु[illegible] ।
कृत्वाधिवयमिनलतो विकृपना वक्षोजशैलास्ततो
वेगेनापतता निखातमुदर श्रोणीभरश्चोषित. ॥ ५१ ॥

अहोरियमभूत्ननिन्दिगपार्वतीगिरम् ।
यदङ्गेष्वपि सर्वेषु सौन्दर्यमनुपमा समा ॥ ५२ ॥

अस्या ममैव हृदयं मयि नूनमस्या
सक्त स्मितेन हसित चलित कटाक्षै ।
उन्मीलित कररुहै स्फुरित करेण
स्वित हृदा समुदित हि मनोरथैश्च ॥ ५३ ॥

अत· परमहो सौख्यमैहिक किमु देहिनाम् ।
अकृत्रिमतनप्रेमरमणीसगमादपि ॥ ५४ ॥

शृङ्गारो हि रसो मरुन्मलयभूर्मल्लीमनूनं वय-
स्तारुण्य समयो मधुर्मनसिजो मित्रं सहायो मनः ।

उत्साहो बलमङ्गना सहृदया दूतः सहासेक्षणं
सारल्यं च गुणो रतिर्विहरणं सौख्यं तदैक्यं परम् ॥ ५५ ॥
सन्तु स्वैरविहारसौभगभुवो वाराङ्गना निर्भर-
व्रीडाविभ्रमवल्गुवल्गितरसाः स्वीयाः सुरूपा अपि ।
निर्व्याजप्रणयानुरागविकसद्वक्षोरुहालिङ्गने-
र्लोके का नु पराङ्गनेव सरसं प्रेयांसमुल्लासयेत् ॥ ५६ ॥
निन्दन्तु सुमनसो वा कुर्वन्तु कुलाद्बहिर्वा माम् ।
सहृदयया परमनया सह वस्तव्य क्षणं वापि ॥ ५७ ॥
योगे भोगेऽपि सक्तानां वस्तुना हृद्गतेन यत् ।
अद्वैत तत्परानन्दसाम्राज्यं सुधियो विदुः ॥ ५८ ॥
एवं विचिन्तयन्नेव सेवनं तत्समापयन् ।
स दक्षिणीकृतक्षोणीवलयः कमलानुजः ॥ ५९ ॥
अभूदवभृथस्नानं यत्स एव सुधारुचेः ।
स्मारदीक्षाभिषेकोऽभूत्तारासंसक्तचेतसः ॥ ६० ॥
ताराविधू सहृदयावपि मन्मथार्तौ
ज्ञातेङ्गितौ सहसितेक्षणविभ्रमेण ।
तौ नूतनाभिगमनत्रपितान्तरङ्गौ
मुग्धाविव प्रभवतः स्म न चोपगन्तुम् ॥ ६१ ॥
स्फुरन् संगतयोर्विजनं तयोः कुतुकिनोरपि च त्रपितात्मनोः ।
हृदयहारि बभूव परस्परं सस्मितं क्षणमीक्षणवल्गितम् ॥ ६२ ॥
अन्योन्यवीक्षणपदं मुहुरीक्षमाणौ
साकूतमत्र किमिनीव नतम्ननग्नौ ।

---

१. यदम.

अन्योन्यमीक्षणकलामिव शिक्षयन्तौ
ताराविधू व्यलसतां क्षणमात्तलज्जौ ॥ ६३ ॥
यदा मदनमार्गणत्रुटितमानबन्धादिव
त्रपा हृदयतश्च्युता निभृतकौतुकोज्जृम्भणात् ।
अकम्पत करस्तदा पुलकितः कपोलस्तयो-
स्तनु श्रमजलाङ्किता स्तिमिततारका दृग्बभौ ॥ ६४ ॥
प्रसारय दयामय मयि कटाक्षमित्याकुल
वदन्गुरुनितम्बिनीमुपससार चन्द्रो यदा ।
शनैर्गलेलसत्पद किमिदमाचरस्यङ्गज-
प्रियेति बहुशो वदन्त्यपससार सा कामिनी ॥ ६५ ॥
सरयमपसरन्ती ता परित्यागशङ्का-
कुलमिव पदयोर्यस्माग्रहीदन्तरीयम् ।
स्मरसुहृदपि तेन व्याहरन्तीं च मा मे-
त्यमनुत निजचेतःकामनाकल्पवल्लीम् ॥ ६६ ॥
मम दयस्व विलासवतीत्यय चिबुकसीम्नि चकार करं यदा ।
त्यजति मामिति रोषवशेन तन्मुखमवकयदीपदिव त्रपा ॥ ६७ ॥
यदुपविवेश सा दलितकञ्चुलिकाविगल-
न्मणिरशनावलग्नकरसीपदपत्रपिता ।
तदुपदिदेश कामसुहृदे किल कामकला
परवनितारतिक्रमविलासविबोधकरीम् ॥ ६८ ॥
ताराधरसुधासारहारी सोऽय सुधामयः ।
अभूदन्नानुरूपा हि तनुरूपविवृद्धयः ॥ ६९ ॥

---

१. सगद्गदस्वर यथा स्यात्.

दयिताकुचपक्षपातिता परमिन्दोरिति मन्महे वयम् ।
अधुनापि रथाङ्गपक्षिणौ यदयं तत्सदृशौ विबाधते ॥ ७० ॥

अमन्दानन्दश्रीकरणमुदयच्चाटुवचसो-
स्तयोः किंवाप्यासीदसमशरलक्ष्मीविलसनम् ।
अनिर्वाच्यं कन्याजननयनकौतूहलपदं
यदाहुर्धीराणामपि हृदयचापल्यजननम् ॥ ७१ ॥

किमतः परं विचित्रं यदिन्दुनिकटेऽन्धकारमुल्लसति ।
वल्गति रथाङ्गयुग्मं कुवलयमपि मीलितुं यतते ॥ ७२ ॥

नीलोत्पले वा भ्रमरी तिरो भवेत्पाथोरुहे वापि मरालशावकः ।
यदेतयोर्मीलनमेकदा भवत्यदस्तु मायां मदनस्य मन्महे ॥ ७३ ॥

को नाम रतिसौख्यं तद्वर्णयेन्मतिमानपि ।
भवन्ति यत्रोल्लासाय नखदन्तक्षतान्यपि ॥ ७४ ॥

क्वचिद्रम्ये हर्म्ये क्वचिदपि नदीकूलपुलिने
क्वचिन्मञ्जौ कुञ्जे क्वचिदुपवने मन्दपवने ।
क्वचिल्लीलाशैले सरसतरसालेऽपि स तया
समं सीमन्तिन्या व्यहरदसमश्रीरहरहः ॥ ७५ ॥

तारानुगाः काश्चिदमर्त्यमर्त्यभोगिस्त्रियो भोगरतान्तरङ्गाः ।
संगत्य ताभी रमते स नित्यं कृष्णो यथा गोकुलसुन्दरीभिः ॥ ७६ ॥

योगमार्गप्रवृत्तस्य सुषम्णा नाडिकास्विव ।
तासु मुख्याभवत्तारा तस्य भोगरतात्मनः ॥ ७७ ॥

[illegible]त्पतीनु[illegible] [illegible]व यात श्वः परश्व इति वारयति स्म ।
[illegible]ं पुरीं जिगमिषून्मधुरोक्त्या सोऽयमङ्गजविलासरतात्मा ॥ ७८ ॥

रेजे सर्वानुकूलेऽपि बाहुल्येन मृगीदृशाम् ।
सापत्न्यकलहः प्रादुरासीदेकान्त्यघातुकः ॥ ७९ ॥
स्पष्टे किंचित्तदा चौर्ये कामिन्योऽपि यथापुरम् ।
न शेकुरभिसर्तुं तं चिन्तासंतानयन्त्रिताः ॥ ८० ॥
असन्तः कं नु निन्दन्ति सन्तो निन्दन्ति कं पुनः ।
नूनं रन्तव्यमित्येव काश्चित्त तममूमुचन् ॥ ८१ ॥
ताराविरहितस्यासन्नन्या नानन्दहेतवः ।
तस्य लक्ष्मीवियुक्तस्य राज्ञः प्रकृतयो यथा ॥ ८२ ॥
कस्य नाम सुखाय स्यादनेकरमणीकता ।
तस्य राज्ञोऽपि यच्चित्तवैक्लव्यमुदपादयत् ॥ ८३ ॥
केचिच्चन्द्रं निनिन्दुः कतिचन वनिता॰ केऽपि शेपुस्तदानीं
जेपु॰ केऽप्याभिचारं मनुशतमहजन्केऽपि कृत्याः करालाः ।
तस्मिंस्तेजस्विनीद सकलमपि मुधाभूतमालोक्य दिष्टं
जानन्तः केऽपि दुष्टं सह युवतिजनैर्निर्ययुः स्वस्वलोकान् ॥ ८४ ॥
यातासु तासु वनितासु तत॰ क्रमेण
लीलास्थलानि चरितानि च तानि तानि ।
दृष्ट्वा विचिन्त्य विमना विललाप शश्व-
त्ताराविलासरसिकः स सखा स्मरस्य ॥ ८५ ॥
एतत्तदेव भवनं वनमेतदेव
शैलोऽप्ययं कुसुमराशिरयं निकुञ्जः ।
सौधोऽप्यसौ किमु न भान्ति विशोचयन्ति
सर्वेऽप्यहो विरहितं प्रियया तयाद्य ॥ ८६ ॥

---

१. चन्द्रे.
६ वह०

[illegible] ॥ [illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ ८८ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ ८९ ॥

इदानीमप्यसौ मम [illegible]-

[illegible] ।

[illegible]-

[illegible] ॥ ९० ॥

अद्याप्युद्भ्रमतीव सा मम पुरः पाञ्चालिकेव स्थिता

द्वारे केलिनिकेतनस्य कटिविन्यस्तैकहस्ताम्बुजा ।

अन्येनावहती करेण करतः सख्याः शनैर्वीटिकां

पश्यन्ती मम मार्गमेव विलसन्नीलोत्पलाभेक्षणा ॥ ९१ ॥

अद्यापि मामिव समेति विलासिनी मा

माद्यन्मरालमदहारिगतिर्मृगाक्षी ।

आच्छादयन्त्यनुपदं च विजृम्भमाणं

वक्षोजमंशुकममीकरणच्छलेन ॥ ९२ ॥

अद्यापि प्रविलसतीव मे पुरस्तात्तन्वङ्गी घनकुचभारसनताङ्गी ।

वीटीं मे सकुतुकमर्पयन्त्युदारस्मेरास्या दरचलितप्रवालपाणिः ॥ ९३ ॥

अधुनापि धुनातीव करं मम कुचस्पृशम् ।

करेण कङ्कणक्वाणकैतवान्मेऽतिशंसता ॥ ९४ ॥

अद्यापि मामिव परिष्वजतेऽतिवेल-
कौतूहलत्रुटितकञ्चुकसंधिबन्धा ।
काञ्चीलतां विगलितामपि नेक्षमाणा
मल्ली रसालमिव सा मधुरस्मितास्या ॥ ९५ ॥

अद्यापि चिकुरभारप्रचलन्मल्लीमरन्दधाराभिः ।
अभिषिञ्चतीव सा मा कामकलोल्लाससौख्यसाम्राज्ये ॥ ९६ ॥

अद्याप्यग्रे मम विलसतीवानिशं सा रतान्त-
श्रान्ता कान्ता लुलितकबरीभारचञ्चत्करान्ता ।
स्वेदार्द्रेण प्रविशदरुचा वाससोल्लासिताङ्गी
सद्यो दुग्धाम्बुधिसमुदिता श्रीरिव स्वर्णगौरी ॥ ९७ ॥

इत. परं च किं दु ख कामुकस्य न यत्प्रिया ।
लक्ष्यते नयनोन्मेषे लभ्यते करवल्गिते ॥ ९८ ॥

तच्चिन्तयामि परिपन्तु पराङ्गनाना
सभ्रूविलासमलसैर्वलितैरपाङ्गै· ।
कंदर्पकार्मुकलतोत्पतितैरिवास्त्रै-
र्धैर्यं ममापचिनुते स्म हसन्मुखी सा ॥ ९९ ॥

तच्चिन्तयामि चिबुकाकलिताङ्गुलिभ्रू-
भङ्गाभिरामदरवक्रितवक्त्रमक्ष्णा ।
संभाव्य मा मनसि पूर्णमनोरथा सा
चित्रार्पितेव यदभात्पुलकाचिताङ्गी ॥ १०० ॥

तच्चिन्तयामि मयि चञ्चदपाङ्गभङ्ग-
भङ्गोन्नमद्भुजगिर स्खलदंशुकान्तम् ।
जृम्भाविरामविकलोक्त्यवदद्भुजेव
कान्ते क्षणं कुरु कृपामिति सा यदालीम् ॥ १०१

दिशि दिशि नलिनाक्षि लक्ष्यसे त्वं तदपि न मोदयसे मनो मदीयम्।
प्रकटयति किमङ्गजः स्वमायामयि हृदयं मम मुह्यति प्रकामम् ॥८७॥

प्रियजनविरहादप्यस्ति दुःखं किमन्य-
त्त्रयमपि भुवनाना नूनवद्भाति यत्र।
किमु हृदयविकारश्चाक्षुषं वापि जाड्यं
जगदिदमखिलं वा शून्यतामेत्यकाण्डे ॥ ८८ ॥

वपुरतिकृशमस्तु बाष्पधाराविलमधुनाक्षि तदङ्गसङ्गहीनम्।
हृदयदयितया तया क्षणं वा नहि विरहस्तव खिद्यसे किमर्थम्॥ ८९ ॥

इदानीमप्यग्रे मम विचलतीव प्रतिपदो-
च्चलच्चेलप्रान्ता चरणकटकोदारनिनदैः।
मरालानाकर्षन्त्यनुपदमुदञ्चत्कुचतटी-
पटाकृष्टिक्रीडाविचलितकरा सा स्मितमुखी ॥ ९० ॥

अद्याप्युल्लसतीव सा मम पुरः पाञ्चालिकेव स्थिता
द्वारे केलिनिकेतनस्य कटिविन्यस्तैकहस्ताम्बुजा।
अन्येनाददती करेण करतः सख्याः शनैर्वीटिकां
पश्यन्ती मम मार्गमेव विलसन्नीलोत्पलाभेक्षणा ॥ ९१ ॥

अद्यापि मामिव समेति विलासिनी सा
माद्यन्मरालमदहारिगतिर्मृगाक्षी।
आच्छादयन्त्यनुपदं च विजृम्भमाणं
वक्षोजमंशुकसमीकरणच्छलेन ॥ ९२ ॥

अद्यापि प्रविलसतीव मे पुरस्तात्तन्वङ्गी घनकुचभारसंनताङ्गी।
वीटीं मे सकुतुकमर्पयन्त्युदारस्मेरास्या दरचलितप्रवालपाणिः ॥ ९३ ॥

अधुनापि धुनातीव करं मम कुचस्पृशम्।
करेण कङ्कणक्वाणकैतवान्मेऽतिशंसता ॥ ९४ ॥

अद्यापि मामिव परिष्वजतेऽतिवेल-
कौतूहलत्रुटितकञ्चुकसंधिबन्धा ।
काञ्चीलता विगलितामपि नेक्षमाणा
मल्ली रसालमिव सा मधुरस्मितास्या ॥ ९५ ॥
अद्यापि चिकुरभारप्रचलन्मल्लीमरन्दधाराभिः ।
अभिषिञ्चतीव सा मां कामकलोल्लाससौख्यसाम्राज्ये ॥ ९६ ॥
अद्याप्यग्रे मम विलसतीवानिशं सा रतान्त-
श्रान्ता कान्ता लुलितकबरीभारचञ्चत्करान्ता ।
स्वेदार्द्रेण प्रविशदलका वाससोल्लासिताङ्गी
सद्यो दुग्धाम्बुधिसमुदिता श्रीरिव स्वर्णगौरी ॥ ९७ ॥
इतः परं च किं दुःखं कामुकस्य न यत्प्रिया ।
लक्ष्यते नयनोन्मेषे लभ्यते करवल्गिते ॥ ९८ ॥
तच्चिन्तयामि परिपत्सु पराङ्गनाना
सभ्रूविलासमलसैर्वलितैरपाङ्गैः ।
कंदर्पकार्मुकलतोत्पतितैरिवास्त्रै-
र्धैर्यं ममापचिनुते स्म हसन्मुखी सा ॥ ९९ ॥
तच्चिन्तयामि चिबुकार्पितनाङ्गुलिभ्रू-
भङ्गाभिरामदरदर्शितवक्त्रमुद्रणा ।
संभाव्य मां मनसि पूर्णमनोरथा सा
चित्रार्पितेव यदभात्पुलकाञ्चिताङ्गी ॥ १०० ।
तच्चिन्तयामि मयि कञ्चुकपाशमङ्ग-
सङ्गोज्झितं घटयितुं स्खलदंशुकान्तम् ।
उन्मादिरागमविलोक्य वदञ्जुषैव
कान्ते क्षणं कुरु कृपामिति सा वदाली ॥ १

तच्चिन्तयामि रहसि स्वयमन्तिकं मे
प्राप्तापि यन्मम करं चिबुकाग्रलोलम्।
मा मेति वल्गु निगदन्त्यरुणत्प्रकम्प-
हस्ताद्दनत्रुटितकञ्चुकनीविबन्धा ॥ १०२ ॥
तच्चिन्तयामि गुरुसाध्वसलोलनेत्र-
मुद्यत्त्रपास्खलितचाटुनिषेधवाक्यम्।
ईषत्पराकृतदुकूलमनङ्गचौर्य-
विक्रीडितं किमपि भोगिकुलैकभाग्यम् ॥ १०३ ॥
तच्चिन्तयामि सदनं मम सा समाया-
न्त्येकाकिनी क्व चलसीत्यनुयुञ्जता यत्।
लीलाशुकेन मृदु लापयति स्म तारा
कान्तस्य संनिधिमितीव सयुक्ति भीरुः ॥ १०४ ॥
तच्चिन्तयामि सततं मयि चूचुकाग्र-
चञ्चत्करे पुलकघर्मजलाचिताङ्गी।
यत्साम्बरं विगलदप्यनवेक्षमाणा
मङ्क्षे न्यपीददचिरं विनिमीलिताक्षी ॥ १०५ ॥
तच्चिन्तयामि निजपाणिनखाग्रकान्ति-
संछादिते जघनधाम्नि हृतान्तरीये।
मामंशुकापनयनाय पुनश्चलाग्र-
हस्तं विलोक्य हसितं दरमीलिताक्ष्या ॥ १०६ ॥
तच्चिन्तयामि सततं चरितं मनस्वि-
सायुज्यसंपदयनं वचसामभूमिम्।
यत्तत्त्वमक्षिपरिपीतमनोजसारो
वेत्त्येक एव वनितायितवामपूर्तिः ॥ १०७ ॥

तच्चिन्तयामि मयि केलिकृतापराधे
 व्यर्थाशयेऽपि कपटेन निमीलिताक्षे ।
ईषद्विवृत्य शनकैरधरं ममाशु
 संदर्श्य यन्निववृते विकसन्मुखी सा ॥ १०८ ॥
तच्चिन्तयामि सततं शयिता समीपे-
 ऽप्याकाङ्क्षितार्थसफलीकरणासमर्था ।
अर्धोन्मिषन्नयनमाननमादरान्मे
 पश्यन्त्यभाद्विवशितेव यदङ्गजेन ॥ १०९ ॥
तच्चिन्तयामि मनसि सितदीपशोभा
 शोभायमानघनपुष्पकपोलरङ्गम् ।
उच्चिक्रविभ्रमसुदञ्चितकण्ठनाद-
 मुल्लासकं किमपि कर्णमणीप्रवृत्तम् (?) ॥ १०७ ॥
तच्चिन्तयामि गतमोहमदु:खगन्ध-
 मन्तर्गतश्वसितमुज्झितनादरूपम् ।
तत्पूर्वमेव निमिषन्नयनच्छदार्ध-
 लीनालिकं किमपि कामिकुलैकसौख्यम् ॥ १११ ॥
तच्चिन्तयामि सुरतान्तनितान्ततान्त-
 मास्यान्तरे विनिहितं मम कान्तकान्तम् ।
यद्विस्मृतस्मितमपि स्फुटताल्लुगर्भ-
 ताम्बूलमङ्कुरितहासमिवाननाब्जम् ॥ ११२ ॥
तच्चिन्तयामि निजभर्तृसमागमोक्ति-
 माकर्ण्य पान्थमुखतः परुषा मृगाक्षी ।
नि:श्वस्य दीर्घमसुमारुतमुच्चलन्तं
 संरुन्धतीव हृदये विदधे करं सा ॥ ११३ ॥

त्वामनुबद्धं मोचन्त्यनङ्गशरपीडिना ।
शनैरगमदुद्यानमलब्ध्वा मनीकरम् ॥ १४० ॥

चन्द्रोऽपि सुगन्धिवनः स्मरार्तो चिन्तित्य नानाविभ्रमाकुलात्मा ।
न जीवितुं शक्यमपि क्षणं वा प्रिया विना तामिति निश्चिकाय ॥१४१॥

तां पश्यामि दरस्मितां सहसितं जल्पामि साचीक्षणं
पश्यन्त्याश्चिबुकं स्पृशाम्यलकरश्चुम्बामि बिम्बाधरम् ।
आलिङ्गाम्यतिकौतुकेन कठिनापीनस्तनीं गाढमि-
त्युचत्केलिमनोरथ स शनकै प्रातिष्ठदैन्द्रं पुरम् ॥ १४२ ॥

प्रस्थितस्य शुभं तस्य प्रशमन स्फुरन्भुजः ।
अनुगोऽभून्मरुत्पोतो मानस च पुर सरम् ॥ १४३ ॥

उत्साहे सति किं शक्त्या कामे सुहृदि किं भटैः ।
किं रथेन च संकल्पहये सति मनोरथे ॥ १४४ ॥

पुरःस्थितां भावनया पुन पुनस्तिरोभवन्तीं हृदयस्य चापलात् ।
ग्रहीतुकामो हरिणीमिवाधिकद्रुतप्रयाणामगमन्निशाविटः ॥ १४५ ॥

प्रसीद परिहासस्य नैष कालः शुचिस्मिते ।
परमार्तं प्रपन्नं मां पाहीत्यनुललाप सः ॥ १४६ ॥

मुहुर्विमुह्यन्मुहुरुत्थितो व्रजन्मुहुर्विशोचन्विहसन्मुहुर्लपन् ।
उन्मत्तरूपोऽपि स दैवयोगतो वनं तदागात्प्रियया तया स्थितम् ॥१४७॥

वसन्तलक्ष्मीनटनैकरङ्ग विमृज्य वाष्पं बहुशो वनं तत् ।
वियोगिनां प्राणहरं प्रपश्यन्विसिस्मिये सोऽयमचिन्तयच्च ॥१४८॥

नूनमत्र मनःकान्ता वसेन्मम विलासिनी ।
नान्तरङ्गं हि निर्व्याजं रुचिरेऽपि प्रवर्तते ॥ १४९ ॥

विरहिणां यमकिंकरगर्जितप्रतिममप्यधुना मधुरायते ।
पिकशिशोरिह कूजितमूर्जितं कुसुमिताम्ररसालविलासिनः ॥ १५० ॥

एवमानन्दसाम्राज्यविवशो बहुशः शशी ।
विचिन्त्यात्रैव तारेति निश्चिकाय चिराय सः ॥ १६१ ॥

आकर्णयन्कर्णसुखानि तस्या वाक्यानि चैतन्यविकासकानि ।
ईचिक्षिषासंभ्रमलोलदृष्टिर्मृद्नन्करीव व्रततीर्जगाम ॥ १६२ ॥

स तत्र चैकत्र सुरद्रुमस्य प्रगृह्य वामेन करेण शाखाम् ।
कोपीभवत्पङ्कजसुन्दरेण परेण पुष्पाण्यवचिन्वतीं ताम् ॥ १६३ ॥

वामेतरांसस्खलितोत्तरीयामुत्कंधरामूर्ध्वविलोलदृष्टिम् ।
कर्णावलम्बिप्रसवाग्रलम्बिरोलम्बशङ्काकरकुन्तलालिम् ॥ १६४ ॥

सकोचिताङ्गं चलनेत्रतारमाकुञ्चितभ्रूकुटिकम्प्रहस्तम् ।
कचित्कचिद्भृङ्गनिपातभीत्या शनैः प्रसूने करमादधानाम् ॥ १६५ ॥

अलं प्रसूनावचयेन भद्रे मनोभवार्चावसरोऽयमायात् ।
करण्डपाण्येति विबोध्यमानामाल्या मुहुः श्रान्तसमस्तगात्रीम् ॥१६६॥

नमो नमस्ते भगवन्प्रसीद प्रपन्नकल्पद्रुम मन्मथेति ।
मुहुर्वदन्तीं मदनाग्नितापविशोषिताङ्गीं स्वरमात्रबोध्याम् ॥ १६७ ॥

अशोचनीयां प्रियदर्शनां च वातेन पत्रावलिशोषणेन ।
स्पृष्टा लता माधविकेति शङ्का प्राणप्रियामैक्षत शीतरोचिः ॥ १६८ ॥

हृष्टः समेत्य पश्चात्कुचतटचलदेकपाणिरेष शनैः ।
अवट्टतटघटितकुसुमं कवरीभरमग्रहीत्तस्याः ॥ १६९ ॥

आकृष्यमाणेव लतातिभीरुर्निवृत्य तं चन्द्रमसं निरीक्ष्य ।
ईषत्तपावक्रितगात्रयष्टिः स्तब्धा क्षणं सा प्रतिमेव रेजे ॥ १७० ॥

आलिङ्गय निश्चलकराग्रगलत्प्रसूना-
मादाय सोऽपि तरलाङ्गुलिपल्लवान्तः ।

---

१. ईक्षितुमिच्छा.

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible]

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ १७८ ॥

---

१. अणिरवत्ती आच्छादयन्ती.

[illegible]

दीपिकेवाकुलदृशो [illegible] च ।
परं परोपभोगाय वैदिकस्य निरागिनी ॥ १०२ ॥
तदेतया विलासिन्या तस्य किं नु पुरोधसः ।
भजेति चेटिका ब्रूहि कामकाण्डतिशान्तये ॥ १०३ ॥
भ्रातुः परिग्रहपरिग्रहणप्रवृत्तो-
ऽप्यास्ता गुरुः स विरहार्तिविमूढचेताः ।
किं दारुकावनवधू गिरिशोऽप्यहल्या-
मिन्द्रो नहि स्मरति गोपसतीरुपेन्द्रः ॥ १०४ ॥

अस्त्येतदखिले लोकः स्वदोषं नैव पश्यति ।
यदेन्द्रोपेन्द्रसहितं भवशक्तियशं गुरुम् ॥ १९५ ॥
समानहृदयामिमां श्रितवतः स्वयं संगता
किमत्र मम दुष्कृतं कथमियं विलज्जा च मे ।
अयुक्तमभिभाषसे यदि तवाद्य कण्डूः परा
द्रुत पशुपते स मे ह्यचलतेजसं मामिति ॥ १९६ ॥
ततस्तस्मिन्गते दूते समीकाय पिनाकिनम् ।
आहुयन्तमभिप्रागाच्छुक्रशिष्यैर्वृतः शशी ॥ १९७ ॥
आसीद्देवासुराणामथ युगविगमादित्यसंभेदशङ्का-
कारि क्रूरास्त्रशस्त्रप्रभवहुतवहज्वालजालोल्वणं तत् ।
घोरं तारामयाख्यं रणमुदधिपरिक्षोभसंभूतवीची-
घोषत्रस्यद्दिगन्तद्विरदवरशिरश्चालितक्षोणिचक्रम् ॥ १९८ ॥
त्रस्तास्ताभ्यां रुद्रसोमौ समेतौ दृष्ट्वा धाता तौ जगन्नाशशङ्की ।
आविर्भूयावार्य युद्धं मृदूक्त्या जीवाय द्राग्दापयामास ताराम् ॥१९९॥
पराहितं गर्भमये त्यजेत्यथो तारा धवेनाभिहिताभ्यसूत सा ।
शिशुं तमालोक्य मनोहरं गुरुः शशी ममेति व्यवजह्रतुस्तदा ॥२००॥
कस्यैष बाल इति सा बहुभिश्च पृष्टा
मौनं यदा न विजहौ स शिशुस्तदात्वे ।
क्रुद्धो जगाद जननीमयि दुर्विदग्धे
घोरं शपामि यदि नो वदसीति शीघ्रम् ॥ २०१ ॥
शिशोर्विनयं तदाकर्ण्य सर्वे सुमनसस्तदा ।
विस्मिताः समपद्यन्त साक्षाद्विष्णुं स्म तं विदुः ॥ २०२ ॥

तारा तदनु विधात्रा विजने कस्यैष बाल इति पृष्टा।
चन्द्रस्येति शनैः सा मन्दाक्षभरानमन्मुखी न्यगदत्॥ २०३॥
शिशुरेष महाबुद्धिर्बुध इत्यभिधीयताम्।
इति जल्पन्विरञ्चिस्तं विततार सितांशवे॥ २०४॥
लब्ध्वा सुतं सितांशुः सतीं च वाचस्पतिस्तदा हृष्टः।
स्वं गृहमगमन्सर्वे सुरासुरास्तत्कथा प्रशंसन्तः॥ २०५॥
श्रीकृष्णराजकरुणैकनिकेतनेन
कृष्णेन भागवत इत्यभिशब्दितस्य।
नारायणस्य तनयेन समीरितेयं
तारासुधाकरकथा विदुषां मुदेऽस्तु॥ २०६॥

इति भागवतनारायणसूनुश्रीकृष्णकविप्रणीतं ताराशशाङ्कं काव्यं समाप्तम्।

रामचन्द्रकविकृतं
रसिकरञ्जनम्।
सटीकम्।

शुभारम्भेऽदम्भे महितमतिडिम्भेङ्गितशतं
मणिस्तम्भे रम्भेक्षणसकुचकुम्भे परिणतम्।
अनालम्बे लम्बे पथि पदविलम्बेऽमितसुखं
तमालम्बे स्तम्बेरमवदनमम्बेक्षितमुखम्॥ १॥

शुभेति। शुभानां कर्मणामदम्भे दम्भरहित आरम्भे महितं पूजितम्।

---

१. वैराग्यशृङ्गारार्थद्वयसमानं सटीकमेतत्काव्यमयोध्यानगरे लक्ष्मणभट्टसुतो रामचन्द्रकवि १५२४ मिते खिस्तसंवत्सरे प्रणिनायेति ग्रन्थसमाप्तितो ज्ञायते. एतत्पुस्तकं चास्माभिः १७०३ मितविक्रमसंवत्सरे लिखितमधिगतम्. एतत्कविप्रणीतं रोमावलीशतकमप्युपलभ्यते.

स्तम्भान्यातानितान्तम् इङ्गितानां चेष्टानां शतं यस्य तम् । रम्भाया ईक्षणेन मधुचकुम्भे मणिस्तम्भे परिणत निर्भरमहारामस्तम् । अन्यगजकुम्भभ्रमेण । अनालम्बे दीर्घे पथि पदानां विलम्बेन लम्बोदरतयामितमपरिमितं सुखं यस्य । अम्बया पार्वत्या ईक्षितं सुखं यस्य । एवंविधं लम्बोदरना-दनमालम्बे आश्रये ॥

विशिष्टश्रीभावालयनयनमुद्राविवरणे
सुखं यस्या यत्नाद्विलसति मिलत्कुञ्चिकमिव ।
स तस्याः स्वारस्याकलितचरणे काव्यकरणे
कवीनां प्रावीण्यं कुवलयवतंसोऽवतु गिरः ॥ २ ॥

विशिष्टेति । तस्या गिरः कुवलयकर्णाभरण कवीनां काव्यकरणे प्रावीण्य-मवतु । कीदृशे काव्यकरणे । स्वारस्येनानायासेनाकलिताः स्फुरिताश्चरणा यत्र । यत्नादयत्नात् यस्या गिरो मुख विशिष्टा या श्रीः शोभा भावा वि-लासाश्च तदालयरूप यन्नयन तस्य या मुद्रा तद्विवरणे तदुद्घाटने मिलन्ती कुञ्चिका यत्र तदिव विलसति ॥

एकश्लोककृतौ पुरः स्फुरितया सत्तत्त्वगोष्ठ्या समं
साधूनां सदसि स्फुटां विटकथां को वाच्यवृत्त्या नयेत् ।
इत्याकर्ण्य जनश्रुतिं वितनुते श्रीरामचन्द्रः कविः
श्लोकानां सह पञ्चविंशति शतं शृङ्गारवैराग्ययोः ॥ ३ ॥

एकेति । स्पष्टोऽर्थः ॥

अपापघनसंवृतेरविशदस्मितात्युन्नम-
त्स्तनस्तनस्सादरग्रहणतः कृतार्थप्रिया ।
रतिर्मनसि जायते यदि कदापि शौर्याश्रया
तदैव सकलं जनुः सफलमेव नाहात्मभूः ॥ ४ ॥

अपेति । [वैराग्ये—] यदि कदापि शौर्याश्रया शौरिः कृष्ण आश्रयो यस्याः सा रतिः प्रीतिर्मनसि जायते तदैव सकलं जनुर्जन्म सफलमित्यात्म-

[illegible]

जातु गुरुजनपार्श्वे [illegible] किं न [illegible] ।
दास्यति चिरमनुवृत्त्या रमणीयं [illegible] कामि[illegible] ॥ ८ ॥

[illegible] । [[illegible]—] गुरुजन [illegible] पार्श्वे [illegible] किं [illegible] न [illegible] । [illegible] । चिरमनु[illegible] रमणीय [illegible] वस्तु [illegible] न दास्यति ॥

[[illegible]—] [illegible] किं न [illegible] । [illegible] रमणी [illegible] चिरमनु[illegible] [illegible] संभोगादि कामित वस्तु [illegible] ॥

घनस्तनभरालसा व्रजति गौरवन्ध्येह ते
विधेहि कटिपार्श्वयोर्नखमुखेन कण्डूयनम् ।
इतः सुखपरम्परा मिलति संप्रति श्रेयसा
सदा न खलु संगतिर्भवति गर्भसंभूतये ॥ ७ ॥

घनेति । [वै०—] घनस्तनभरेण अलसा अवन्ध्या प्रसूता इह ते गौर्व्रजति । त्वं नखमुखेन कटिपार्श्वयो कण्डूयनं विधेहि । संप्रतीदानीमेव श्रेयसा पुण्येन इत सुखपरम्परा मिलति । अस्या. सदा संगति· गर्भसंभूतये जन्मने न भवति ॥

[शृ०—] इय गौरवन्ध्या घनस्तनभरालसा व्रजति । इच्छते वाञ्छति । अतः कटिपार्श्वयोर्नखमुखेन कण्डूयन विधेहि । इतो वन्ध्याया सङ्गेन संप्रति श्रेयसा सुखपरम्परा मिलति । अस्या· सदा सगतिरपि गर्भसंभूतये न भवति ॥

कदलीकरभसमाना कलयति यो रूपकॢप्तिमतिरुचिराम् ।
सोपायाद्दृढयोगं गमितोरसिकोपकरणविषयतया ॥ ८ ॥

कदेति । [वै०—] यः पुरुष रूपाणा नानाविधानां कॢप्ति कल्पनाम् अत्यन्त रुचिरां मनोहरा कुत्सितकदलीकरभसमाकारां कलयति जानाति । स इदानीमपगतेन्द्रियविषयत्वेनारसिको दृढयोग योगाभ्यास गमितो गुरुणा अपायात् अपगत ॥

[शृ०] या कदलीकरभयो समाना ऊर्वोरूपकॢप्ति कलयति । सा उपायात् कोपकरणविषयत्वेन उरसि दृढयोग गमिता ॥

नर्मदामनु तपस्यशान्तहृद्धृष्टधीरसिकतामये क्वचित् ।
सस्तृताविह परात्मयोगकृत्कि तदन्यदपि कर्म शर्मणे ॥ ९ ॥

नर्मेति । [वै०—] रे दृष्ट धीर नर्मदानदीमनु क्वचित् सिकतामये सैकते शान्तहृत् भूत्वा तपस्य तप कुरु । इह सस्तृता परात्मयोगकृत् ततोऽपि किमन्यत् कर्म शर्मणेऽस्ति ॥

[शृ०—] अह तपसि माघे अशान्तहृत् शीतासहिष्णुतया नर्म ददातीति नर्मदा ताम् अनुगम्य हृष्टधी सन् क्वचिदेकान्ते रतिवना रतिम·

अये प्राप्नोमि । इह संसारे परया अन्यया आत्मनो योगं संबन्धं करोति यद् कर्म तत् किं एतव्द्यतिरिक्तं अस्ति यत्कर्मणे भजतीति ॥

योगमितो मधुरतया पौरोभाग्यं व्यनक्ति विषयेषु ।
धन्यः स एव मान्यः संसारेऽस्मिन्नसाधुताभिज्ञः ॥ १० ॥

योगमिति । [वै०—] यः मधुरतया मनोहरत्वेन अगं पर्वतं इत प्राप्तः स्मन् विषयेषु स्रगादिषु पौरोभाग्यं दोषैकदृक्त्वं व्यनक्ति प्रकटयति । मधुरत्वेन योगाभ्यासं इत प्राप्त इति वा । स एव धन्यः संसारेऽस्मिन् असाधुतामभिजानाति ।

[श्टं०—] य पौरो नागरिकः रतयानुरक्तया मधु गमितः प्रापितो विषयेषु भाग्यं व्यनक्ति स एव धन्यो मान्यश्च । संसारेऽस्मिन् साधुताभिज्ञो न मान्य इति ॥

आसाद्य सोमभुवमास्वहि यत्र नित्य
मङ्कुं प्रलोभयति सैकतमंशुकाभम् ।
तत्तत्र निर्वहति संप्रति नित्यकृत्य-
मेतस्य विस्मृतगृहस्य परानुभूत्या ॥ ११ ॥

आसाद्येति । [वै०—] सोमभुव नर्मदां आसाद्य आवां आस्वहि । यत्र नित्यं मङ्कुं अंशुकाभमुज्वलं सैकत प्रलोभयति । तस्माद्धेतोरावयोर्मध्ये एतस्य परानुभूत्या परब्रह्मानुभवेन विस्मृतगृहस्य नित्यकृत्यं तत्र निर्वहति ॥

[श्टं०—] त्रयाणां मध्ये द्वयोरेक प्रति वचनम्—उमा अतसी तत्सहितां भुवमासाद्यावामास्वहि । यत्र सा ज्ञाता स्त्री शुकाभ शुकदेवसमानमेकतममावयोर्मङ्कुं प्रलोभयति । तत्तस्माद्धेतोरेतस्य संप्रति नित्यकृत्य निर्वहति । परस्य अनुभूत्या अनुभवेन विस्मृतगृहस्य ॥

आसाद्य कृष्णपक्षानत्रसतः सर्वदाभीकान् ।
परयात्मनि रतचित्तान्विभाव्य तत्कर्म कुर्वतः क भयम् ॥ १२ ॥

आसाद्येति । [वै०—] अत्र संसारे कृष्णः पक्षो येषां तान् सर्वदा अभीकान् निर्भयान् सतः पुरुषान् आसाद्य उपगम्य परे आत्मनि रतचित्तान् । तत्कर्म तेषां कर्म कुर्वतः पुरुषस्य क भयम् ॥

[शृ०—] कृष्णपक्षान् प्राप्य सर्वदा सन्त्रस्ततोऽभीकान् कामुकान् परमान्यथा आत्मनि रतमनसो विभाव्य त्वमपि तत् कर्म कुरु। ततस्ते क भयम् ॥

असौ समरसाहसं वितनुतेऽग्रिमश्रेयसे
मुकुन्दममुनात्मनि स्थिरयितुं न किं वाञ्छति ।
अतः परतरं कुतः प्रतरणाय वारां निधे-
र्निदानमिह संसृतेः सुखसृतेश्च किं कारणम् ॥ १३ ॥

असाविति । [वै०—] असौ पुरुषोऽग्रिमश्रेयसे समरसाहसं वितनुते संमुखयुद्धेन तनुं त्यक्त्वा मुक्तो भवेयमिति इच्छति । अमुं मुकुन्दम् आत्मनि हृदये स्थिरयितुं किं न वाञ्छति । अग्रे स्पष्टम् ॥

[शृ०—] असौ स्त्री समो रसो यस्याः सा हसं हास्यं वितनुते अग्रिमश्रेयसे संभोगाय आत्मनि स्वशरीरे अमु मुरहित मुकुन्दम् अर्थात् कुन्दं स्थिरीकर्तुं किं न वाञ्छति । इव हासेन स्वदेहे कुन्दपुष्प स्थिरीकरोतीव । अतो हेतोः संसारसिन्धुतरणाय किं निदानं सुखमार्गस्य वा किं कारणमस्ति ॥

चिरमीक्षेमहिलास्यं मायाया दीर्घसीमनि स्वप्ने ।
यद्वासनया वासितमात्मानं वेद नापि वेदज्ञः ॥ १४ ॥

चिरमिति । [वै०—] दीर्घसीमनि स्वप्ने संसारे मायाया लास्यं नृत्यं चिरं वयमीक्षेमहि । वेदज्ञोऽपि यद्वासनया वासितमात्मानं न वेद ॥

[शृ०—] दीर्घसीमनि स्वप्ने चिरमनुवर्तमाने मायाया महिलायाः स्त्रिया आस्य मुखम् ईक्षे पश्यामि । यस्य मुखस्य वासनया वासितमात्मानम् अहं वेदज्ञोऽपि न वेद, इति विरहिणो वचनम् ॥

आसादितव्योऽस्ति करालकेशः सखेदयाहः समयोपकारी ।
तदुपनश्लोककथानुबन्धस्तावद्यथा स्यात्प्रयते तथाहम् ॥ १५ ॥

आसादीति । [वै०—] हे सखे, कराला भीषणाः केशा यस्मिन् दयार्हैः उपकारी समयो यार्थस्समयः मया आसादितव्योऽस्ति । तस्माद्धेतोरुत्तमश्लोकस्य कृष्णस्य कथानुबन्धः तावत्पर्यन्तं यथा स्यात्तथा प्रयते यत्नं करोमि॥

[शृ०—] सखेदया सदुःखया मया उपकारी करेण अलकेशः कुबेरः

[illegible]

[शृ०—] कृष्णपक्षान् प्राप्य सर्वदा अत्रसतोऽभीकान् कामुकान् परान्यथा आत्मनि स्वमनसो विभाव्य त्वमपि तत् कर्म कुरु। ततस्ते क भयम् ॥

असौ समरसाहसं वितनुतेऽग्रिमश्रेयसे
मुकुन्दममुमात्मनि स्थिरयितुं न किं वाञ्छति ।
अतः परतरं कुतः प्रतरणाय वारां निधे-
र्निदानमिह संसृतेः सुखसृतेश्च किं कारणम् ॥ १३ ॥

असाविति । [वै०—] असौ पुरुषोऽग्रिमश्रेयसे समरसाहसं वितनुते संमुखयुद्धेन तनुं त्यक्त्वा मुक्तो भवेयमिति इच्छति । अमुं मुकुन्दम् आत्मनि हृदये स्थिरयितुं किं न वाञ्छति । अग्रे स्पष्टम् ॥

[शृ०—] असौ स्त्री समो रसो यस्याः सा हसं हास्यं वितनुते अग्रिमश्रेयसे संभोगाय आत्मनि स्वशरीरे अमुं मुरहितं मुकुन्दम् अर्थात् कुन्दं स्थिरीकर्तुं किं न वाञ्छति । इयं हासेन स्वदेहे कुन्दपुष्पं स्थिरीकरोतीव । अतो हेतोः संसारसिन्धुतरणाय किं निदानं सुखमार्गस्य वा किं कारणमस्ति ॥

चिरमीक्षेमहि लास्यं मायाया दीर्घसीमनि स्वप्ने ।
यद्वासनया वासितमात्मानं वेद नापि वेदज्ञः ॥ १४ ॥

चिरमिति । [वै०—] दीर्घसीमनि स्वप्ने संसारे मायाया लास्यं नृत्यं चिरं वयमीक्षेमहि । वेदज्ञोऽपि यद्वासनया वासितमात्मानं न वेद ॥

[शृ०—] दीर्घसीमनि स्वप्ने चिरमनुवर्तमाने मायाया महिलायाः स्त्रिया आस्यं मुखम् ईक्षे पश्यामि । यस्य मुखस्य वासनया वासितमात्मानम् अहं वेदज्ञोऽपि न वेद, इति विरहिणो वचनम् ॥

आसादितव्योऽस्ति करालकेशः सखेदयार्हः समयोपकारी ।
तदुत्तमश्लोककथानुबन्धस्तावद्यथा स्यात्प्रयते तथाहम् ॥ १५ ॥

आसादीति । [वै०—] हे सखे, कराला भीषणाः केशा यस्मिन् दयार्हः उपकारी समयो वार्धक्यसमयः मया आसादितव्योऽस्ति । तस्माद्धेतोरुत्तमश्लोकस्य कृष्णस्य कथानुबन्धः तावत्पर्यन्तं यथा स्यात्तथा प्रयते यत्नं करोमि ॥

[शृ०—] सखेदया सदुःखया मया उपकारी करेण अलकेशः कुबेरः

अचिरादिति । [वै०—] अचिरात् परमात्मनि निष्ठा यतो भवति तदेव चतुरेण क्रियेत कामदमनमीश्वरमेकत्र कदाचित् कष्टेन रञ्जयन्तं धिक् ॥

[शृ०—] अचिरात् परा अन्या स्त्री यतो हेतो आत्मनिष्ठा स्ववशा भवति तदेव चतुरेण कर्म कार्यम् । एकदारमेकपत्नीकं क्लेशेन कामं अन्यां प्रत्युत्पन्नमपि दमयन्तम् आत्मानं जयन्तं धिक् ॥

स्फुटस्फुरणमानमा सबहुमानरोषस्थिति-
भवद्विषयवासना चलतया दुरुत्सारणा ।
प्रियाचरणभाग्यतो भवति सप्रसादोऽजित-
स्ततस्तदुपसेवनं तव सुखाय नान्याश्रयः ॥ १९ ॥

स्फुटेति । [वै०—] भवतो विषयवासना चलतया दुरुत्सारणा । कीदृशी । स्फुटस्फुरण मानम् यस्या सा । पुन । बहुमानेनाहंकारेण रोषेण च सहिता स्थितिर्यस्या सा । अजित कृष्ण प्रियस्य हितस्य आचरण तज्जन्य-भाग्यत पुण्यात् सप्रसाद प्रसन्नो भवति । अतस्तस्यैवोपसेवनं तव सुखाय स्यात्, अन्याश्रयो न हितायेति ॥

[शृ०—] हे चल चञ्चल, अन्यासक्ततया भवद्विषया वासना त्वदपराधाहित संस्कारो नापनेतुं शक्यते । कीदृशी । बहोर्मानस्य रोषस्य च स्थित्या सहिता । पुन । नसा नासिकया स्फुटा व्यक्ता स्फुरणमा स्फुरणलक्ष्मीर्यस्यां सा । यतो हेतो प्रियायाश्चरणौ भजते प्रियाचरणभाक् पुरुष. जित सन् सप्रसाद तत्प्रसादसहितो भवति । अन्यस्या आश्रयोऽन्योपाश्रयो वा न तव सुखायेति ॥

दृश्येतदेव रूपं सुकृतविपाकेन केन ते दृष्टम् ।
एतर्हि गर्हितं मे जन्म न तत्कर्हिचिद्यदालोचि ॥ २० ॥

दृश्येतेति । [वै०—] हे देव, तव रूपं पुण्यपरिपाकेण दृश्येत कर्हिचित् । अथवा केन ते रूपं दृष्टम्. न केनापि । यत् यतो हेतोस्तत्ते रूपं मया नालोचि मनसापि न शीलितम् । ततो मे जन्म एतर्हि इदानीं गर्हितम् ॥

[शृ०—] हे दृश्ये दर्शनार्हे, तदेव ते रूपं श्रुतपूर्वमद्भुतमिति एतर्हि-

अर्थाद्द्रव्यदाता अहो योग्य स पुरुष आस्वादितव्योऽस्मि। तादृस्रमेव उत्त श्लोककथानुबन्धे उत्तमयशःकथानुबन्धो यथा भवति पथा मने यत करोमि।

सेवाद्रियेत रत्यै पुंसः परमस्य यानवाचर्चा।
तस्मात्तदेकनिष्ठं चित्तं कृत्वा सुखं समासीत॥ १६॥

सेवेति। [वै०—] परमस्य पुंस कृष्णस्य या नवा चर्चा सैव तै प्रीतये आद्रियेत। अग्रे स्पष्टम्॥

[श्ट०—] यत सैव रत्यै रताय त्वाम् आद्रियेत। पर त्वस्य पुंसस्तै र्यानवाचा गमनवचनेन ऋचा ऋक्रूपया। मन्त्रयेत्यर्थ। तस्मिन् प्रे पिते सैवागमिष्यतीत्यर्थ। तस्मात्तन्यामेवैका निष्ठा यस्यैवंविध मनः कृत्वा सुखेनासीत॥

दृष्ट्वा सागरलङ्घनं कलयते रामायते श्लाघते
लोको यः स न वेदनामपरतः प्राप्नोति भीतिं यतः।
क स्यान्मे पुनरङ्गसगतिरिति ध्यायन्नय त्वादरा-
त्कोऽहं कुत्र कुत. कदा कथमिति स्मृत्या परित्यज्यते॥ १७॥

दृष्ट्वेति। [वै०—] यो लोक· दृष्ट्वा सागरस्य लङ्घनं कलयते कुर्वन् रामाय ते तुभ्य श्लाघते स्तुति करोति। स लोकः अपरतोऽन्यतो वेदनां दुःखं न प्राप्नोति भीति च यतो न प्राप्नोति। अतो हे राम, मम पुनरङ्ग संगतिः शरीरसंबन्ध क स्यादिति बुद्ध्या अयं लोक आदरात् त्वा त्वा ध्याय न् अहं क· कुत्रास्मि कुत· समागतोऽस्मि कदा कस्मिन् काले कथं केन प्रका· रेण, इति स्मृत्या परित्यज्यते॥

[श्ट०—] कस्यचन नष्टयति प्रति वचनम्—हे यते, सा रामा स्त्री दृष्ट्या दर्शनेन, वनं निविड गरल विष कलयते क्षिपति तद्गोचरो यो लोक श्लाघते स नामेति प्रसिद्धौ न जानाति किल। यत· परतः अग्रे भय दशमावस्थाप- र्यन्तं प्राप्नोति। तु पुनः अयं लोक आदरात् एतदङ्गसंगति. क स्यात्, इति ध्यायन् 'कोऽहं कुत्र' इत्यादिस्मृत्या परित्यज्यते॥

अचिरात्परात्मनिष्ठा भवति यतस्तत्क्रियेत चतुरेण।
क्लेशेन कामदमनं धिगेकदारञ्जयन्तमात्मानम्॥ १८॥

अर्थाद्[illegible] मोक्षः स पुनः आगामि[illegible]स्मि । [illegible]
श्लोककथानुरागो [illegible] कथानुरागो [illegible]

सेवाङ्गिनेत यो पुंसः परमस्य [illegible] ।
तस्मात्तदेकनिष्ठं चित्तं कृत्वा सुखं समासीत ॥ १६ ॥

सेवेति । [सं०—] [illegible] प्रीतये आलिङ्गेत । अर्थः स्पष्टम् ॥

[श०—] [illegible] आलिङ्गेत । [illegible] तेषां[illegible] । [illegible] । तस्मिन् [illegible] पिते संयोगमिच्छनीनाशं । तस्मात्तत्रामैकां निष्ठां [illegible] मनः [illegible] सुखेनासीत ॥

दृष्ट्वा नागरलङ्घनं कल्पयते रामागते श्लाघते
लोको यः स न वेदनामपरतः प्राप्नोति भीतिं यतः ।
क स्यान्मे पुनरङ्गसंगतिरिति ध्यायन्नयं त्वादरा-
त्कोऽहं कुत्र कुतः कदा कथमिति स्मृत्या परित्यज्यते ॥ १७ ॥

दृष्ट्वेति । [सं०—] यो लोकः दृष्ट्वा नागरस्य लङ्घनं कल्पयते कुर्वन् रामाय ते तुभ्य श्लाघते स्तुतिं करोति । स लोकः अपरतोऽन्यतो वेदनां दुःखं न प्राप्नोति भीतिं च यतो न प्राप्नोति । अतो हे राम, मम पुनरङ्गसंगतिः शरीरसंबन्धः क स्यादिति बुद्ध्या अयं लोकः आदरात् त्वां त्वां ध्यायन् अहं क कुत्रास्मि कुतः समागतोऽस्मि कदा कस्मिन् काले कथं केन प्रकारेण, इति स्मृत्या परित्यज्यते ॥

[श०—] कस्यचन नष्टयतिं प्रति वचनम्—हे यते, सा रामा स्त्री दृष्ट्वा दर्शनेन, घनं निबिडं गरलं विषं कल्पयते क्षिपति तद्गोचरो यो लोकः श्लाघने स्म नामेति प्रसिद्धौ न जानाति किल । यतः परतः अग्रे भयं [illegible] र्यन्तं प्राप्नोति । तु पुनः अयं लोकः आदरात् एतदङ्गसंगतिः क स्यात् ध्यायन् 'कोऽहं कुत्र' इत्यादिस्मृत्या परित्यज्यते ॥

अचिरात्परात्मनिष्ठा भवति यतस्तत्क्रियेत चतुरेण ।
क्लेशेन कामदमनं धिगेकदारञ्जयन्तमात्मानम् ॥

अचिरादिति । [वै०—] अचिरात् परमात्मनि निष्ठा यतो भवति तदेव चतुरेण क्रियेत कामदमनमीश्वरमेकदा कदाचित् कष्टेन रञ्जयन्तं धिक् ॥

[शृ०—] अचिरात यत्र अन्या स्त्री यतो हेतोः आत्मनिष्ठा स्ववशा भवति तदेव चतुरेण कर्म कार्यम् । एकदारमेकपत्नीकं क्लेशेन कामं अन्यां प्रत्युपलमपि रमयन्तम् आत्मानं जयन्त धिक् ॥

स्फुटस्फुरणमाननां सबहुमानरोषस्थिति-
र्भवद्विषयवासना चलतया दुरुत्सारणा ।
प्रियाचरणभाग्यतो भवति सप्रसादोऽजित-
स्ततस्तदुपसेवनं तव सुखाय नान्याश्रयः ॥ १९ ॥

स्फुटेति । [वै०—] भवतो विषयवासना चलतया दुरुत्सारणा । कीदृशी । स्फुटस्फुरणं माननं यस्या सा । पुनः । बहुमानेनाहंकारेण रोषेण च सहिता स्थितिर्यस्या सा । अजित कृष्ण प्रियस्य हितस्य आचरणं तज्जन्यभाग्यतः पुण्यात् सप्रसादः प्रसन्नो भवति । अतस्तस्यैवोपसेवनं तव सुखाय स्यात्, अन्याश्रयो न हितायेति ॥

[शृ०—] हे चल चञ्चल, अन्यासक्ततया भवद्विषया वासना त्वदपराधाहितः संस्कारो नापनेतुं शक्यते । कीदृशी । बहोर्मानस्य रोषस्य च स्थित्या सहिता । पुनः । नसा नासिकया स्फुटा व्यक्ता स्फुरणमा स्फुरणलक्ष्मीर्यस्या सा । यतो हेतो प्रियायाश्चरणौ भजते प्रियाचरणभाक् पुरुषः जित सन् सप्रसादः तत्प्रसादसहितो भवति । अन्यस्या आश्रयोऽन्योपाश्रयो वा न तव सुखायेति ॥

दृश्येतदेव रूपं सुकृतविपाकेन केन ते दृष्टम् ।
एतर्हि गर्हितं मे जन्म न तत्कर्हिचिचदालोचि ॥ २[illegible] ॥

दृश्येतेति । [वै०—] हे देव, तव रूपं पुण्यपरिपाकेण दृश्ये[illegible] कर्हिचित् । अथवा केन ते रूपं दृष्टम्, न केनापि । यत् यतो हेतोस्तत्[illegible] मया नालोचि मनसापि न शीलितम् । ततो मे जन्म एतर्हि इदानीं ग[illegible]तम् ॥

[शृ०—] हे दृश्ये दर्शनार्हे, तदेव ते रूपं श्रुतपूर्वमनुवमि[illegible]ि,तर्हि-

[illegible] केन [illegible] । [illegible] ॥

[illegible] जितः [illegible]

[illegible] प्रयत्नं कुरु ।

[illegible] श्रुतिशिर [illegible]-

[illegible] ॥ २१ ॥

[illegible] । [वै०—] [illegible] जितो मनोजवो [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] प्रतिकृतो प्रतीकारे प्रयत्नं कुरु । किं [illegible] — [illegible] श्रुतिशिरसा वेदान्तानां [illegible] [illegible] ॥

[शृ०—] जितो मनोज कामो येन । हे यते, [illegible] संग्रामात् [illegible] प्रतीहारति [illegible] । [illegible] [illegible] रणप्रतिकृतौ कामरण [illegible] प्रतीकारस्तत्र प्रयत्नं कुरु । यतो [illegible] अनुभवविराम भवे[illegible] परिहासोक्तिः ॥

साधोरजनिमहेशं किमुपर्यासीन्न तेऽतिभावयतः ।

प्रायो मयोपदिष्टो विनैव कष्टं स्वयं सुखं लभते ॥ २२ ॥

प्रायो इति । [वै०—] महेशमीश्वरम् अतिभावयत अत्यन्तं चिन्तयत. साधोस्ते किं नाजनि किम् उपरि नासीत्, किं न जात ज्ञानादिक किमुत्कृष्टं पदं नाभूत् । अग्रे स्पष्टम् ॥

[शृ०—] रजनिमहे रात्र्युत्सवेऽध स्थिता मा शं सुखविशेषम् अतिभावयतस्ते उपरि किं नासीत्, अपि त्वासीदेव । प्रायो मदुपदेशेन स्वयं कष्टं विनैव सुखं सुहृल्लभत इति ॥

प्रसादसुकुमारताविजितसान्द्रचान्द्रप्रभा

रसोत्तरतरस्फुरन्मधुरवृत्तवर्णोत्तमा ।

[illegible]निर्भराणि [illegible]

[illegible] कृतार्थयन्ति [illegible] ॥ २३ ॥

[illegible] । [व्या०—] [illegible] प्रति [illegible]—[illegible] भवति । ततो [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]—[illegible] [illegible] प्रभा यया । अतिशयेन [illegible] [illegible] [illegible] वर्णोत्सा [illegible] [illegible] पदे [illegible] [illegible] सा [illegible] ॥

[अ०—] हे मित्र, [illegible] कामस्य या शान्तिः शरीरशोभा ते भवति । ततो [illegible] जगमात् स्वच्छया स्वं जानन्या कृतार्थयति । कीदृशी शान्तिः । प्रसादेन सुप्रसादेन सुकुमारत्वेन च विजिता मान्द्य चान्द्री प्रभा यया । पुनः । स्मोनता भूलोकातिगा अतिशयेन स्मोततानि स्फुरन्ति मधुराणि वृत्तानि चरितानि यणोत्तमो गौरिमा यस्यां सा । पुनः । सती अस्खलिता पदे स्थाने स्वच्छक्षणे स्थितिर्यस्या ॥

आसाद्यते कथं वा शौर्याश्रयणे न गौरवध्वंसः ।

तत्तत्र दत्तचित्तश्चित्तजसंतापभाजनं न जनः ॥ २४ ॥

आसेति । [वे०—] शौरे कृष्णस्य आश्रयणे कथं वा गौरवध्वंसः आसाद्यते । तत् तत्र दत्तचित्तो जनश्चित्तोत्थसंतापभाजनं न स्यात् ॥

[अ०—] गौर्या वध्वा असः स्कन्धः शौर्याश्रयणे शूरतावलम्बने सति कथं वा नासाद्यते न प्राप्यते । तस्मात् तत्र नाट्ये दत्तचित्तश्चित्तजेन कामेन यः संतापस्तद्भाजनं जनो न स्यात् ॥

प्राप्तः काञ्चनसंपदा विपुलयाहंभावसीमामिमां

को जानाति जनोमनागपिहितो मायामयोग्राधिना ।

एतच्चित्तफलं मनुष्यजनुषो यत्प्रेम रामाश्रितं

किंचोरस्थलशायिनः कुशलतो याता निशा हैमनी ॥ २५ ॥

प्राप्त इति [वे०—] विपुलया संपदा कांचन अनिर्वचनीयाम् अहंभावसीमां प्राप्तः मायामयेन उग्राधिना अमनाक् अधिकम् अपिहित आच्छादितः

[illegible] ॥

[भा०—] [illegible] ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ २६ ॥

कार्येति । [वै०—] [illegible] ॥

[भा०—] [illegible] ॥

न कर्म गमाहिक कृत मया न चानिरम्भायन्तवर्णनं श्रुतम् ।
तृथैव पूर्वे ममय समापितो न चेदिद किं नु कृत किमु श्रुतम् ॥२७॥

नेति । [वै०—] [illegible] कर्म न कृतम् । न [illegible] वर्णनं [illegible] श्रुतम् । तत पूर्वे समयो तृथैव समापितः । इद [illegible] न कृतं चेत् किं कृतम्, किं नु श्रुतम् ॥

[भा०—] राजा की तरह आहिक कर्म किमपि मया न कृतम् । रात्रि वचने रम्भाया स्तस्य वर्णन न श्रुतम् । तत पूर्वे समयः तारुण्यमा कर्म तृथैव समापित. । इदं कर्मद्वयं चेन्न कृतम्, तदा किं कृतम्, किं श्रुतम् ॥

स्पृशति स्वरूपमुग्धं शश्वदसत्यद्वितीयभावेन ।
भ्रमयति विकलयतीदं दृश्यजनमात्ममायया कलितम् ॥२८॥

स्पृशतीति । [वै०—] इदं दृश्य विश्व स्वरूपे परमात्मभावे मुग्ध जन श्वन्निरन्तरम् असत्यो यो द्वितीयभावस्तेन स्पृशति । यत आत्मन एव मायया कलितम् । ततो जनं भ्रमयति भ्रान्तं करोति विकलयति च ॥

[illegible] ।

[श्र० —] [illegible] ॥

कार्यं [illegible] परं [illegible] ।

[illegible] प्रेमलक्षण [illegible] ॥ २६ ॥

कार्येति । [वै० —] [illegible] ॥

[श्र० —] [illegible] अनुसरणात् परं [illegible] । अतोऽनुदिन [illegible] प्रेमलक्षणं [illegible] ॥

न कर्म गमाभिक्रू कृत मया न वाग्निम्भाग्नवर्णनं श्रुतम् ।
वृथैव पूर्वं समय. ममापितो न वेद्मि किं नु कृतं किंमु श्रुतम् ॥२७

नेति । [वै० —] रामस्य प्राभिकृत कर्म न कृतम् । न वा भारतस्य वर्णन चिरं श्रुतम् । तत पूर्वं. समयो वृथैव समापितः । इद कार्यं कृत चेत् कि कृतम्, किं नु श्रुतम् ॥

[श्र० —] राम स्त्री तत्प्रासिकर कर्म किमपि मया न कृतम् । वर्णने रम्भाया रतस्य वर्णनं न श्रुतम् । तत पूर्वं समयः तारुण्यरूपः वृथैव समापित । इद कर्मद्वय चेन्न कृतम्, तदा किं कृतम्, किं श्रुतम् ॥

स्पृशति स्वरूपमुग्धं शश्वदसत्यद्वितीयभावेन ।
भ्रमयति विकल्पयतीदं दृश्यजनमात्ममायया कलितम् ॥२८

स्पृशतीति । [वै० —] इदं दृश्य विश्वं स्वरूपे परमात्मभावे मुग्धं ज [illegible] असत्यो यो द्वितीयभावस्तेन स्पृशति । यत आत्मन एव मा [illegible] कलिपतम् । ततो जनं भ्रमयति भ्रान्तं करोति विकल्पयति च ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

यद्[illegible] मार[illegible] [illegible] ।

हृदय[illegible] गोपतनु[illegible] [illegible] ॥ ३८ ॥

यदिति । [पं०—] हे रमण, गौराङ्ग[illegible] [illegible] [illegible] मामम् । [illegible] गोपतनु[illegible] [illegible] मे हृदयं हरति ॥

[अ०—] असौ गोपतनुर्गौरकान्त्या [illegible] [illegible] कालिमया [illegible] विधया नन्दा देहेन मे हृदयं हरति । [illegible] प्रेमतः [illegible] यद्यपि तारुण्ये [illegible] [illegible] ॥

सदातिकलुषाशया भवसमुद्रवत्सद्गति-

प्रसिद्धनरकासिता कथमनेनसा गम्यते ।

क्व सिध्यति समीहितं फलमनन्तचर्चामुचा-
मतोऽजितविचारणापरमनोभिरानन्द्यते ॥ ३९ ॥

सदेति । [वै०—] अनेनसा निष्पापेन पुरुषेण भवे समुद्भवतां जन्मिना पद्धतिर्मार्गः कथं गम्यते । कीदृशी । सदा अनिकलुष आशयो यस्यां सा । तथा पुनः प्रसिद्धा नरका कुम्भीपाकादयो यस्या सा । अमिता अपरिच्छिन्ना । अनन्तस्य कृष्णस्य चर्चां मुञ्चन्तीति ते तथा तेषां समीहितमभीष्टं फलं क्व सिध्यति, न क्वापि । अतोऽजितस्य विष्णोर्विचारणायां परा निष्ठा यस्यैवंविधं मनो येषा तैरानन्द्यते ॥

[शृ०—] सा स्त्री अनेन कथं गम्यते, यतः सा प्रसिद्धैर्नरैः प्रभुभिः कामिता वाञ्छिता । अथ च सदा अतिकलुषाशया भवे संसारे समुत्सु सानन्देषु भवन्ती पदाहतिर्यस्या सानन्दानपि पदा हन्तीत्यतिदुर्लभा अनन्ता अपरिमिता चर्चा योषिद्विषया तन्मुचा क्व समीहितं सिध्यति । अतः अजितं विचारणापरं मनो येस्तैरानन्द्यते ॥

संसारिणापि सुलभं शश्वद्रामाश्रयेण नित्यसुखम् ।
अच्युतरसेन सद्यःफलवत्कालत्रयोगतः क्व भयम् ॥ ४० ॥

नन्विति । [वै०—] रामस्याश्रयेण संसारिणापि नित्यसुखं महानन्दः सुलभमेव । अच्युतरसेन विष्णुविषयप्रेम्णा सद्य फलवत् कालत्रयं यस्य स पुमान् क्व भयं गतः ॥

[शृ०—] रामाया आश्रयेण शश्वत्संसारिणापि दैनदिनं सुखं सुलभम् । अच्युतोऽस्खलितो यो रसस्तेन सद्य फलवान् य कालत्रयोगिसम्बन्धी योगस्ततः क्व भयं कामादेरिति शेषः ॥

प्रमदाय निरत्ययाय पुनः मिलिताष्टाङ्गविधिः समाधियोगः ।
अनुकूलकलत्रकोटिकण्ठग्रहणेनापि कुतः सुखं तथा स्यात् ॥ ४१ ॥

प्रमेति । [वै०—] मिलितः अष्टानामङ्गानां यमादीनां विधिर्यैरेवंविधः समाधियोगो निरत्ययाय सुखाय महानन्दाय भवति । अनुकूलानां कलत्राणां या कोटिस्तत्कण्ठग्रहणेनापि तथा सुखं कुतः स्यात् ॥

[शृ०—] सम समानं आधिर्यस्यास्तस्याः परस्त्रिया योगः सम्बन्धो

मिलितोऽष्टानामङ्गानां त्रिभिर्योगविशेषो यत्र एतादृशो नियमो मुख्यो भवति। अग्रे स्पष्टम्॥

पदयुगलं पद्मदृशो हृद्यारोपयति यः स्मरतिरागमे।

स कथं स्वर्गसुखान्यपि धन्यो मन्येत न तृणेभ्यः॥ ४२॥

पदेति। [वै०—] पद्मदृशः पुण्डरीकाक्षस्य पदयुगलं यो हृद्यारोपयति, समये चरमावस्थायां स्मरति च, स धन्यः स्वर्गापवर्गसुखान्यपि तृणेभ्यो न मन्येत॥

[शृ०—] यः पुरुषः पद्माक्ष्याश्चरणद्वयं रतिसमये हृद्यारोपयति स। अग्रे स्पष्टम्॥

मधुरिपुमधरं शिवं वरेण्यं वदति जनो विदिततदीयतत्त्वः।

तदहमिह महानुरागभूमावहरहरस्मि रहस्युदीततृष्णः॥ ४३॥

मधिवति। [वै०—] अविदितमज्ञातमेतदीयं विष्णुसंबन्धि तत्त्वं येन एवंविधः शैवो जनो मधुरिपुम् अधरमपकृष्टं शिवं तु वरेण्यं श्रेष्ठं वदति॥ यद्वा विदितशिवतत्त्वः शैवो जनो मधुरिपुमधरं शिवं वरेण्यं वदति। तत्स्मादहमिह मधुरिपौ शिवे वा महानुरागस्थाने उत्पन्नतृष्णोऽस्मि एकान्ते तद्ध्यानतृष्णोऽस्मि॥

[शृ०—] विदितमेतदीयम् अधरसंबन्धि तत्त्वमत्यन्तमधुरस्वरूपं येन सः अधरं मधुनो रिपुं वदति। शिवं मङ्गलरूपं वरेण्यं श्रेष्ठं वदति। तदहमिहाधरे आरुण्यस्य प्रेम्णो वा भूमौ उत्पन्नतृष्णोऽस्मि॥

परपुरुषजीवनार्यासङ्गोऽत्रसतां मिलत्यसत्त्यागात्।

तस्मादपहाय भयं तदासये तत्परः प्रवर्तेत॥ ४४॥

परेति। [वै०—] अत्र संसारे परः पुरुषः परमेश्वर एव जीवनं येषां तेषामार्याणां सतामासङ्गः असतां खलानां त्यागान्मिलति। अग्रे स्पष्टम्॥

[शृ०—] अत्रसतां त्रासमकुर्वतां पुरुषाणाम् असत्त्यागात्सद्व्ययात्परे पुरुषे जीवो यस्यास्तस्या नार्याः सङ्गो मिलति। अग्रे स्पष्टम्॥

साकं मनोभवमदेन भजेत कश्च

लक्ष्म्या बलेन यदि कोऽपि लभेत तत्त्वम्।

प्राप्तैवेति। [वै०—] मामानि गायतानेन मामगेन निर्वृतिश्री. सुखसं- पत् प्राप्तैव। तस्मात्कृष्णपक्षान्येग्रहकारस्य भजने हेतुर्गानमेव अग्नी हुरिकेति मन्ये॥

[शृ०—] गायतानेन निर्वृतिश्री. सुखसंपद्रूपा निर्गनाद्गृनिर्गवगुण्ठना- द्यावरणशोभा वा यस्याः मा मत्य प्राप्तैवामानि। अग्रे स्पष्टम्॥

गृहमधममुपेक्ष्यं कृष्णपक्षातिरागै-

रविधुवनमुपेयं सद्भिरादौ निसर्गात्।

क इह गतिमितोऽन्या वक्तु कामातुराणां

तदहमुपदिशामि श्रेयसे भूयसे यत्॥ ४९॥

गृहेति। [वै०—] कृष्णः पक्षो येषां तेषु अतिरागैर्वैष्णवपक्षपातिभिः गृहम् अधममित्युपेक्ष्यम् सद्भिरादौ निसर्गात्स्वभावात् अविधु चन्द्राद्युद्दीपन- रहितं वनम् उपेयं गन्तव्यम्। कामैरभिलाषैरातुराणां क्लेशभाजाम् इतोऽन्या गतिं को वक्तु। अहं तु यद्भूयसे श्रेयसे तद्ब्रवीमि॥

[शृ०—] कृष्णपक्षे अधिकरागैः सद्भिरधमं स्वायत्तं गृहं कलत्रमुपे- क्ष्यम्। विगतो धुर्यत्र तद्विधु, न विधु अविधु, धुम्नहितं वनं धुवनम्. आदौ निसर्गात् नेर्वर्णस्य सर्गात्सृष्टे. निधुवनं भवति तदुपेयं प्राप्तव्यम्। अन्यत्रेति शेष.। इतोऽन्यां कामातुराणां गतिं क इह कृष्णपक्षे वक्तु। अहं तु भूयः श्रेयोहेतुमुपदिशामि॥

त्यक्तान्यविषयवृत्तिर्ध्यायति सारं श्रुतं मतं पुरुषम्।

तदसौ कथं न विन्देत्परमानन्दं प्रयत्नपरचेताः॥ ५०॥

त्यक्तेति। [वै०—] असौ पुरुषस्त्यक्तान्यविषयवृत्तिः सन् श्रुतं श्रु- तिवाक्येभ्यो मतमुपपत्तिभिः सारं सारभूतं पुरुषं परमात्मानं ध्यायति। अग्रे स्पष्टम्॥

[शृ०—] सा स्त्री त्यक्तान्यविषया वृत्तिर्यया सा श्रुतं दूत्यादिमुखेन मतमभीष्टं पुरुषं ध्यायति। अरं शीघ्रं तत्तस्मादसौ पुरुषस्तस्याः संमतः कथं परमानन्दं न विन्देत्॥

गाङ्गेयमुख्यमिततुङ्गसमस्तनीति-

गुप्तापि विश्रुतकथाभरणाचितापि।

अत्येति कामरणवेगमियं तनुस्त-

दस्यामहोरुचिरभाग्यजनादितः स्यात् ॥ ५१ ॥

गाङ्गेति । [वै०—] गाङ्गेयमुख्यैर्भीष्मप्रभृतिभिर्मिता या तुङ्गा समस्ता नीतिस्तया गुप्तापि रक्षितापि विश्रुता प्रसिद्धा या कथा कीर्तिस्तद्रूपाभरणम्हितापि का तनुः किं राजादिशरीरं मरणवेगमत्येति अतिक्रामति । अपि तु न । तत्तस्मादस्यां तनौ इतोऽस्मादभाग्यजनाद्रुचिः स्यान्न भाग्यवतः ॥

[शृ०—] तनुः कृशाङ्गीय कामरणे कन्दर्पयुद्धे वेगमतिक्रामति लघुदेहत्वेन विपरीतरतेऽतिवेगवतीत्यर्थः । तस्मादस्या मह उत्सवो रुचिरभाग्यादितो नतु(?)क्षणाज्जनात्स्यात् । यद्वा अस्या महतोरुवोंश्चिरं बहुकालं भजते महोरुचिरभाक् यजनादितः पुण्यात्स्यात् ॥

अतिविशदानन्तपदप्रवृत्तदृष्टिर्न मधुरवीक्षणतः ।

तुष्यत्यञ्चितुकामः प्रातस्तनकमलमुकुलवीक्षणतः ॥ ५२ ॥

अतीति । [वै०—] मधुरवीक्षणतो वसन्तादित्यदर्शनादतिविशदेऽतिनिर्मलेऽनन्तस्य विष्णोः पदे चरणे प्रवृत्तदृष्टिः कः पुरुषोऽञ्चितुकामोऽर्चनं कर्तुकामः प्रातस्तनानां प्रातःकालिकानां कमलमुकुलानां दर्शनान्न तुष्यति ॥

[शृ०—] वसन्तादित्यदर्शनादतिनिर्मले आकाशस्थाने दत्तदृष्टिः प्रातरञ्चितुकामो यातुकामः कः कामी स्तनकमलमुकुलयोर्दर्शनेन न तुष्यति ॥

इह यादववंशकृष्णवर्त्मानुगतिः साङ्गतया मयान्वभावि ।

अधुना तदवाप्तिचेतसे मे मधुराकामधुरापि रोचते किम् ॥ ५३ ॥

इहेति । [वै०—] इह लता ननाजे(?) यादववंशो यः कृष्णस्तस्य यद्वर्त्म मार्गस्तदनुगतिः साङ्गत्वेन मयान्वभावि । इदानीं तत्प्राप्तिचित्ताय मे मधुरा कामस्य धूः किं रोचते । अपि तु न ॥

[शृ०—] अत्र हे. दवेऽरण्ये वेणुघर्षणजन्यो यः कृष्णवर्त्मा वह्निस्तदनुगतिर्या तत्र निपातरूपा सा तया मया चान्वभावि अनुभूता । अधुना तत्प्राप्तिमनसेऽपि मे मधुरापि मधुराका वसन्तपूर्णिमा न रोचते ॥

---

१ आदर्शपुस्तकेऽस्य श्लोकोत्तरार्धस्य शृङ्गारपक्षे टीका त्रुटितास्ति.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

गोचरत्वं कथं गच्छति ॥

चक्षुरपाङ्गाहितदक्षिणतःश्यामतीगमङ्गमित ते ।

ननु भाविनीविमुक्तौ विचिकित्सा केन हेतुनेदानीम ॥ ६६

चक्षुरिति । [ज०—] हे मनि, तव चक्षुरपाङ्गयाग[illegible]

न्याहित शिव परस्यनीति तथा चेतश्च ते ईशमङ्गन रमिन चरनि । ननु [illegible]

न हेतुना ते विमुक्तौ विचिकित्सा संशय भाविनी ॥

[म०—] अपाङ्गयोर्नेत्रान्तयोराहिता दृष्टिर्गतंविधं ते चक्षुर्[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] कुरु नेत्रोद्भूतिनिधी [illegible] ॥ ७१ ॥

[illegible] लोक[illegible] मानधनी [illegible] । [illegible] प्रमाणे [illegible] । [illegible] कुरु ॥

[हि०—] हे भवति, [illegible] मम [illegible] येन अलौकिकी लोकमर्यादोल्लङ्घिनी मानधनी [illegible] न युक्ता । अत्र परोक्ष मान करोति । [illegible] । [illegible] स्याद् हे [illegible], [illegible] । [illegible] ॥

सहचर मम भालतले विधिना लिखितास्ति चित्ररचनेयम् ।
यामेनवरतमहिता मनोरथातिक्रमेण सजाता ॥ ७२ ॥

सहेति । [वै०—] हे सहचर मित्र, मम भालतले ललाटपट्टे इयमेवं चित्रा अद्भुता रचना लिखितास्ति । या मे मनोरथानामतिक्रमेण नैष्फ-

[illegible]

[[illegible]] [illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ ७५ ॥

[illegible] । [वै० —] [illegible] ॥

[अ० —] [illegible] ॥

दृष्टा मनो हरति या सायोध्यारामवसतिगकलिता ।
तस्मादधिवसतैना नित्यानन्दो मयानुभूयेत ॥ ७६ ॥

दृष्टेति । [वै० —] स्पष्टम् ॥

[अ० —] आरामे उपवने वसति स्थितिर्यस्याः दृष्टा सती मनो हरति या सा मयायोधि योधिता निष्ठुररतेन नोधिता । तस्मादेनाम् अधिवसता मया नित्यमानन्दः प्रात्यहिक प्रमोदोऽनुभूयेत ॥

विशिष्टा नवायौवनश्रीस्तदस्यामवाप्या कथं सौमनस्यादिवृद्धिः ।
वागर्हणा यादवीया ततो वारिणेवास्तु पूजा तदीया ॥७७॥

[illegible] ॥

[illegible] ॥८०॥

[illegible] ॥

[श्र० —] [illegible] ॥

चिरप्रेमस्तेमस्थगितहृदये पद्मनयने
समानारम्भेऽस्मिन्भवति न मयागोपि किमपि ।
उदस्राक्षी रागं नयसि दृशमेनां न यदि मां
हृदा वाचा श्रीमत्यचलनमिदं तत्त्वमुदितम् ॥ ८१ ॥

[illegible] । [वै० —] पद्मनयने कृष्णे चिर प्रेमस्तेम्ना स्थगित हृद-
[illegible]अये मित्र, समान आरम्भ उद्यमो यस्मिन्निधे भवति अस्मिन् त्वयि
[illegible] विष्णुभक्ते मया किमपि न अगोपि गुप्तम् । त्वं रागमनुरागं
उदस्राक्षीरुत्सृष्टवान् । दृशं दृष्टिं नयसि प्रापयसि । आन्तर रागं दृष्टौ
। यदि पुनः सरागां दृष्टिं मां नयसि प्रापयसि अनुरक्तो मां पश्यसि
वाचा श्रीमति वासुदेवे अचलनमिदमेव तत्त्वमुदितमुक्तम् ॥
[illegible]० —] चिरप्रेमस्थित्या छादितहृदये पद्माक्षि हे भवति, अस्मिन्नेवं-

विधे मानसहिते आरम्भे किमपि आगोऽपराधो न यदि उदस्ते अक्षिणी यस्याः एवंविधा त्वं दृश रागं नयसि एनां दृशं रक्तां मां नयसि तदा इन्द्रा वाचा श्रीमत्यां त्वयि अचलमिदं मया तत्त्वमुदितमुक्तम् ॥

स्तम्भितमनोभवमदो धन्यो भजते सनर्मदारोधः ।
नित्यं तपस्यतो निशि किं नानन्दाद्वयानुभूतिः स्यात् ॥ ८२ ॥

स्तम्भितेति । [वै०—] स्तम्भिता मनोभवाश्चित्तजा मदा विद्यादिजन्या येनैवंविधो धन्यः स नर्मदाया रोधस्तटं भजते । निशि नित्यं तपस्यतोऽस्य किमानन्दाद्वयानुभूतिर्न स्यात् ॥

[शृ०—] स्तम्भितो मनोभवमदो वीर्यं येन सनर्मदारो नर्मसहितस्त्रीको धन्यः पुरुषोऽधो भजते । अतस्तपसि माघे आनन्दाद्वयस्यानुभूतिः किं न स्यात् ॥

सप्तसामनुत ईश्वरो भवान्किं ददाति न वृथा विलम्बते ।
तत्त्वदीयभजनं हिताय न स्वान्ययत्वमिह न प्रकाशय ॥ ८३ ॥

सप्तेति । [वै०—] सप्तभिः सामभिः स्तुतो भवान् ईश्वरो नियन्ता किं स्वभजनं न ददाति वृथैव विलम्बते तत्त्वदीयभजनं नोऽस्माकं हिताय । इह स्वान्ययत्वं न प्रकाशय अव्ययत्व शब्दच्छलात्कार्पण्यं न प्रकाशय । भजनं देहीति ॥

[शृ०—] कामपि द्रव्यदानेनाभिलष्यन्तं प्रति वचनम्—सा सप्तमनुते । भवान् ईश्वरो धनाढ्यः । अत स्तापि न ददाति किं वृथा विलम्बते । किं तत्त्वेत्याह—तस्मात्त्वदीयभजनं तत्त्वदीयभजनं नो हिताय इह स्वान्ययत्व कार्पण्यं न प्रकटय ॥

रम्भास्फुटोपमानामुत्क्षेपस्पष्टमूलवरदोषान् ।
करजानुशीलितानां हरिणाक्षीणां स्मराद्यबाणभुजान् ॥ ८४ ॥

रम्भेति । [वै०—] हे सखे, अद्य त्वं बाणस्य बाणासुरस्य भुजां स्मर । आर्षवचनम् । अवशिष्टद्वयातिरिक्तबाहून्स्मरेत्यर्थः । कीदृशीम् । रम्भाया कदल्या स्फुटा उपमा यस्मात्ताम् । पुनः । उत्क्षेपे दर्पणोर्ध्वक्षेपे स्पष्ट मूलं वरो महेश्वर एव दोषो यस्यास्ताम् । पुनः । करश्च जानु च तच्छीलि तानं दीर्घता यस्याः । पुनः । हरिणा कृष्णेन क्षीणाम् ॥

[श्ले०—] हे सखे, हरिणाक्षीणां मृगदृशां स्मर। कीदृशीनाम्। स्मरो बाणोऽर्थात्स्मरस्य तं भुञ्जत इति आशुगाणभुजस्तासाम्। रम्भायाः कदली-विशेषस्य स्फुटोपमा यासु। पुनः। उत्क्षेपे स्पष्टमूला वराः श्रेष्ठा दोषो बाहवो यासाम्। करजैर्नखैरनुशीलितानाम्॥

नवोन्नतपयोधरस्फुटतराम्बराभ्यन्तर-
श्रिया हृदयहारितां वहति नीलिमोत्कर्षतः।
स्मराहितगलप्रभातिशयशालिनि श्रीधरे
मनो मम किरीटिनः कपटमानवेश्यालके॥ ८५॥

नवेति। [वै०—] मम मनः किरीटिनोऽर्जुनस्य श्यालके कृष्णे वर्तते। किंभूते। कपटमानवे स्मरस्याहितो भवत्तस्य या गलप्रभा तच्छालिनि। श्रीधरे नीलिम्न उत्कर्षतोऽतिशयात् नवा उन्नता ये पयोधरा मेघास्तैः स्फुटं यदम्बरस्याभ्यन्तरं तस्य श्रिया हृदयहारितां मनोहरत्वं वहति दधाने॥

[श्ले०—] किरीटिनः किरीटयुक्तस्य मम मुकुटवर्धनस्यापि मनः नृप्य-माना या वेश्या तस्या अलके चूर्णकुन्तले वर्तते। किंभूते। नवयोरुन्नतयोः पयोधरयोः स्फुटतरं यदम्बरं सूक्ष्मं वस्त्रं तस्याभ्यन्तरे या श्रीस्तया नीलि-मोत्कर्षतो हृदयहारितां वहति। स्मरेण कामेन आहितो यो गले प्रभातिश-यस्तच्छालिनि तत श्रीधरे शोभां वहति॥

कलयसि वयस्यकस्मात्त्वं रुचिरम्भारतीशास्त्रम्।
अत्रोक्तिप्रत्युक्तौ कलय मिथो भूरिशस्त्रपातरणम्॥ ८६॥

कलेति। [वै०—] हे वयस्य, त्वं भारती सरस्वत्येव। कस्मात्। शास्त्रं चिरं मीमांसादिकं कलयसि। अत्र शास्त्रे मिथः परस्परम् उक्तिप्रत्युक्तौ ... शस्त्रपातो यत्रैवंविधं रणं युद्धं कलय जानीहि॥

[श्ले०—] वयसि तारुण्येऽकस्माद् रुचौ कान्तौ लावण्ये रम्भा रम्भे-। रतीशस्य कामस्यास्त्रं कलयसि तद्गोचरीभवसि। अत्र मिथः एकान्ते त्वम् प्रत्युक्तावुत्तरवचने भूरिशः त्रपाया लज्जायास्तरणं विजयं कलय ... दृष्टां देहि॥

नासंन्यासितया मयानवरतानन्दस्तथैवाप्यते
तन्मे नाद्य वयस्य निश्चलतया चेतोन्यदाकाङ्क्षति ।
तामासाद्य सदा हिमर्तुमनसोनेहा वृथा यास्यति
श्रेयः स्यादथवेत एव कलितादाकृष्टपद्माकरात् ॥ ८७ ॥

नेति । [वै०—] हे वयस्य, असंन्यासितया तथैव यथा पूर्वं गार्हस्थ्येनैव अनवरतानन्दो न प्राप्यते तत्तस्मान्मे चेतो निश्चलतया अन्यदाकाङ्क्षति । तामसंन्यासितामासाद्य हि निश्चयेन मर्तुमनसो मर्तुकामस्य संसारिदुःखासहिष्णोरनेहा समयो वृथा यास्यति । अपुरुषार्थत्वेनैव । अथवा इत एव असंन्यासिताया एव आकृष्ट पद्माया लक्ष्म्याः करो येन तस्मात्कृष्णात्कलिताच्चिन्तितात् श्रेयो मोक्षलक्षण संपत्स्यते ॥

[शृं०—] मया संन्यासितया तन्मसानेन ब्रह्मचर्येण तथैवोद्यमं विनापि नवरतजन्यो य आनन्द स न प्राप्यते । तत्तस्मान्मे चेतो निश्चलतया नवरतैकनिष्ठतया अन्यत् किमप्याद्यवयसि नवयौवने नाकाङ्क्षति । अथवा तां स्त्रिय कथंचिदासाद्य लब्ध्वा सदा सर्वदा हिमर्तौ शीतकाले मनो यस्य तत्र दत्तचित्तस्य ईहा स्पृहा न वृथा यास्यति । आकृष्ट पद्मानामाकरो येन तस्मात्कलिताच्चिन्तिताद्धिमर्तोरेव श्रेय स्यात् । सम्भोगपर्याप्तरात्रित्वादिति भावः ॥

सहजौ यौवनवृत्ती सार्वदिकासक्तिशालिनौ हृद्यौ ।
हृदि तौ निरुध्य दधतः कथमात्मभुवोऽपि सभवति भीतिः ॥८८॥

सहेति । [वै०—] देवकीगर्भस्यैवाकर्षणेन संकर्षणोत्पत्ते सहजावेकोदरौ यौ यद्वा कृष्णौ एकचरभागजन्य येन सहजौ रामलक्ष्मणौ वा वनवृत्ती वृन्दावनदण्डकारण्यवासिनौ । सार्वदिकी यासक्तिरेकत्र वासस्तच्छालिनौ । हृद्यौ मनोहरौ तौ हृदि निरुध्य दधत आत्मभुवो ब्रह्मणोऽपि कथ भीति संभवति ॥

[शृं०—] यौ हृद्यौ हृदयोद्भवौ । सहजौ युगपदुत्पन्नौ । यौवने वृत्तिर्ययो । सार्वदिकी निरन्तरा यासक्तिस्तच्छालिनौ तौ स्तनौ हृदि निरुध्य दधत पुरुषस्य आत्मभुवोऽपि कामादपि भी कथ संभवतीति ॥

विषयाद्यविपक्तमानसाना बहुशोभाविरहोऽपि न. सुखाय ।
परिहृत्य तदन्यदत्र कृत्य कृतरामोरुपदस्मृतिः कृती स्यात् ॥ ८९ ॥

अत्यन्तं दीप्रः प्रकाशमानो गुणानां सत्त्वादीनां प्रपञ्चो यत्र त्रिगुणात्ममायाप्र- पञ्चोपादानं साक्षि प्रमाणं यत्र तत्साक्षिप्रमाणकं स्वप्रकाशचैतन्यमेव यत्र प्रमाणं कुतश्चिदनावरणं मायावरणरहितं हृष्यन्तो ये महाशया भक्ताः त- त्परिग्रहयोग्या मूर्तिर्यस्य तदिदं मद्वस्तु स्वरूपतः सत् परमार्थरूपं ब्रह्म वयं हृदि भावयामः॥

[श्र०—] इह हृदि अस्या वक्षसि मद्वयं द्वितयसहितं तद्वस्तु सततं भावयामः। कीदृशं तत्। मुक्तानां मौक्तिकानामात्मनश्च रोचिषा अतिदीप्तो गुणप्रपञ्चो यत्र। अक्षिप्रमाणं तत्सहितं साक्षिप्रमाणम्। स्वार्थे कः। सासा- देवाक्षिभ्यां दृश्यम्। यतः क्वचिदनावरणं कञ्चुकाञ्चलावरणशून्यं हृष्यत् रोमा- ञ्चमञ्चत् आनन्दजडो भवत् यो महाञ् शयो हस्तस्तत्परिग्रहयोग्या मूर्तिर्यस्य॥

आलिङ्गदाप्य गोपीं तद्बाहुं सह रिरंसयाधाय।
श्रुत्वेति निश्चिनोम्यहमङ्गिषु दुर्वारतामनङ्गस्य॥ ९६॥

आलीति। [वै०—] स हरिर्गोपीमाप्य तद्बाहुमंसे स्कन्धे आधाय आ- लिङ्गत् इति श्रुत्वा पुराणादौ आङ्गिषु देहिषु अनङ्गस्य दुर्वारतामहं निश्चिनोमि॥

[श्र०—] कश्चन कामपि गोपीमाप्य रिरंसया सह तद्बाहुमाधायालि- ङ्गत् अतोऽहमङ्गिषु स्मरस्य दुर्वारतां निश्चिनोमि॥

अनुभूतभवव्यवस्थितिर्जनता का नरताभिलाषिणी।
तदवैमि सुखेन संसृतौ कलितानङ्गतयैव निस्तृतिः॥ ९७॥

अन्विति। [वै०—] अनुभूता भवस्य संसारस्य व्यवस्था यया सा का जनता नरताभिलाषिणी। तत्तर्हि कलिता या अनङ्गता अशरीरता तत एव चिराय निस्तार इत्यवैमि॥

[श्र०—] अनुभूतसंसारव्यवस्था का जनता रताभिलाषिणी न यत- स्ततो हेतोः संसृतौ कलितः स्वीकृतोऽनङ्गो येन स तथा तस्य भावस्त- तयैव चिराय निस्तारो नान्यथेति॥

असकृन्नेतिसावधिनिषेधबोधिश्रुतिर्मया कलिता।
गमयति परमनवरतं या तमखण्डार्थरूपमानन्दम्॥ ९८॥

असेति। [वै०—] असकृत् 'इदमिदं न' इति सावधेर्निषेधस्य बोधिका

श्रुतिमिता रमिता इत्ता । या गति परं मत्तलक्षणमुदृष्टं अनवरत स्वच्छा-
धैर्यमानन्दं गमयति ॥

[शृ०—] अनवरतनेकशः न न इति अर्थनिषेधबोधिनी श्रुतिरस्य-
स्या सा मया कलिता रमिता । या परम नवरत समस्तमगम्य पुरुषार्थ-
रूपमानन्दं गमयति प्रापयति सा स्वयमेवागतेत्यर्थः ॥

अहह सहजमोहा देहगेहप्रपञ्चे
नवरतमतिमग्ना कामिनीविग्रहाभिः ।
तदहमिह विहर्तुं सततामोदमुग्धा
स्वहितमहितकृत्यं हन्त नान्तः स्मरामि ॥ ९९ ॥

अहहेति । [वै०—] देहस्य गेहस्य च प्रपञ्चे मार्जनानुलेपनादिरूपे अनवरत निरन्तरमतिमग्ना कामिनीविग्रहस्य स्त्रीशरीरस्याप्तिः प्राप्तिस्तया। इह स्त्रीशरीरप्राप्तौ विहर्तुं क्रीडितु सततमामोदे सुखे मुग्धा । वस्तुगत्या सुखाभावात् । हन्त खेदे । स्वहितेन स्वस्यातिशयसुखहेतुना महितं पूजितं कृत्यं कर्म विष्णुपूजनादिकम् । अथवा सुष्ठु अहितमः सर्पश्रेष्ठ शेषस्तस्य हितो विष्णुस्तत्कृत्य तच्चरितमन्तर्न स्मरामीति ॥

[शृ०—] कामिना योऽयं नीवेर्वसनग्रन्थेर्ग्रहो ग्रहणं तदासक्तिप्राप्तिः सा गेहस्य देहस्य च प्रपञ्चे सहजो मोहो यस्या एवंविधास्मि । अहहेति हर्षे । नवरते या मतिस्तत्र मग्ना च । तत्तो हेतोरहमिह नीविग्रहाप्तौ विहर्तुं क्रीडितु संततमामोदो येनानन्देन परिमलेन वा मुग्धा मोहयुक्ता सुन्दरी वा स्वहितमहितानां शत्रूणां च कृत्यं अन्तः किमपि न स्मरामि हिताहितविचारो मम नास्ति ॥

परपुरुषभजनमेकं त्रिजगति सारं वदन्ति धर्मविदः ।
यस्मादानन्दमयी सद्योमोक्षानुबन्धिनीविरतिः ॥ १०० ॥

परेति । [वै०—] धर्मविदः परपुरुषस्य कृष्णस्य भजनमेकं त्रिजगति सारं वदन्ति । यस्मात्सद्यो मोक्षानुगता विरतिर्वैराग्यं भवति ॥

[शृ०—] कामधर्मविदः परपुरुषस्य भजनमेकं सारं त्रिजगतीति वद

अत्यन्तं दीप्तः प्रकाशमानो गुणानां सत्त्वादीनां प्रपञ्चो यत्र त्रिगुणात्ममायाद्(?)प्रपञ्चोपादानं साक्षि प्रमाणं यत्र तत्साक्षिप्रमाणकं स्वप्रकाशचैतन्यमेव यत्र प्रमाणं कुतश्चिदनावरणं मायावरणरहितं हृष्यन्तो ये महाशया भक्तास्तत्परिग्रहयोग्या मूर्तिर्यस्य तदिदं सद्वस्तु स्वरूपतः सत् परमार्थरूपं ब्रह्म इदं हृदि भावयामः ॥

[श्र०—] इह हृदि अस्या वक्षसि सद्वयं द्वितयसहितं तद्वस्तु स्तनरूपं भावयामः । कीदृशं तत् । मुक्तानां मौक्तिकानामात्मनश्च रोचिषा अतिदीप्तो गुणप्रपञ्चो यत्र । अक्षिप्रमाणं तत्सहितं साक्षिप्रमाणम् । स्वार्थे कः । साक्षादेवाक्षिभ्यां दृश्यम् । यतः क्वचिदनावरणं कञ्चुकाञ्चलावरणशून्यं हृष्यन् रोमाञ्चमञ्चन् आनन्दजडो भवन् यो महाञ् शयो हस्तस्तत्परिग्रहयोग्या मूर्तिर्यस्य ॥

आलिङ्गदाप्य गोपीं तद्बाहुं सह रिरंसयाधाय ।
श्रुत्वेति निश्चिनोम्यहमङ्गिषु दुर्वारतामनङ्गस्य ॥ ९६ ॥

आलीति । [वै०—] स हरिर्गोपीमाप्य तद्बाहुमंसे स्कन्धे आधाय आलिङ्गत् इति श्रुत्वा पुराणादौ आङ्गिषु देहिषु अनङ्गस्य दुर्वारतामहं निश्चिनोमि ॥

[श्र०—] कश्चन कामपि गोपीमाप्य रिरंसया सह तद्बाहुमाधायालिङ्गत् अतोऽहमङ्गिषु स्मरस्य दुर्वारतां निश्चिनोमि ॥

अनुभूतभवव्यवस्थितिर्जनता का नरताभिलाषिणी ।
तदवैमि सुखेन संसृतौ कलितानङ्गतयैव निस्तृतिः ॥ ९७ ॥

अन्विति । [वै०—] अनुभूता भवस्य संसारस्य व्यवस्था यया सा का जनता नरताभिलाषिणी । तत्तर्हि कलिता या अनङ्गता अशरीरता तत एव चिराय निस्तार इत्यवैमि ॥

[श्र०—] अनुभूतसंसारव्यवस्था का जनता रताभिलाषिणी न यतस्ततो हेतोः संसृतौ कलितः स्वीकृतोऽनङ्गो येन स तथा तस्य भावस्तता तयैव चिराय निस्तारो नान्यथेति ॥

असकृन्ननेतिसावधिनिषेधबोधिश्रुतिर्मया कलिता ।
गमयति परमनवरतं या तमखण्डार्थरूपमानन्दम् ॥ ९८ ॥

असेति । [वै०—] असकृत् 'इदमिदं न' इति सावधेर्निषेधस्य बोधिका

[illegible] सुप्त [illegible]
[illegible]नन्दं [illegible]।

[सं० —] [illegible] इति [illegible]
[illegible] नयनं [illegible]
[illegible]नन्दं [illegible]॥

[illegible]
[illegible]नीविभ्रहानिः।
[illegible] विहर्तुं [illegible]सुपा
[illegible] हन्त मान्तः सागगि॥ [illegible]

[illegible]ति। [वै० —] [illegible] च प्रयसे [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] विहर्तुं [illegible] सुते सुगा। [illegible]
[illegible]। हन्त [illegible]। [illegible] मलिनं [illegible]
[illegible] विष्णु[illegible]। अथवा [illegible]
विष्णु[illegible]

[सं० —] कालिन्दी [illegible] महा [illegible]
[illegible] गेहस्य देहस्य च प्रयसे [illegible]। [illegible]
हर्षे। नवरते मा [illegible] च। [illegible]
क्रीडितुं [illegible]
स्वहितमहितानां [illegible] च [illegible]
[illegible] मम नास्ति॥

परपुरुष[illegible]
यस्मादानन्द[illegible]॥ [illegible]

परेति। [वै० —] धर्मविदः [illegible]
सारं वदन्ति। यस्मात्तथो [illegible]

[सं० —] कामधर्मविदः [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

निशीथे गोकुल [illegible]

कथं मज्जन् माघे पततु निरयप्रापणपथे ।

यदि स्यात् [illegible] कल्लोलकला-

[illegible] ॥ २०६ ॥

[illegible] इति । [वे० —] [illegible] मज्जन् पुरुषः

कथं निरयप्रापणपथे नरकगमनमार्गे पततु । [illegible]

[illegible] ये कल्लोला यमुनाया गङ्गायाश्च तेषां घटना परस्परम [illegible]

निश्चला स्यात् तर्हि क इहमीप सुकृतं पुण्यं गणयिता । को ज्ञाता वा ॥

[अ० —] सा स्त्री उत्कम्पमुत्कम्पं सात्त्विकभावं शीतजन्यकम्प-

गोपितं विधत्ते । स पुरुषः उदितं रोमाञ्चं स्फुटयति स्फुटं करोति । सात्त्विक-

[illegible] शीतजन्यत्वेन प्रकटयति । माघस्नानं कुर्वत एवंविधा चेष्टा कथं न

स्यादित्यत आह—माघे मज्जन् स्नानं कुर्वन् कथं निरयप्रापणपथे पततु

अस्मिन्मासे यदि दृष्टिः भ्रमिता निनाथ ये कल्लोलान्दलना तद्वनिकरन्या सञ्चला अस्मिन्पुरते स्त्रिया सावदा इदमीयं सकृतं को गणयिता ॥

अतिचारुचन्द्ररोचिः कुर्वन्कुसुमेषुकेलिकेतनताम् ।
सुरभिः कदानुयास्यति समुकुलरुचिरस्तनीहारः ॥ १०७ ॥

अमीति । [वै०—] अतिचारु चन्द्ररोचिश्चन्द्रिका यत्र । कुसुमेषु पुष्पेषु केलिकेतनतां क्रीडावासत्वं कुर्वन् सुरभिर्वसन्तः कदा यास्यति । नु वितर्के । चित्तविक्षेपहेतुर्वासरप्रसरता न निस्सार इति । कीदृशः । समुकुलरुचिः कमलादिकोरककान्तियुक्तः । अस्तनीहारो निरस्तहिम ॥

[शृ०—] सुरभिर्वसन्तः कदा अनुयास्यति अनुगतो भविष्यति । कामिन इति शेषः । अतिचारुचन्द्ररोचिः । कुसुमेषुकेले. कामक्रीडाया केतनतां स्थानरूपं पताकात्वं वा कुर्वन् । मुकुलसमस्तन्या हारेण सह वर्तते इति तथा ॥

हेया कामधुरा दुराग्रहवता संसारचक्रभ्रमे
वार्ताभि. प्रसभं प्रवर्तयति या मोहान्धकूपे बुधान् ।
नाकोपाधिकृतिं समीक्ष्य न ततः कुर्याद्विरक्तिं कथं
तत्को नाम निकाममत्र पुरुषं दध्यादनादिं हृदि ॥१०८॥

हेयेति । [वै०—] संसारचक्रभ्रमे संसारचक्रे यो भ्रमस्तत्र दुराग्रहवता पुंसा कामधुरा कदर्पभार हेया त्याज्या । या प्रसभं बलान्मोहान्धकूपे बुधान्पण्डितानपि वार्ताभिः स्वकथाभिः प्रवर्तयति । ना पुरुषः अकोपाधिकृतिं अकस्य पापस्य दु.खस्य वा य उपाधिः प्रयोजकस्तत्कृतिं तत्करणं समीक्ष्य ततः पापसाधनात्कथं विरक्तिं न कुर्यात् । तत्तस्मात्को नाम पुमानत्र कामधुरायां निकामं अनादिपुरुषं विष्णुं हृदि कुर्यात् । यद्वा कोपजन्यो य आधिर्मनःपीडा तत्कृतिं समीक्ष्य ततः कोपाधिकृतेर्विरक्तिं न कुर्यात् । तत्तस्मात्कामक्रोधावुभावपि दु.खहेतू ज्ञात्वा निकामं पुरुषं च शब्दं अनादिमादिवर्णरहितं कामं पुरुषं च हृदि को नाम दध्यादिति ॥

[शृ०—] मधुरा मनोहरा का स्त्री संसारचक्रभ्रमे दुराग्रहवता पुंसा हेया परिहार्या । या वार्ताभिर्नानाविधाभिश्चातुर्यमर्यादाभिः प्रसभं हठात् बुधान्विदुषोऽपि मोहान्धकूपे प्रवर्तयति । तत्तस्मात्तस्याः सुन्दर्याः न-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥

[ग्र०—] सा स्त्री [illegible] । [illegible] अन्यत् स्पष्टम् ॥

सामानिनीला सलिलात्पयोधेरजिग्रहत्कंजभुवा दृशा यः ।

भजन्सखे तच्चरणारविन्दे विन्देत्समानन्दममन्दमाशु ॥ ११२ ॥

सामेति । [चै०—] पयोधेः समुद्रस्य सलिलात् सामानि । उपलक्षणमेतत् । सर्वान्वेदान् दैत्याद्धृतान् यः कृष्णः कंजभुवा ब्रह्मणा दृशा [illegible] अजिग्रहत् ग्राहयामास । हे सखे । अन्यत् स्पष्टम् ॥

[ग्र०—] सा मानिनी स्त्री कंजानि कमलानि भजन्त्यस्या इति कंजभु[illegible]

रतिः स्थापिता आरोपिता रम्या मनोज्ञा, [illegible] तया, सा [illegible]-
[illegible] भगवतः श्यामाकृतिं गोपाकृतिं न लभते । अपि तु लभत एव ।
[illegible] सांख्योक्तानां पञ्चविंशतितत्त्वानां गणनायां प्रवृत्तया मत्या पञ्च-
विंशो विष्णुरिति पञ्चविंशेन लब्धैव । यस्य कृष्णस्य सा गरिमा सा धी-
र्मतिः प्रियतमा अभवत । अपि सन्मानम् ॥

[शृ०—] रतिः स्थये वक्षसि आरोपिता यस्य पुरुषस्य भावरतं यत्र पीडितस्तनस्या पुष्पादिकुसुमा इति तु प्रियस्य कृतिं प्रियकटिं रत्न्यासार तदन्वयमेव वा श्यामा षोडशवार्षिकी युवतिं लभते । अपि तु लभत एव । यस्य भगवतः श्रीरिव लावण्येन युवतिर्भवति प्रियतमा अतिशयेन प्रिया । या सर्वेभ्यो दारेभ्योऽधिका शश्वत्तस्या रते चेतो यस्य तदासक्तचित्तस्य वा तव पुरापुण्यानि अगण्यानि । यदनन्तत्वा भजतो मत्सानन्देऽपि मनो मन्दादरम् ॥

यदस्ति मे किंचन तत्समस्तं दास्यामि हास्यामि तरेयमेवम् ।
अकिंचनासक्तिजुषो न लज्जा भवेद्धनं तन्न समर्पितं चेत् ॥ ११७ ॥

यदिति । [वै०—] यत्किंचन मेऽस्ति धनदारादिकं तत्समस्तं दास्यामि, हास्यामि त्यक्ष्यामि । एवं सति तरेयम् । संसारसिन्धुमित्यर्थः । तद्धनं चेन्न समर्पितं तदा अकिंचनानां निष्परिग्रहाणां विरक्तानामासक्तिं सेवमानस्य मे लज्जा न भवेत् । अपि तु भवेदेव ॥

[शृ०—] इह मे यत्किंचनास्ति द्रव्यादिकं तत्समस्तं अस्यां दास्याम् । इतरा इयं स्त्री ऊढा एवमकिंचनैव तिष्ठति । तस्मात्तद्धनं न समर्पितं चेत् तदा अकिंचनाया ऊढाया आसक्तिं सेवमानस्य मे लज्जा न भवेत्, अपि तु भवेदेवेति काकुः । इदानीमूढाप्युपभोगक्षमा वृत्ता । तस्मादियदवधि उप-भुज्यमानदासीहस्तस्थं द्रव्यं गृहीत्वाभरणादिदानेनेयमपि संमाननीयेति ॥

सपटघटसमस्तन्यायतत्त्वोल्लसद्वा-
ग्विरचितविविधात्मप्रक्रियामोहितस्य ।
कथमभिनिविशेत स्वान्तमन्यद्भुतस्तो-
स्तव नयमनयं वा वीतबुद्धेर्विवेक्तुम् ॥ ११८ ॥

यस्यां संसृतिनिर्वृतिर्भवति रतिप्रिया कुचाकृति-
मनोज्ञाकृतिमेवानुदिनं विचारयति नः स्यादेव दोषानुगः ।
अस्मिन्सा रमते निधाय हृदयं निर्द्वन्द्वपीठं शिरा-
मन्दानन्दचिरानुभूतिरभजद्योगेन सद्यः फलम् ॥ १२० ॥

येति । [वै० —] या अस्मै संसृतिनिर्वृते संसारानुगस्य निवृत्तिः अति- प्रिया हृदयानुगमनशीला । पुनः सा या चेष्टा तदाकृतिः पश्चात्साधारणजन्या तामेव योऽनुदिनं विचारयति एष पुमान् दोषानुगो रागादिदोषकिंकरः स्यात् । स्वयं पुमानस्मिन् मारमते मारभूते मते योगाभ्यासलक्षणे हृदयं निधाय निर्गता द्वन्द्वपीडा शीतोष्णादिबाधा यस्मात्तथाविधं सन् निरानन्दानन्दस्य मायाप्राप्तिजुषस्य चिरमनुभवो यस्यैवंविधो योगेन सद्यः फलमभजत् ॥

[शृ० —] यस्यां स्त्री संसारानुगस्यानवरतिरिष्टा कुचाभ्यामिष्टा मनोज्ञा स्वाकृतिराकारो यस्यास्तामेव योऽनुदिनं विचारयति एष पुमान् दोषा रात्रि- स्तदनुगस्तदनुसरणशीलः स्यात् । सा स्त्री अस्मिन्पुंसि रमते । किं कृत्वा । हृदयं मनो वक्षो वा निधाय । अथ पुमानितरां द्वन्द्वस्याधां कुचयुग्मस्य पीडां यस्मात् सः । तथा शिरा अमन्दानन्दस्याधिक्यसुखस्य चिरमनुभूतिर्य- स्यैवंविधो योगेनास्याः संबन्धेन सद्यः फलमभजदिति ॥

वसन्ते संजाते धरणिभृदपत्योत्सवविधा-
वसावङ्गीकुर्यान्नवरणमनङ्गस्य भवत ।
विहायेहान्येहां कलिततनुमना माधवपदे
विधेहि त्वं धीरं प्रथममथवेदं कथय नः ॥ १२१ ॥

वसन्त इति । [वै० —] वसन्ते संजाते चैत्रे समागते धरणिभृतो हिम- वतोऽपत्यस्य दुर्गाया उत्सवविधौ असौ यजमान अनङ्गस्य अङ्गहीनस्य ते वरणं नाङ्गीकुर्यात् तस्मात्तदुक्तं मार्गादि देवदाहमुपदिशामि । इहोत्सवे अ- न्येहां उत्सवप्राप्तिवाञ्छां विहाय माधवस्य कृष्णस्य पदे कलितं स्थापितं तनुं मनो येनैवंविधः सन् प्रथमतादौ स्वनामानं धीरं विधेहि । अथानन्तरं नः स्वस्य वेदं कथय विष्णुप्रीत्यै उत्सवे वेदपाठं कुर्वन्ति ॥

[श्लो०—] असौ श्री रमन्ते [illegible] प्राप्ते [illegible] गतो [illegible] कन्या तदुपमानिनी [illegible] भ्रमामि [illegible] कामस्य नगरं [illegible] नरतमङ्गीकुर्यात् । इह प्रसङ्गे [illegible] मुखं [illegible] मार्गे [illegible] स्थाने उपनताऽसौ कलिका हृताः सुमनसो नानाकुसुमानि [illegible] भूतानि येन [illegible] समास्वादनं प्रथममासीत् [illegible] । अथवा [illegible] त्वमतं नः कथयेति ॥

प्राज्ञैरनन्तपथपान्थतयाभितव्यं
नैवान्यथा भवति कामनयोपयोगः ।
तन्मृग्यतामिह परत्र च सारसाक्षी
यागोपि दिव्यसुखहेतुरमानि मान्यैः ॥ १२२ ॥

प्राज्ञेति । [वै०—] अनन्तपथ विष्णुमार्गे पान्थत्वेन प्राज्ञैः सुबुद्धिभि- स्थेयम् । अन्यथा कामनया नानाविधया उपयोग फलसंबन्धो न भवति सर्वस्यापि नश्वरत्वात् । तर्हि इह संसारे परत्र परलोके च सारे स्थिरांशे साक्षी तदनुभववान् मृग्यतामन्विष्यताम् । स एव सार वक्ष्यति । यागोऽपि मान्यैर्मन्वादिभिर्दिव्यसुखहेतुत्वेन अमानि अनुमतः ॥

[श्लो०—] प्राज्ञैश्चतुरैरनन्ता अपरिमिता ये पन्थानस्तत्र पान्थत्वेन संच- रणशीलत्वेन स्थातव्यम् । अनेकानुसंधानं विधेयमित्यर्थः । ततस्तादिहा- परत्रान्यत्र वा अत्र नगरे नगरान्तरे वा सारसाक्षी पक्ष्माक्षी मृग्यतामन्वि- ष्यताम् । यत्र क्वापि या मान्यैर्महद्भिः क्षत्रियादिभिरगोपि रक्षिता दिव्य- सुखहेतुरमानि ॥

सुखं सारत्यागः कलयतु समेत्य द्विजपदा-
न्यसौ मामेत्यद्य श्रुतिमधुरवाचाहृतमनाः ।
सदाम्नायार्थेनाधिकसुरभिणैक्यस्थिरमतिः
प्रपञ्चं पञ्चाना न खलु मनुते सत्यमधुना ॥ १२३ ॥

सुखेति । [वै०—] द्विजपदानि ब्राह्मणस्थानानि समेत्य गत्वा सारत्या- गो यस्य सद्व्ययशीलः असौ दाता सुखं कलयतु सुखी भवतु । अद्य श्रुत्या वेदेन मधुरवाचा मधुरवेदपाठेन हृतचित्तो मामेति प्राप्नोति । त्वयापि तद्वत्

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible] । [[illegible] —] [illegible] । [illegible] । [illegible] (?) । [illegible] ॥

[[illegible] —] [illegible] ज्योतिश्चन्द्र[illegible] विरलां यामिनीं [illegible] । [illegible] ज्योतिश्चन्द्ररूपनयाप्य [illegible] साधिक पाटव प्रकटितम् । एतस्य चन्द्रस्या- [illegible] संतुष्टाः [illegible] परदेशं गतानां वा [illegible] सन्तो [illegible] । [illegible] सुखेन सुखिनः स्यामेति ॥

१० नवु०

हित्वा तामसतां मनोरथमितां गत्वा कुनेष्टास्थिति
नार्यामक्तिमुपेक्ष्य तां नय निजां नो मुञ्च सीमामपि ।
भ्रातस्ते भ्रमतः कदापि न भवेद्द्वैतसंवित्ततो
तस्माद्विस्मर न स्मराहितपदद्वन्द्वानुरागक्रमम् ॥ १२५ ॥

हित्वेति । [वै०—] कुत्सिता नेष्टा यस्यामेवंविधा स्थितिर्यस्या एवं विधां मत्वा मनोरथैरभिलाषैर्युक्तां तामसतां तामसत्वं हित्वा सत्यार्याणां सज्जनानां आसक्तिं नोपेक्ष्य तां सतामासक्तिं निजां सीमां मर्यादां नय । नो मुञ्च न त्यज । हे भ्रातः, भवे संसारे भ्रमतः संचरतो भ्रमतः कस्य वा भ्रमाद्वा तेऽद्वैतबुद्धिः कदापि न भवेत् । तस्मात् स्मराहितः शिवस्तस्य पदद्वन्द्वेऽनुरागक्रम न विस्मर । यथा शिवचरणद्वयेऽनुरागो भवति तथा कुरु तत एव ते ज्ञानं भवेत् ॥

[शृ०—] असतां विटानामन्येषां मनोरथमभिलाषं प्राप्तां कुत्साम्यामिष्टा स्थितिर्यस्या एवंविधां तां नारीणामासक्तिमुपेक्ष्य तां प्रसिद्धां पूर्वोपभुक्तामन्यैर्विटैरज्ञातां निजां स्वकीयामेव नय । सीमां मर्यादामपि नो मुञ्च । यद्वा इमामपि नो मुञ्चसि पराभिलाषविषयानेकनारीप्रत्यासक्तिमिच्छोरेनामपि न त्यजतस्ते हे भ्रातरद्वैतबुद्धिर्भवे संसारे न कदापि भवेत् । इतस्ततो गमनेन द्वैतबुद्धिरेव भवेत् । एकावलम्बनेन द्वैतधीर्न स्यात् । तस्मादहितो यः पदद्वन्द्वे स्थलद्वयेऽनुरागक्रमस्तं न स्मर । किं तु विस्मर । यद्वा स्मरेणाहितो यः पदद्वन्द्वेऽनुरागक्रमस्तं न विस्मर । संततं स्थलद्वयानुरागविशेषं स्मरेति ॥

रामेतिनामस्मृतिरप्यमन्दमानन्दमाधाय सुधामयीह ।
मृतायमानेऽप्यमृतायमाना व्यनक्ति साक्षादमृतात्मतां यत् ॥ १२६ ॥

रामेति । [वै०—] इह संसारे राम इति नाम्नः स्मृतिरप्यमृतमयी अमन्दमधिकमानन्दमाधाय मृतायमाने चरमावस्थां गतेऽपि अमृतायमाना मोक्षवदाचरन्ती साक्षादव्यवधानेन नित्यमुक्तात्मलाभलक्षणं मोक्षरूपत्वं व्यनक्ति प्रकटयति । अन्ते रामस्मरणेन मुक्तः स्यादिति ॥

[शृ०—] रामा स्त्री इति नाम्नः स्मृतिरपि सुधा अमृतम् इह मयि मृतायमानेऽपि अमृतायमाना साक्षादमृतात्मतां जीवतो भावं व्यनक्तीति ॥

इच्छेत्परमनुसर्तुं प्रतिमासंदर्शनेन विशदरुचिः ।
अनवाप्य येनयोगं भवतो हृदये परं निषीयेत ॥ १२७ ॥

इच्छेदिति । [वै०—] जगन्नाथप्रयागमाधवबदरीनारायणादीनां विष्णुप्रतिमानां तत्र तत्र क्षेत्रे संदर्शनेन विशदा निर्मला रुचिर्यस्यैवंविधः पुरुषस्तत्तीर्थविष्णुमूर्तिदर्शननिष्पापः परं परमात्मानं प्रकृतेः परं वा निराकारम् अनुसर्तुमिच्छेत्। साकारस्य प्रतिमां दृष्ट्वा निर्मलकान्तिः पुमान् निराकारस्यानुसरणं कर्तुमिच्छेत् । येन पुंसा योगं समाधिमनवाप्य भवतः संसारात् अपरं न परं संसारमनतीतं साकारमेव मम हृदये निषीयेत स्थाप्येत । योगाभ्यासस्य सिद्धौ प्रकृतेः पर आत्मा लभ्येत । तदसिद्धौ प्रतिमादिरूपसाकारात्मैव हृदये स्थाप्यते तत एव तदपि सिध्यतीति ॥

[शृ०—] प्रतिमासं मासं मासं प्रति दर्शनेन अर्थादृतोः ऋतुमनु ऋतुं लक्ष्यीकृत्य सा ते प्रतिवेशिनी विशन्ती अरुचिर्यस्या एवंविधा सती परं पुरुषमिच्छेत् । अनुमासमृतुदर्शनेन तु त्वमनुभवन्ती परपुरुषेच्छां कुर्यादेव । कथमित्यत आह—या इनस्य स्वामिनो भर्तुर्योगं विना परं केवलं भवतस्तव हृदये निषीयेत निधिरिवाचरेत् । तत्प्रतिवेशितया तवैव निधिवल्लाभो भवेदिति ॥

अध्यास्य सौरभेयं मौक्तिकरुचिरङ्गणेषु विहितगतिः ।
मान्यः स एव हृदि मे गौरी वामाङ्गमाश्रिता यस्य ॥१२८॥

अधीति । [वै०—] मौक्तिकवद्रुचिरं स्निग्धं सौरभेयं वृषमध्यास्य आरुह्य गणेषु प्रमथेषु विहिता कृता गतिर्गमनं येन । यस्य वामाङ्गे गौरी आश्रिता स सदाशिव एव हृदि मान्यः । अन्यो मास्तु, स एव शिवो हृदि मेऽस्त्विति वा ॥

[शृ०—] आस्यं मुखमधिकृत्य अध्यास्यं सौरभं परिमलः कमलादीनामिव यस्याः । सेयं पद्मिनी मौक्तिकरुचिः स्निग्धा देदीप्यमाना यस्याः । अङ्गणेषु विहिता गतिर्यया अङ्गनामात्रेऽङ्गणशीला । सुकुमारत्वात् गौरी गौराङ्गी वामा स्त्री यस्य पुरुषस्याङ्कमुरःस्थलादिकमाश्रिता स एव मे हृदि मान्य इति पक्षद्वयेऽपि सुधीभिः पदच्छेदभेदेनार्थविशेष ऊहनीयः ॥

शृङ्गारे वैराग्ये व्यधायि सद्यः स्फुरत्समग्रार्थम् ।
श्रीरामचन्द्रकविना काव्यमिदं रसिकरञ्जनं नाम ॥ १२९ ॥

शृङ्गारेति । स्पष्टोऽर्थः ॥

प्रख्यातो यः पदार्थैरमृतहरिगजश्रीसखैः श्लोकशाली
स्फीतातिस्फूर्तिरुद्यद्बुधमुदनुगिरं क्षीरधी रामचन्द्रः ।
भ्रान्तोऽस्मिन्मन्दरागः फणिपतिगुणभृज्जातु मज्जेत्कथं न
स्यादाधारोऽमुना चेदिह न विरचितः श्रीमता वाग्गुरेण ॥ १३० ॥

प्रख्यात इति । अमृतं सुधा हरिगज ऐरावतस्तयोर्या श्रीस्तत्सखैर्माधुर्येण वैशद्येन चामृतैरावतशोभायुतैः पदार्थैः पदैरर्थैश्च श्लोकशाली । अतिस्फूर्तिरुत प्रशस्तशब्दार्थस्फुरणवान् । अनुगिरं वाणीमनु उद्यन्ती बुधानां पण्डितानां मुदस्माद् क्षीरवद् धीर्बुद्धिर्यस्य क्षीरनिर्मलमतिर्यो रामचन्द्रः प्रख्यातः प्रसिद्धः अस्मिन् रामचन्द्रे फणिपतेर्गुणं भाष्यव्याख्यानं बिभर्तीति स तथा वैयाकरणोऽपि भ्रान्तः सन् मन्दो रागो यस्यासौ मन्दादरो जातु कदाचित्कथं न मज्जेत् । [illegible] मतिकर्दमे कथं न पतेत । [illegible] अमुना रामचन्द्रेण [illegible] न विरचितः स्यात् । [illegible] आधारमप्राप्य मतिकर्दमे [illegible] ॥ [illegible] । [illegible] अमृतं, हरि[illegible], [illegible] श्लोकशाली [illegible] क्षीरधि [illegible] बिभर्तीति स [illegible] कदाचित्कथं न मज्जेत् । [illegible] न स्यात् । [illegible] ॥

[illegible] ।
[illegible] (१२८०) [illegible] ॥

एकमैश्वर्यसंयुक्तमोजोवर्धनमौषधम् ।
अन्तरान्तः कलाखण्डगलद्धनसुधाङ्कितम् ॥ ७ ॥
चन्द्रोच्छलज्जलं प्रोज्झदज्ञानं ठठसंयुतम् ।
डम्बरप्रौढकिरणं तथतां दधदुन्नतम् ॥ ८ ॥
परं फलप्रदं बद्धमूलोद्भवमयं वपुः ।
रम्यं लघुवरं शर्म वर्षत्सर्वसहाक्षरम् ॥ ९ ॥
एतां नमः सरस्वत्यै यः क्रियामातृकां जपेत् ।
क्षेममेन्द्रं स लभते भव्योऽभिनववाग्भवम् ॥ १० ॥
श्वेतां सरस्वतीं मूर्ध्नि चन्द्रमण्डलमध्यगाम् ।
अक्षराभरणां ध्यायेच्छाज्ञायामृतवर्षिणीम् ॥ ११ ॥
त्रिकोणयुगमध्ये तु तडित्तुल्यां प्रमोदिनीम् ।
स्वर्गमार्गोद्गतां ध्यायेत्परामामृतवाहिनीम् ॥ १२ ॥
निर्विकारां निराकारां शक्तिं ध्यायेत्परात्पराम् ।
एषा बीजत्रयी वाच्या त्रयी वाक्काममुक्तिदा ॥ १३ ॥
काव्यक्रियेच्छाकुलभूमिकानिवास्य विश्रान्तिलवेन मोक्षः ।
अन्याधिवासे सदनस्य मोक्षस्तृतीयबीजे सकलेऽस्ति मोक्षः ॥ १४ ॥

अथ शिष्याः ।

तत्र त्रयः शिष्याः काव्यक्रियायामुपदेश्याः । अल्पप्रयत्नसाध्यः, कृच्छ्रसाध्यः, असाध्यश्चेति ।

तत्र प्रथमः—

कुर्वीत साहित्यविदः सकाशे श्रुतार्जनं काव्यसमुद्भवाय ।
न तार्किकं केवलशाब्दिकं वा कुर्याद्गुरुं सूक्तिविकासविघ्नम् ॥ १५ ॥

अन्यैरलुप्तपदबन्धतयातिमञ्जु-
मञ्जीरवत्तु सुजना जनयन्ति मोदम् ॥'

यथा च भट्टबाणस्य—

'कटु क्वणन्तो मलदायकाः खलास्तुदन्त्यलं बन्धनशृङ्खला इव
मनस्तु साधुध्वनिभिः पदे पदे हरन्ति सन्तो मणिनूपुरा इव ॥'

भुवनोपजीव्यो यथा भगवान्व्यासः—

तथा चोक्तम्—

'इदं कविवरैः सर्वैराख्यानमुपजीव्यते ।
उदयं प्रेप्सुभिर्भृत्यैरभिजात इवेश्वरः ॥'

प्राप्तगिरः कवेः शिक्षास्तावदाह—

व्रतं सारस्वतो यागः पूर्वं विघ्नेशपूजनम् ।
विवेकशक्तिरभ्यासः संधानं प्रौढिरश्रमः ॥ २ ॥
वृत्तपूरणमुद्योगः पाठः परकृतस्य च ।
काव्याङ्गविद्याधिगमः समस्यापरिपूरणम् ॥ ३ ॥
सहवासः कविवरैर्महाकाव्यार्थचर्वणम् ।
आर्यत्वं सुजनैर्मैत्री सौमनस्यं सुवेषता ॥ ४ ॥
नाटकाभिनयप्रेक्षा शृङ्गारालिङ्गिता मतिः ।
कवीनां संभवे दानं गीतेनात्माधिवासनम् ॥ ५ ॥
लोकाचारपरिज्ञानं विविक्ताख्यायिकारसः ।
इतिहासानुसरणं चारुचित्रनिरीक्षणम् ॥ ६ ॥
शिल्पिनां कौशलप्रेक्षा वीरयुद्धावलोकनम् ।
शोकप्रलापश्रवणं श्मशानारण्यदर्शनम् ॥ ७ ॥
व्रतिनां पर्युपास्ता च नीडायतनसेवनम् ।
मधुरस्निग्धमशनं धातुसाम्यमशोकता ॥ ८ ॥

समस्तसूक्तव्यापी यथा मम शशिवंशे—
'माधुर्यानुभवेऽपि ते सुवदने तीक्ष्णाः कटाक्षाः परं
पर्यन्तस्थिततारका अपि नृणां रागानुबन्धोद्यताः ।
नैवोज्झन्ति विवेकिनश्चपलतामुत्सेकसंवादिनी-
माश्चर्यं श्रवणौ स्पृशन्ति च पुनर्मारं च कुर्वन्त्यमी ॥'

सूक्तैकदेशदृश्यो यथा मम पद्यकादम्बर्याम्—
'नित्यार्चा हृदयस्थितस्य भवतः पद्मोत्पलैश्चन्दनै-
स्त्वद्भक्तिस्त्वदनुस्मृतिश्च मनसि त्वन्नाममन्त्रे जपः ।
सर्वत्रैव घनानुबन्धकलना त्वद्भावना सुभ्रुव-
स्तस्या जीवविमुक्तिरेव दिवसैर्देव त्वदाराधनात् ॥'

शब्दगतो यथा मम चित्रभारतनाटके—
'इतश्चैते चूतच्युतमधुचया वान्ति चतुराः
समीराः संतोषं दिशि दिशि दिशन्तो मधुलिहाम् ।
निशान्ते कान्तानां रतसमरकेलिश्रममुषो
विजृम्भन्ते जृम्भाकलितकमलामोदसुहृदः ॥'

अर्थगतो यथा मम लावण्यवत्याम्—
'[illegible] शैत्यं विमलजलधारापरिचितं
धनोल्लासः क्ष्माभृत्पृथुकटकपाती वहति यः ।
[illegible] श्रवणनवनीलोत्पलरुचिः
स चित्रं शत्रूणां ज्वलदनलतापं भवदसिः ॥'

शब्दार्थगतो यथा मम पद्यकादम्बर्याम्—
'स्निग्धाकुञ्चितकामकार्मुकलताभङ्गी विचित्रा भ्रुवो-
र्नेत्रान्तैः सितकान्तिभिः कुसुमिता प्रागल्भ्यगर्भा गिरः ।

चतुर्थः संधिः ।

अथ गुणदोषविभागः—

काव्यैकपात्रविलसद्गुणदोषदुग्ध-
पाथःसमूहपृथगुद्धरणे विदग्धाः ।
जानन्ति कर्तुमभियुक्ततया विभागं
चन्द्रावदातमतयः कविराजहंसाः ॥ १ ॥

तत्र शब्दवैमल्यमर्थवैमल्यं रसवैमल्यमिति त्रयः काव्यगुण शब्दकालुष्यमर्थकालुष्यं रसकालुष्यमिति काव्यदोषाः। सगुणं नि सदोषं निर्दोषं सगुणदोषं च काव्यम् ।

शब्दवैमल्य यथा मम पद्यकादम्बर्याम्—

'तत्कालोपनते वयस्यनिधने हा पुण्डरीकेति त-
न्मोहव्यञ्जनमश्मभञ्जनमलं जीवस्य संतर्जनम् ।
कुञ्जव्यापि कपिञ्जलेन करुणं निस्पन्दमाक्रन्दितं
येनाद्यापि च तैः स्मृतेन हरिणैः शष्पं परित्यज्यते ॥'

अर्थवैमल्यं यथा मम शशिवंशे—

'स्निग्धश्यामलशाद्वले फलतरुच्छायानिपीतातपे
चञ्चद्वीचिचयोच्छलत्कलकले निःसङ्गगङ्गातटे ।
अन्योन्याभिमुखोपविष्टहरिणे स्वस्थैर्यदि स्थीयते
तत्का श्रीः किमकाण्डभङ्गुरसुखैर्मोहस्य दत्तोऽञ्जलिः ॥'

रसवैमल्यं यथा मम पद्यकादम्बर्याम्—

'अथोद्ययौ बालसुहृत्सरस्य श्यामाधवः श्यामललक्ष्मभङ्ग्या ।
तारावधूलोचनचुम्बनेन लीलाविलीनाञ्जनबिन्दुरिन्दुः ॥'

[illegible]

इति म[illegible]गुणार्थां [illegible]
[illegible] ।
कि[illegible] कृतविवेकः [illegible]
नृप इव परि[illegible] ॥ २ ॥

इति श्रीव्यासदासापराख्यक्षेमेन्द्रकृतौ कविकण्ठाभरणे गुणदोषविभागश्चतुर्थः सन्धिः ।

---

१. मुक्तातिलकेऽयमेव श्लोको [illegible] लिखित, [illegible] इति नामान्तरमपि भाति. २. अयं [illegible] बाणभट्ट[illegible] इति [illegible].

पञ्चमः संधिः ।

अथ परिचयचारुत्वमाह —

नहि परिचयहीनः केवले काव्यकष्टे
कुकविरभिनिविष्टः स्पष्टशब्दप्रविष्टः ।
विबुधसदसि पृष्टः क्लिष्टधीर्वेत्ति वक्तुं
नव इव नगरान्तर्गह्वरे कोऽप्यधृष्टः ॥ १ ॥

तत्र तर्कव्याकरणभरतचाणक्यवात्स्यायनभारतरामायणमोक्षोपायात्मज्ञानधातुवादरत्नपरीक्षावैद्यकज्यौतिषधनुर्वेदगजतुरगपुरुषलक्षणद्यूतेन्द्रजालप्रकीर्णेषु परिचयः कविसाम्राज्यव्यञ्जनः ।

तर्कपरिचयो यथा मम पद्यकादम्बर्याम्—

'यत्प्राप्यं न मनोरथैर्न वचसा स्वप्नेऽपि दृश्यं न य-
त्तत्रापि स्मरविप्रलब्धमनसा रामाभिमानग्रहः ।
मोहोत्प्रेक्षितशुक्तिकारजतवत्प्रायेण यूनां भ्रमं
दत्ते तैमिरिकद्विचन्द्रसदृशं खे नूनमाशाकृतिः ॥'

व्याकरणपरिचयो यथा भट्टमुक्तिकलशस्य[1]—

'द्विगुरपि सद्वन्द्वोऽहं गृहे च मे सततमव्ययीभावः ।
तत्पुरुष कर्म धारय येनाहं स्यां बहुव्रीहिः ॥'

भरतपरिचयो यथा भट्टश्रीशिवस्वामिनः—

'आतन्वन्सरसां स्वरूपरचनामानन्दि बिन्दूदयं
भावग्राहि शुभप्रवेशकगुणं गम्भीरगर्भस्थिति ।
उच्चैर्वृत्ति सपुष्करव्यतिकरं संसारविष्कम्भकं
भिन्द्याद्वो भरतस्य भाषितमिव ध्वान्तं पयो यामुनम् ॥'

---

१. बिल्हणकवेः प्रपितामहो भट्टमुक्तिकलश इति विक्रमाङ्कदेवचरितेऽष्टादशे सर्गे प्रसिद्धम्.

चाणक्यपरिचयो यथा मम पद्मकादम्बर्याम्—

'स्वामी प्रमादेन मदेन मन्त्री कोपेन राष्ट्रं व्यसनेन कोपः।
छिद्रेण दुर्गं विषमेण सैन्यं लोभेन मित्रं क्षयमेति राज्ञाम्॥'

वात्स्यायनपरिचयो यथा भट्टदामोदरगुप्तस्य—

'अधरे विन्दुः कण्ठे मणिमाला कुचयुगे शशप्लुतकम्।
तव सूचयन्ति सुन्दरि कुसुमायुधशास्त्रपण्डितं रमणम्॥'

भारतपरिचयो यथा मम देशोपदेशे—

'भगदत्तप्रभावाढ्या कर्णशल्योत्कटस्वना।
सेनेव कुरुराजस्य कुट्टनी किं तु निष्कृपा॥'

रामायणपरिचयो यथा भट्टवाचस्पतेः—

'जनस्थाने भ्रान्तं कनकमृगतृष्णान्धितधिया
वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रु प्रलपितम्।
कृतालङ्काभर्तुर्वदनपरिपाटीषु घटना
मयाप्तं रामत्वं कुशलवसुता न त्वधिगता॥'

मोक्षोपायपरिचयो यथा मम मुक्तावल्याम्—

'निरासङ्गा प्रीतिर्विषयनियमोऽन्तर्न तु बहिः
स्वभावे भावानां क्षयजुषि विमर्शः प्रतिदिनम्।
क्षेपेण क्षपिततमसामक्षयपदे
क्षपणानिरपेक्षः परिकरः॥'

[illegible]मतग्रन्थकर्ता दामोदरगुप्तः कश्मीरमहाराजस्य जयापीडस्य [illegible] यापीडराज्यसमय[illegible]५ ७८६ वर्तते. २. इयमार्या [illegible] क्षणं वात्स्[illegible] चतुर्थपद्य[illegible]

[illegible]
[illegible] ॥'

[illegible]
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ॥'

तुरगलक्षणपरिचयो यथा [illegible] काव्ये —
'आ[illegible] [illegible] ।
[illegible] ॥
उच्चैःश्रवाः [illegible] ।
जग्राह [illegible] ॥' (तुरग)

पुरुषलक्षणपरिचयो यथा कालिदासस्य—
'व्यूढोरस्को वृषस्कन्धः शालप्रांशुर्महाभुजः ।
आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः ॥'

द्यूतपरिचयो यथा चन्द्रकस्य—
'यत्रानेके क्वचिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको
यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र नैकोऽपि चान्ते ।
इत्थं नेयौ रजनिदिवसौ लोलयन्द्वाविवाक्षौ
कालः काल्या सह बहुकलः क्रीडति प्राणिसारैः ॥'

इन्द्रजालपरिचयो यथा श्रीहर्षस्य—
'एष ब्रह्मा सरोजे रजनिकरकलाशेखरः शंकरोऽयं
दोर्भिर्दैत्यान्तकोऽसौ सधनुरसिगदाचक्रचिह्नैश्चतुर्भिः ।

प्रोत्सेरावणमन्दिरोपनिरतो देति देवागमाने
  नृत्यन्त्यो व्योम्नि येनाञ्चलचरणपदपूता दिव्यनार्यः ॥'

प्रकीर्णे चित्रपरिचयो यथा भगवतो व्यासस्य—

'अतथ्यान्यपि तथ्यानि दर्शयन्ति विचक्षणाः ।
समे निम्नोन्नतानीव चित्रकर्मविदो जनाः ॥'

देशपरिचयो यथा मम शशिवंशे—

'भोजैर्भञ्जनभीरुभिर्विलुलितं व्यामीलितं मालवै-
  र्मद्रैर्विद्रुतमेव यातमसकृन्मार्गादधो मागधैः ।
यत्रानामभिमन्युकङ्कणरवैर्भीते पुरः सूचिते
  चीनैः संकुचितं परस्परधृतैर्नीरन्ध्रमन्ध्रैः स्थितम् ॥'

वृक्षपरिचयो यथा मम कनकजानक्याम्—

'जम्बूबिम्बकदम्बनिम्बबकुलप्लक्षाक्षभल्लातक-
  द्राक्षाकिंशुककर्णिकारकदलीजम्बीरकोदुम्बरैः ।
सा संतानकबिल्वतिल्वतिलकश्लेष्मातकारग्वध-
  न्यग्रोधार्जुनशातनासनवनश्यामान्ददर्शाश्रमान् ॥'

वनेचरपरिचयो यथा मम तत्रैव—

'वामस्कन्धनिषण्णशार्ङ्गकुटिलप्रान्तार्पिताधोमुख-
  स्यन्दच्छोणितलम्बमानशशकान्पाणिस्खलच्चामरान् ।
ज्यान्तप्रोतकपोतपोतनिपतद्रक्ताक्ततूणीरका-
  न्सापश्यत्करिकुम्भभेदजनिताक्रन्दान्पुलिन्दान्पुरः ॥'

औदार्यपरिचयो यथा मम चतुर्वर्गसंग्रहे—

'मान्यः कुलीनः कुलजात्कलावान्विद्वान्कलाज्ञाद्विदुषः सुशीलः ।
धनी सुशीलाद्धनिनोऽपि दाता दातुर्जिता कीर्तिरयाचकेन ॥'

कुर्वन्ति ये दिवसजन्ममहोत्सवेषु
सिन्दूरपाटलमुखीरिव दिक्पुरंध्रीः ॥ १ ॥
बद्धा यदर्पणरसेन विमर्दपूर्व-
मर्थान्कथं झटिति तान्प्रकृतान्न दद्युः ।
चोरा इवातिमृदवो महतां कवीना-
मर्थान्तराण्यपि हठाद्वितरन्ति शब्दाः ॥ २ ॥
काचो मणिर्मणिः काचो येषां तेऽन्ये हि देहिनः ।
सन्ति ते सुधियो येषां काचः काचो मणिर्मणिः ॥ ३ ॥
नन्वाश्रयस्थितिरियं तव कालकूट
केनोत्तरोत्तरविशिष्टपदोपदिष्टा ।
प्रागर्णवस्य हृदये वृषलक्ष्मणोऽथ
कण्ठेऽधुना वससि वाचि पुनः खलानाम् ॥ ४ ॥
द्रविणमापदि भूषणमुत्सवे शरणमात्मभये निशि[1] दीपिका ।
बहुविधाभ्युपकार[2]भरक्षमो भवति कोऽपि भवानिव सन्मणिः ॥ ५ ॥
श्रीर्विशृङ्खलखलाभिसारिका वर्त्मभिर्घनतमोमलीमसैः ।
शब्दमात्रमपि सोढुमक्षमा भूषणस्य गुणिनः समुत्थितम् ॥ ६ ॥
माने नेच्छति वारयत्युपगमे क्ष्मामालिखन्त्यां ह्रियां
स्वातन्त्र्ये परिवृत्य तिष्ठति करौ व्याधूय धैर्ये गते ।
तृष्णे त्वामनुबध्नता फलमियत्प्राप्तं जनेनामुना
यः स्पृष्टो न पदा स एव चरणौ स्प्रष्टुं न संमन्यते ॥ ७ ॥
पततु वारिणि यातु दिगन्तरं विशतु वह्निमथ व्रजतु क्षितिम् ।
रविरसावियतास्य गुणेषु का सकललोकचमत्कृतिषु क्षतिः ॥ ८ ॥

१. 'निशि दीपकः' इति सुभाषितावलीपाठः. २. 'अभ्युपकार–' इति सुभा०.

सद्वृत्तयः सदसदर्थविवेकिनो ये
ते पश्य कीदृशममुं समुदाहरन्ति ।
चौरासतीप्रभृतयो ब्रुवते यदस्य
तद्गृह्यते यदि कृतं तदहस्करेण ॥ ९ ॥

पातः पूष्णो भवति महते नोपतापाय यस्मा-
त्कालेनास्तं क इह न ययुर्यान्ति यास्यन्ति चान्ये ।
एतावत्तु व्यथयतितरां लोकबाह्यैस्तमोभि-
स्तस्मिन्नेव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धोऽवकाशः ॥ १० ॥

पङ्क्तौ विशन्ति गणिता प्रतिलोमवृत्त्या
पूर्वे भवेयुरियताप्यथवा त्रपेरन् ।
सन्तोऽप्यसन्त इव चेत्प्रतिभान्ति भानो-
र्भासावृते नभसि शीतमयूखमुख्याः ॥ ११ ॥

गते तस्मिन्भानौ त्रिभुवनसमुन्मेषविरह-
व्यथां चन्द्रो नेष्यत्यनुचितमतो नास्त्यसदृशम् ।
इदं चेतस्तापं जनयतितरामत्र यदमी
प्रदीपाः संजातास्तिमिरहतिबद्धोद्धुरशिखाः ॥ १२ ॥

सूर्यादन्यत्र यच्चन्द्रेऽप्यर्थासंस्पर्शि तत्कृतम् ।
खद्योत इति कीटस्य नाम तुष्टेन केनचित् ॥ १३ ॥

घनसंतमसमलीमसदशदिशि निशि यद्विराजसि तदन्यत् ।
कीटमणे दिनमधुना तरणिकरस्थगितसितकिरणम् ॥ १४ ॥

---

१. 'क इव न नता' इति सुभाषितावलि-शार्ङ्गधरयोः पाठः. २. 'व्यथयति यदालोक–' इति सुभा० शार्ङ्ग० पाठः. ३. 'नयसंस्पर्शि' इति सुभा०. ४. 'तरणिकरान्तरित–' इति सुभा० शार्ङ्ग०. ५. 'धृष्टेन' इति पाठो युक्तः.

उच्चैरुच्चरतु चिरं झिल्ली वर्त्मनि तरुं समारुह्य ।
दिग्व्यापिनि शब्दगुणे शङ्खः संभावनाभूमिः ॥ २६ ॥

शङ्खोऽस्थिशेषः स्फुटितो मृतो वा प्रोच्छ्वासतेऽन्यश्वसितेन सत्यम् ।
किं तूच्चरत्येव न सोऽस्य शब्दः श्राव्यो न यो यो न सदर्थशंसी ॥२७॥

यथापल्लवपुष्पास्ते यथापुष्पफलर्द्धयः ।
यथाफलर्द्धि स्वारोहा हा मातः कागमन्द्रुमाः ॥ २८ ॥

साध्वेव तद्विधावस्य वेधा क्लिष्टो न यैद्व्यधात् ।
स्वरूपाननुरूपेण चन्दनस्य फलेन किम् ॥ २९ ॥

फलितघनविटपविघटितपटुदिनकरमहसि लसति कल्पतरौ ।
छायार्थी कः पशुरपि भवति जरद्वीरुधां प्रणयी ॥ ३० ॥

अथित एव मिथः कृतशृङ्खलैर्विषधरैरधिरुह्य महाजडः ।
मलयजः सुमनोभिरनावृतो यदत एव फलेन वियुज्यते ॥ ३१ ॥

चन्दने विषधरान्सहामहे वस्तु सुन्दरमगुप्तिमत्कुतः ।
रक्षितुं वद किमात्मगौरवं संचिताः खदिर कण्टकास्त्वया ॥ ३२ ॥

यत्किंचनानुचितमप्युचितानुबन्धि
किं चन्दनस्य न कृतं कुसुमं फलं वा ।
लज्जामहे भृशमुपक्रममेव यान्त-
स्तस्यान्तिकं परिगृहीतबृहत्कुठाराः ॥ ३३ ॥

---

१. 'चीरी' इति० सुभा०. अयं श्लोकः सुभाषितावलौ भागवतजयवर्धननाम्ना समुद्धृतः. २. 'यदुच्छ्वसितेनोच्छ्वसते नु' इति सुभा०. ३. 'पुष्पाढ्याः' इति सुभा०. ४. 'यन्मुधा' इति सुभा०. ५. 'एष मिथः कृतशृङ्खलो' इति सुभा०. ६. 'अनाश्रित' इति सुभा०. ७. 'न युज्यते' इति सुभा०. ८. 'सौष्ठवं' इति सुभा०. ९. 'यातु.' इति सुभा०. १०. 'कुठारः' इति सुभा०.

[illegible]-
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] फलति [illegible] ॥ ३४ ॥

अन्तः कर्कशता बहिश्च घटना मर्माविधः कण्टकै-
श्छायामण्डलनग्नता तनुभृतामुद्वेजिनी संस्थिति ।
पनसानान्तु विधेरिदं विलसितं यद्भूरुहाणामिव
जाता ते फलशालिनामपि धुरि सपल्लवे भूरुहान् ॥ ३५ ॥

एष श्रीमानविरलगुणग्रामणीर्नारिकेल-
श्छाया यस्य प्रभवति चिरं घर्मशान्त्यै जनानाम् ।
तेनाम्भोभिः कतिचन जना वासरास्तर्पयन्त्व
दास्त्येतच्छतगुणमयं वारि मूर्ध्ना दधानः ॥ ३६ ॥

छिन्नस्तस्य तरुस्स चन्दनतरुर्यस्मै पलाय्यागता
भोगाभ्यामनुवासिकाः प्रतिदिनं ता विस्मृतास्तत्र वः ।
दंष्ट्राकोटिविषोल्कया प्रतिकृतं तस्य प्रहर्तुर्न चे-
त्किं तेनैव सह स्वयं न दलशो याताः स्थ भो भोगिनः ॥ ३७ ॥

संतोषः किमशक्तता किमथवा तस्मिन्नसंभावना
लोभो[4] वायसुतानवस्थितिरियं प्रद्वेष एवाथवा ।
आस्तां खल्वनुरूपया सफलया पुष्पश्रिया दुर्विधे
संबन्धोऽननुरूपयापि न कृतः किं चन्दनस्य त्वया ॥ ३८ ॥

---

१. 'फलं फलति' इति सुभा०. २. 'पूर्वं' इति सुभा०. ३. 'निधनं' इति सुभा०. ४. 'लोभैयाथ च दाननस्थितिरियं' इति सुभा०.

किं[1] जातोऽसि चतुष्पथे घनतरच्छायोऽसि किं छायया
युक्तश्चेत्फलितोऽसि किं फलभरैराढ्योऽपि किं संनतः।
हे सद्वृक्ष सहस्व संप्रति सखे शाखाशिखाकर्षण-
क्षोभामोटनभञ्जनानि जनतः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः॥ ३९॥
सन्मूलः प्रथितोन्नतिर्घनलसच्छायः स्थितः सत्पथे
सेव्यः सद्भिरितीदमाकलयता तालोऽध्वगेनाश्रितः।
पुंसः शक्तिरियत्यसौ सफलता[2] त्वद्याथवा श्वोऽथवा
काले क्वाप्यथवा कदाचिदथवा नै[3] त्वेव वेधाः प्रभुः॥ ४०॥
त्वन्मूले पुरुषायुषं गतमिदं गोत्रेण[4] संशुष्यता
क्षोदीयांसमपि क्षणं परमत. शक्तिः कुतः प्राणितुम्।
तत्स्वस्त्यस्तु विवृद्धिमेहि महतीमद्यापि का नस्त्वरा
कल्याणैः फलितासि तालविटपिन्पुत्रेषु पौत्रेषु वा॥ ४१॥
[5]पश्यामः किमयं प्रपद्यत इति स्वल्पाभ्रसिद्धिक्रियै-
र्दर्पाद्दूरमुपेक्षितेन बलवत्कर्मेरितैर्मन्त्रिभिः।
लब्धात्मप्रसरेण रक्षितुमथाशक्तेन मुक्त्वाशनिं
स्फीतस्ताद्दगहो[6] घनेन रिपुणा दग्धो गिरिग्रामकः॥ ४२॥
साधूत्पातघनौघ साधु सुधियां ध्येयं धरायामिदं
कोऽन्यः कर्तुमलं तवैव घटते कर्मेदृशं दुष्करम्।
सर्वस्यौपयिकानि यानि कतिचित्क्षेत्राणि तत्राशनिः
सर्वानौपयिकेषु दग्धसिकतारण्येष्वपां वृष्टयः॥ ४३॥

---

१. 'यज्जातोऽसि चतुष्पथे घनलसच्छायोऽसि किं छायया संयुक्त फलितोऽसि किं यदि फलै. पूर्णोऽसि किं संनतः' इति सुभा०. सुभाषितावलौ शार्ङ्गधरपद्धतौ चायं श्लोको भदन्तज्ञानवर्मणो नाम्ना समुद्धृत. २. 'स तु फलेऽद्याथवा' इति सुभा०. ३. 'नैलत्र' इति सुभा०. ४. 'कालेन संशुष्यतां' इति सुभा०. ५. 'वि॰ ॰' इति सुभा०. ६. 'तावदहो' इति सुभा०.

[illegible] तृषि [illegible] [illegible] या कस्यचि-
न्मूर्ग [illegible] दर्शयन्नः ।
[illegible] [illegible] कि
[illegible] पुनः पुरेव [illegible] हविः ॥ ४४ ॥
संत्यज्य पानाचमनोचितानि तोयान्तराण्यन्य निसेवितपोत्स्वान् ।
निर्मेन [illegible] जलैर्जनन्द [illegible]पगिकैः पयोद ॥ ४५ ॥
आन्वीशिशु प्रथिलमेघ पिपासितेभ्य
स्तरक्ष्यतेऽम्बुधिरपेतनयेव दूरात् ।
दंष्ट्राकरालमकरालिकरालिताभि
किं भाययत्यपरमूर्मिपरम्पराभिः ॥ ४६ ॥
स्वनाहात्म्यश्लाघागुरगहनगर्जाभिरभित
क्रोशित्वा पुष्णासि श्रुतिकुहरमव्ये किमिति नः ।
इहैकश्चूडालो ध्वजनि कलशादस्य सकलैः
पिपासोरम्भोभिश्चुलुकमपि नोहर्तुनशकः ॥ ४७ ॥
सर्वासां त्रिजगत्यपामियमतावाधारता तावकी
प्रोल्लासोऽयमथो तवाम्बुनिलये केयं महासत्त्वता ।
सेवित्वा बहुभङ्गभीषणतनुं त्वामेव वेलाचल-
ग्रावस्रोतसि पाप तापकलहो यत्क्वापि निर्वाप्यते ॥ ४८ ॥
नोद्वेगं यदि यासि यद्यवहितः कर्णं ददासि क्षणं
त्वां पृच्छामि यदम्बुधे किमपि तन्निश्चित्य देह्युत्तरम् ।

---

१. 'भातदलि' इति पुना०. २ 'क्रुशित्वा' इति पुनापितावलावशुद्धः पाठ.
३. 'क्लिश्नाति' इति पुना०. ४ 'अन्धजनि' इति पुना० ५ 'नो भर्तुं' इति
पुना०. पुनापितावलौ 'स्वनाहात्म्य-' इत्यादेश्लोकस्य पूर्वोत्तरार्धयोर्व्यत्ययो.
६. 'क्षतौ' इति पुना०.

[illegible]
[illegible] ॥ ४९॥
आरण्यो [illegible]
[illegible] ।
तीरे [illegible]
दूरे कर्णरसायनं निकटतस्तृष्णापि नो शाम्यति ॥ ५० ॥

भिद्यतेऽनुप्रविश्यान्तर्यो यथारुच्युपायिना ।
विशुद्धिः कीदृशी तस्य जडस्य स्फटिकात्मनः ॥ ५१ ॥

चिन्तामणे भुवि न केनचिदीश्वरेण
मूर्ध्ना धृतोऽहमिति मा स्म सखे विषीदः ।
नास्त्येव हि त्वदधिरोहणपुण्यबीज-
सौभाग्ययोग्यमिह कस्यचिदुत्तमाङ्गम् ॥ ५२ ॥

संविचिरस्त्यथ गुणाः प्रतिभान्ति लोके
तद्धि प्रगल्भमिह कस्य किमुच्यतां वा ।
नन्वेवमेव मुनणे लुठ यावदायु-
स्त्वं मे जगत्प्रहसनेऽत्र कथाशरीरम् (?) ॥ ५३ ॥

चिन्तामणेस्तृणमणेश्च कृतं विधात्रा
केनोभयोरपि मणित्वमदः समानम् ।
नैकोऽर्थितानि दददर्थिजनाय खिन्नो
गृह्णन्नरस्तृणलवं तु न लज्जतेऽन्यः ॥ ५४ ॥

---

१. 'अनुशया-' इति सुभा०. २. 'नामापि' इति सुभा०. ३ धृतोऽस्मि यदि स्म ततो' इति सुभा०. ४. 'रोपणपुण्यबीज' इति सुभा०.

[illegible] नेरन्तरं

[illegible] ऽत्पाशयः ।

[illegible] [illegible]

[illegible] स्थानेषु [illegible] ॥ ५५ ॥

[illegible] ऽपि मधुरो

[illegible] विकारोऽप्यभित ।

[illegible] समासो [illegible] पतित

[illegible] ऽय न पुनरगुणाया मरुभुव ॥ ५६ ॥

[illegible]माः किं फलभारनम्रशिरसो रम्या किमूष्मच्छिद

सच्छाया कदलीद्रुमा सुरभय किं पुष्पिताश्चम्पका ।

एताला निरयग्रीवकरभोद्गीर्णार्धरूढा पुन

शम्यो भ्राम्यसि मूढ निर्मरुति किं मिथ्यैव मर्तुं मरौ ॥ ५७ ॥

आ जन्मन कुशलमण्वपि रे कुजन्म-

न्पासो त्वया यदि कृतं वद तत्त्वमेवं ।

उत्थापितोऽस्यनलसारथिना यदर्थं

दुष्टेन तत्कुरु कलङ्कय विश्वमेतत् ॥ ५८ ॥

नि.सारा सुतरा लघुप्रकृतयो योग्या न कार्ये क्वचि-

च्छुष्यन्तोऽद्य जरत्तृणाधवयवा. प्राप्ता' स्वतन्त्रेण ये ।

अन्त.सारपराङ्मुखेण धिगहो ते मारुतेनामुना

पश्यात्यन्तचलेन संघ महतामाकाशमारोपिताः ॥ ५९ ॥

---

१. 'अल्पाशय' इति सुभा० २ 'निकषा स्थानेषु' इति सुभा० ३ अय श्लोक शार्ङ्गधरपद्धतौ इन्दुराजनाम्ना, सुभाषितावलौ च यशसो नाम्ना समुद्धृत. ४ 'अगरूढा' इति सुभा०. ५ 'एतत्' इति सुभा० ६ 'दुष्टेन' इति सुभा० ७ 'धर्मे' इति सुभा०.

ये जात्या लघवः सदैव गणनां याता न ये कुत्रचि-
त्पद्भ्यामेव विमर्दिताः प्रतिदिनं भूमौ निलीनाश्चिरम्।
उत्क्षिप्ताश्चपलाशयेन मरुता पश्यान्तरिक्षेऽधुना
तुङ्गानामुपरि स्थितिं क्षितिभृतां कुर्वन्त्यमी पांसवः॥ ६०॥

हे[1] दन्दशूक तदयोग्यमपीश्वरस्त्वां
वात्सल्यतो[3] नयति नूपुरधाम सत्यम्।
आवर्जितालिकुलझंकृतिमूर्च्छितानि[4]
किं शिञ्जितानि भवता क्षमतेऽत्र कर्तुम्॥ ६१॥

कल्लोलवेल्लितदृषत्परुषप्रहारै[6]
रत्नान्यमूनि मकरालय मा वमंस्थाः।
किं कौस्तुभेन विहितो भवतो न नाम
याच्ञाप्रसारितकरः पुरुषोत्तमोऽपि॥ ६२॥

मौलौ सन्मणयो गृहं गिरिगुहा त्यागः किलात्मत्वचो
निर्यत्नोपनतैः संवृत्तिरनिलैरेकत्र चर्येदृशी।
अन्यत्रानृजु वर्त्म वाग्द्विरसना दृष्टौ विषं दृश्यते
यादृक्तामनु दीपको ज्वलति नो भोगिन्सखे किं न्विदम्॥६३॥

भूयांस्तस्य गुणानि नाम विदितैवास्ते महाप्राणता
कद्भाः संत्प्रसवोऽपि यत्र कुपिते चिन्त्यं यथेदं जगत्।

---

१. 'सखे' इति सुभा०. २. 'रे' इति सुभा०. ३. 'वाल्लभ्यतो' इति सुभा०. ४. 'सत्कृति-' इति सुभा०. ५. 'भवतः क्षम एष' इति सुभा०. ६. अयं श्लोक सुभाषितावलौ भागवतत्रिविक्रमनाम्ना समुद्धृतः तत्र पूर्वार्धे प्रथमद्वितीयपादयो-र्व्यत्ययः. ७. 'च' इति सुभा०. ८. 'कि' इति सुभा०. ९. 'महासत्त्वता' इति ०. १०. 'आत्मप्रसवोऽयमत्र' इति सुभा०.

[illegible]

[illegible] ॥ ६४ ॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ ६५ ॥

[illegible]-

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥ ६६ ॥

[illegible]

फलपरिणते[illegible] भीम गुणप्रणयस्य वा ।

क्षणमुपगत कर्णोपान्तं परस्य पुरःस्थिता-

न्विशिख निपतन्क्रूरं दूरान्नृशंस भिनेत्सि यत् ॥ ६७ ॥

अमी ये दृश्यन्ते ननु सुभगरूपाः सफलता

भवत्येषां यस्य क्षणमुपगतानां विषयताम् ।

निरालोके लोके कथमिदमहो चक्षुरधुना

समं जातं सर्वैर्न सममथवान्यैरवयवैः ॥ ६८ ॥

आहूतेषु विहंगमेषु मशको नायान्पुरो वार्यते

मध्ये वा धुरि वा वसंस्तृणमणिर्धत्ते मणीनां रुचम् ।

खद्योतोऽपि न कम्पते प्रचलितु मध्येऽपि तेजस्विनां

धिक्सामान्यमचेतनं प्रभुमिवानामृष्टतत्त्वान्तरम् ॥ ६९ ॥

हेमकार सुधिये नमोऽस्तु ते दुस्तरेषु बहुशः परीक्षितुम् ।

काञ्चनाभरणमश्मना समं यत्त्वयैवमधिरोप्यते तुलाम् ॥ ७० ॥

१. 'विषधरशनेऽपि' इति सुभा०. २. 'सष्ट सपक्ष-' इति सुभा०. ३. गुणप्रण[illegible] इति सुभा०. ४. 'निहसि' इति सुभा०. ५. 'एतत्' इति

व्यालास्ते विदधत्यमी सदसतोश्चूडामणिं मूर्धभि-

र्नौचित्याद्गुणशालिनां क्वचिदपि भ्रंशोऽस्त्यलं चिन्तया ॥ ८३ ॥

अहो क्रौर्यं स्त्रीणां हतरजनि धिक्त्वामतिशठे

मृषा प्रक्रान्तेयं तिमिरकबरीविश्लथधृतिः ।

अवक्तव्ये पाते जननयननाथस्य शशिनः

कृतं स्नेहस्यान्तोचितमुदधिमुख्यैर्न तु जडैः ॥ ८४ ॥

अहो गेहेनर्दी दिवसविजिगीषाज्वररुजा

प्रदीपोऽयं स्थाने ग्लपयति मृषामूनवयवान् ।

उदात्तस्वच्छन्दाक्रमणहृतविश्वस्य तमसः

परिस्पन्दं द्रष्टुं मुखमपि च किं सोढममुना ॥ ८५ ॥

नामाप्यन्यतरोर्निमीलितमभूत्तत्तावदुन्मीलितं

प्रस्थाने स्खलितस्स्ववर्त्मनि विधेरन्यैर्गृहीतः करः ।

लोकश्चायमदृष्टदर्शनकृताद्दृग्वैशसान्मोचितो

युक्तं काष्ठिक लूनवान्यदसि तामाम्रालिमाकालिकीम् ॥ ८६ ॥

वाताहारतया जगद्विषधरैराश्वास्य निःशेषितं

ते ग्रस्ताः पुनरभ्रतोयकणिकातीव्रव्रतैर्बर्हिभिः ।

तेऽप्यक्रूरचमूरुचर्मवसनैर्नीताः क्षयं लुब्धकै-

र्दम्भस्य स्फुरितं विदन्नपि जनो जाल्मो गुणानीहते ॥ ८७ ॥

ऊढा येन महाधुराः सुविषमे मार्गे सदैकाकिना

सोढो येन कदाचिदेव न निजे गोष्ठेऽन्यशौण्डध्वनिः ।

आसीद्यस्तु गवां गणस्य तिलकस्तस्यैव संप्रत्यहो

धिक्कष्टं धवलस्य जातजरसो गोः पण्यमुद्घोष्यते ॥ ८८ ॥

---

१. 'मूढ [illegible]' इति पुस्त०. २. '[illegible]' इति पुस्त०. ३. '[illegible] [illegible]' इति पुस्त०. ४. '[illegible]' इति पुस्त०.

अर्थाः साधारणा एव वियुज्यन्ते स्वभावतः ।
ममतां त्यजतां तेषु महदुत्पद्यते यशः ॥ ३७ ॥
मृतोऽप्यर्थं न मोक्ष्यामि बद्धा नेष्यामि मूर्धनि ।
इति चेत्सुदृढो लोभः पात्रे देयमशङ्कितम् ॥ ३८ ॥
षष्टिर्देशान्तरे लभ्या शतं दत्त्वात्र नैगमे ।
पात्रे त्वेकमिहोत्सृज्य परत्रानन्तमाप्यते ॥ ३९ ॥
को दत्ते क इवादत्ते स्वादृष्टं स्वेन भुज्यते ।
धीभेदमात्रे दातृत्वे क्लिश्यन्ते कृपणाः कियत् ॥ ४० ॥
स्वातन्त्र्यं यदि चोरेऽपि भोक्तृत्वं यदि बन्धुषु ।
निष्कर्षे तु श्रमः स्वाम्यं तत्त्यक्त्वा लभ्यता यशः ॥ ४१ ॥
न धैर्येण विना लक्ष्मीर्न शौर्येण विना जयः ।
न ज्ञानेन विना मोक्षो न दानेन विना यशः ॥ ४२ ॥
स्वकीयान्भुञ्जते मत्स्याः स्वापत्यानि फणाधराः ।
बलाबलव्यवस्थेयं बलिनस्त्वकुतोभयाः ॥ ४३ ॥
गुरुं हत्वा दिवं यान्ति तृणं छित्वा पतन्त्यधः ।
बलिनां दुर्बलानां च श्रुतयोऽपि द्विधा स्थिताः ॥ ४४ ॥
बलिनो बलिन स्त्रियन्त्यबलं तु न गृह्णते ।
दावं दीपयते चण्डो दीपं व्याहन्ति मारुतः ॥ ४५ ॥
बाधका अपि लोकानां बलिनो बिभ्यति त्यजन् ।
सर्वं बलवतः पथ्यं भिषग्भिरपि गीयते ॥ ४६ ॥
शुभप्रारब्धलब्धापि लक्ष्मीः शौर्यविवर्जिते ।
शोकेन दुःखमाप्नोति षण्ढे कुलवधूरिव ॥ ४७ ॥

१. बलिजि.
१३ चतु०

लुभ्यन्ति वितरन्तोऽपि कुप्यन्ति सरला अपि ।
मुह्यन्ति नतिमन्तोऽपि भोक्तृभोग्यविपर्ययात् ॥ ६० ॥
अधीयते विजानन्ति विरज्यन्ति मुहुर्मुहुः ।
नात्यन्ताय निवर्तन्ते नरा वैषम्यतो विधेः ॥ ६१ ॥
दोहदैरालवालैश्च कियद्वृक्षानुपालहे ।
ते तु कालं प्रतीक्षन्ते फलपुष्पसमुद्गमे ॥ ६२ ॥
कः प्रसूते पुरोवातं कः प्रेरयति वारिदम् ।
मासे तु श्रावणे नास्ति भवत्येकार्णवं जगत् ॥ ६३ ॥
कालः करोति कार्याणि काल एव निहन्ति च ।
करोमीति विहन्मीति मूर्खो मुह्यति केवलम् ॥ ६४ ॥
अपि कालस्य यः कालः सोऽपि कालमपेक्षते ।
कर्तुं जगन्ति हन्तुं वा कालस्तेन जगत्प्रभुः ॥ ६५ ॥
कालः सदागतिरपि स्थायीव परिचेष्टते ।
चण्डमारुतवद्दिक्षु [illegible] ॥ ६६ ॥
कालश्चालयति प्राज्ञं पण्डितानां [illegible] ।
[illegible] तितिक्षेव महौषधम् ॥ ६७ ॥
रन्ध्रेषु प्रहरिष्यन्ति [illegible] ।
क्षणात्कुर्वन्ति [illegible] ॥ ६८
अपकारं [illegible] ।
[illegible] ॥ ६९
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

दुःखेनोपार्ज्यते धर्मः सुखेन तु विनाश्यते ।
कृच्छ्रलब्धमिमं त्रातु नेच्छन्ति मुनयः सुखम् ॥ ८४ ॥
संपाद्यतां वा यत्नेन यद्वा विक्रीयतामयम् ।
सर्वथा भजतावाप्यो धर्मो भवति नान्यथा ॥ ८५ ॥
अर्थवन्तः प्रशस्यन्ते निन्द्यन्ते तद्विनाकृताः ।
आगमेष्वपि चेदेवमद्भुत किं शरीरिषु ॥ ८६ ॥
अर्थोऽप्यर्थेन चेत्साध्य का वार्ता धर्मकामयोः ।
अर्थः सर्वजगन्मूलमनर्थोऽर्थविपर्ययः ॥ ८७ ॥
कर्मज्ञानं च मोक्षाय कर्मण्यर्थोऽधिकारिता ।
अतोऽर्थेनैव कैवल्यं न कैवल्येन लभ्यते ॥ ८८ ॥
कथमर्थं निषेधन्तु श्रुतयः स्मृतयोऽपि वा ।
यासामेकं पदमपि न चलत्यर्थतो विना ॥ ८९ ॥
लक्ष्मीश इति गोविन्दो मेरुधन्वेति शंकरः ।
हिरण्यगर्भ इत्येव ब्रह्मापि बहु मान्यते ॥ ९० ॥
ऊर्ध्वं गच्छन्ति य त्यक्त्वा यं गृहीत्वा पतन्त्यधः ।
तस्य गौरवमर्थस्य तावतैवानुमीयताम् ॥ ९१ ॥
गृहिणा यदि लभ्येत गृहिणी हृदयंगमा ।
संसार इति को भारस्त सारमनुपश्यतः ॥ ९२ ॥
आहत्य चिनुतः स्वर्गमपवर्गमनुक्रमात् ।
अनुकूले हि दांपत्ये प्रतिकूलं न किंचन ॥ ९३ ॥
गृहिणीवृत्तिदोषेण गौतमोऽत्यन्ततापितः ।
आतस्थे दुःखविध्वंसं कैवल्यं परमं मुनिः ॥ ९४ ॥
अपि यत्परमं तत्त्वमर्धेन्दुकृतशेखरम् ।
तस्यापि तावानानन्दः किमलज्जनर्नी विना ॥ ९५ ॥